PANAIT ISTRATI

ADOLESCENŢA LUI ADRIAN ZOGRAFI

MIHAIL

MIHAIL

Pe la ora nouă dimineaţa, bătrânul poştaş al mahalalei bătu cu bastonul în poartă şi strigă:

— Adrian Zografi!

— Aşteaptă-mă puţin, moş Gavrilă; sunt dezbrăcat! răspunse Adrian.

„Ia te uită, cugetă poştaşul, pasărea călătoare s-a reîntors”. Şi păşind în curte, dădu la o parte familiar, cu vârful bastonului, perdeaua de la fereastra deschisă a odăii lui Adrian, încărcată de ghivece cu muşcate, crăiţe şi busuioc. Moş Gavrilă ştia că, ori de câte ori tânărul se brodea să fie acasă, niciodată nu lua o scrisoare din mâna lui, fără să-i dea doi bani, „să bea o ţuică”. Iar dacă se întâmpla să se reîntoarcă dintr-una din acele hoinăreli ce ridicau mahalaua în picioare, bacşişul era „regesc”.

Ceea ce se întâmpla şi acum. Adrian întinse braţul pe fereastră, fără să-şi arate chipul, apucă scrisoarea şi-i dădu cincizeci de bani (o băncuţă de argint din timpurile trecute, căci lui îi erau tare dragi poştaşii, socotindu-i „nişte năpăstuiţi ai instituţiilor noastre democratice, cărora le încredinţăm bucuriile şi tristeţile noastre şi pe care statul îi împinge la cerşetorie”.

Moş Gavrilă, deşi prea mulţumit de bacşiş, rămase puţin nedumerit: pentru prima oară, Adrian nu-i strângea mâna, nici nu-i povestea la repezeală, cum şi pe unde hoinărise, toate câte-i făceau atâta plăcere, mai mult chiar decât bacşişul.

— E supărat pe mine? o întrebă în şoaptă pe mama lui Adrian, care tocmai ieşea, să stea pe prispă, în bătaia soarelui primăvăratic.

— Nu pe matale e supărat, ci pe mine! răspunse bună mamă. Ne-am ciorovăit încă de aseară, când s-a înapoiat acasă. Oh! dracii de copii! Ar fi mai bine să nu-i ai,..

Ca să-i dea dreptate mamei Joiţa, fără să-l audă însă Adrian, moş Gavrilă făcu câteva semne şi gesturi, tare complicate, pe care biata femeie le urmărea cu interes şi care păreau să-i spună: “Da... da... te cred... Ah! copiii... Sunt mâncat de ei... Trece...”

Tocmai atunci apăru Adrian: un ştrengar de optsprezece ani, puţin cam slăbuţ, oacheş, păr des, ochii căprui umbriţi de sprâncene dese şi negre, faţă prelungă şi palidă, gură cărnoasă de flăcău. Purta o vestă gri, cămaşă din zefir, guler şi cravată fără cusur, pantaloni în

dungi şi papuci. O ceşcuţă cu cafea turcească într-o mână, iar în cealaltă o ţigare pe care o puse în colţul gurii, ca să strângă mâna poştaşului.

— Bună ziua, moş Gavrilă!

— Bine ai venit, Adriene! Bre, bre ce chipeş eşti! Ai spune, un fecior de bani gata. Asta trebuie să coste scump...

Mama, care ştia săraca ceva, aruncă o uitătură poştaşului: „Mai încape vorbă?” Şi spuse:

— Barem de mi-ar asculta poveţele... Dar totdeauna face cum îl taie capul! Şi tot el se îmbufnează!

Adrian înlănţui gâtul maicii sale şi o îmbrăţişă, apoi spuse:

— Eu nu mă îmbufnez, mamă! Mă apăr... Şi adresându-se poştaşului:

— Închipuieşte-ţi, moş Gavrilă... Mama ţine morţiş să mă însoare! Găseşti că-i drept asta?

Mama Joiţa se înfurie:

— De ce nu-l întrebi pe moş Gavrilă dacă e mai drept s-o ştergi întruna de acasă şi să te înapoiezi ca un cerşetor?

La care bătrânul găsi că-i mai înţelept să nu-şi vâre degetul între ciocan şi nicovală, şi se îndepărtă, înălţând din umeri.

* * *

Ceartă veche între mamă şi singurul ei fecior, dureroasă ca o rană nevindecabilă. Adrian, potrivnic la tot ceea ce o mamă săracă aşteaptă de la copilul ei, refuza, din instinct, să calce pe drumul obişnuit oricărui tânăr care vrea să-şi facă o „situaţie” în viaţă. Destoinic, sârguincios şi chiar descurcăreţ, dădea totuşi dovadă unei nestatornicii, care o dispera pe maica-sa, făcând-o de râsul mahalalei, care, departe de-a fi mai brează decât el, îi plăcea să bârfească pe socoteala altora. Trebuie să recunoaştem, însă, că şi viaţa lui Adrian se preta de minune la aşa ceva.

De la doisprezece ani, de când intră voiniceşte la stăpân şi până în clipa de faţă, nu puteai deloc număra slujbele ce le încercase în şase ani. Colac peste pupăză, părăsea regulat oraşul — fără voia maicii sale sau a mahalalei, — îşi pierdea urmă câteva luni şi aflai deodată că într-o noapte s-a reîntors, zdrenţăros ca un cerşetor. Atunci, gurile rele se simţeau la largul lor.

— E un derbedeu! Se vede cât de colo, că mă-sa l-a adus de contrabandă... Nimic bun n-o să iasă din băiatul ăsta. Şi Joiţa, barem, nu l-a lepădat! E o pedeapsă...

Adrian era cu totul altceva decât un derbedeu. Maică-sa îl „adusese” ca orice femeie, care naşte un copil, din mila Domnului, chiar dacă lipseşte uneori — ca în cazul lui Adrian — binecuvântarea bisericii. Cât despre prezicerile răutăcioase ale mahalalei sau despre „pedeapsa” ce-o meritase maică-sa, mahalaua aşteptând ca cerul să-şi rostească voinţa, izbutea să-şi impună spusele. Fapt ce smulgea lacrimi fierbinţi sărmanei văduve, care, auzind numai vorbe rele, ajunsese şi ea să-şi creadă feciorul un derbedeu.

Credea, dar se împotrivea în faţa străinilor. Băiatul ei? Spunea adesea:

— Doamne, care-i crima lui? Nu bea, nu se bate, nici nu fură ca ai lor! Afemeiat nu-i câtuşi de puţin. Citeşte. Cu nasul în cărţi întruna. Atât! Acum c-o fi nesupus, că-şi schimbă stăpânii ca pe cămaşă şi că hoinăreşte peste munţi şi văi, da, e adevărat! Dar de asta sufăr numai eu! De ce oare se amestecă şi alţii? Fiecare să-şi vadă, mai degrabă, de bârna din ochi...

Cuvinte drepte... Înţelepciune de femeie simplă... Dar ce ştie biata lume despre dreptate, despre înţelepciune? Le dispreţuieşte şi se predă, bezmetică, nedreptăţii ei, ceea ce nu împiedeca deloc pe Adrian să-şi urmeze calea.

Care drum? Ar fi tare greu de precizat, cu atât mai mult cu cât feciorul Joiţei „spălătoreasa” nu şi l-a ales niciodată. El se lăsa, mai de grabă, — condus, împins, aproape azvârlit. Şi o pornea pătimaş, neînţeles, singuratic, din această mahala a Brăilei — ca dintr-o Sahară a spiritului omenesc — fără o călăuză, fără un prieten, singur să se tânguiască, singur să se bucure. A da din coate, pentru a-şi face un rost bun în viaţă, i se părea un gând comun, josnic, aproape smintit, o luptă nesăbuită ce preocupă toată puiţa omenească, dar pe el nu-l putea atinge.

Îi spunea mamei:

— Un rost bun în viaţă? Adică să nu trăieşti decât ca să devii un mare patron, un mare negustor? Oare pe lumea asta numai îmbuibarea şi bunăstarea să conteze? Acele sărmane fiinţe, cu tine la un loc, să nu vreţi altceva decât să-mi omor toate orele, toate zilele, toată viaţa, numai ca să învăţ cum se face avere, ba chiar, până la urmă, să şi fac una? Atunci m-aţi stima... Dar eu ţin să vă spun, că prea puţin îmi pasă de stima voastră şi că averea mă lasă rece.

Am în faţă viaţa nesuferită a celor înstăriţi. Îi văd cum trăiesc, ce iubesc, ce-i pasionează. Ei bine, nu-i invidiez. Pentru nimic în lume, n-aş schimba sentimentele mele cu ale lor. Ăştia sunt viermii omeneşti. Măreţia vieţii le scapă pe de-a-ntregul...

Neînţelegându-l, mama îi obiectă:

— Ce dracu' înţelegi tu prin „măreţia vieţii”, când eşti un pârlit ca şi noi? E oare o „măreţie” să te speteşti muncind pentru doi lei pe zi şi mâncare, aşa cum mă vezi că fac? Ţie, care stai toată ziua cu nasu-n cărţi — de parcă ai fi popă — ce-ţi aduce citania asta? Ilie băcanul abia ştie să se iscălească şi e milionar. Fă ca el mai bine. Sileşte-te mai întâi să nu fi un zilier fără viitor şi p-ormă citeşte cât oi vrea...

— Cu neputinţă, mamă, îi striga Adrian. Nu pot sluji, în acelaşi timp, pe Dumnezeu şi pe dracul!

— Dar, Doamne, care-i dumnezeul tău, săraca de mine! Unde vrei să ajungi? Ce scop urmăreşti?

— Nici unul! Trăiesc în legea mea, cerând tot mai puţin pentru burtă, — mult, cât mai mult cu putinţă, pentru sufletul şi mintea mea...

— Şi ce ceri tu pentru sufletul şi mintea ta?

Până aici....

Aici se oprea, totdeauna, veşnica lor ceartă. La această întrebare a mamei, fiul se închidea în sine. Zid chinezesc. Barieră de netrecut...

Degeaba încercase Adrian, timp îndelungat, să explice mamei lui cum înţelegea viaţa: să iubeşti artele şi libertatea; să guşti frumuseţile pământului; să nu fii în rândul celor ce exploatează pe oameni; să te mulţumeşti băneşte numai cu strictul necesar; să trăieşti în dreptate şi frăţie; să adori un prieten scump; să faci cât mai mult bine în jurul tău...

Până aici... Mama Joiţa, deşi miloasă şi cu suflet darnic, ea, care muncea „cincisprezece ore în şir, pe zi, pentru doi lei şi mâncare”, ştia din păţite că viaţa hotărăşte altfel.

Tristă, fără o vorbă, îşi privea feciorul. Şi uneori îi spunea:

— Parcă aş fi găina care a clocit pui de raţă: nu pot să-mi urmez copilul pe acolo unde trebuie să ştii să-noţi!

Nu se putea ţine după un „pui de raţă”, în apele cristaline ale idealului, unde el plutea în voie. În schimb, rămasă pe mal, umilă, nu-şi pierdea din ochi ciudatul pui hoinar, care se deda la năzdrăvănii, de unde se înapoia totdeauna cu maţele chiorăinde, căci acele ape

scânteietoare nu-l hrăneau deloc; ba, îl costau chiar scump, ca să se scalde deseori în ele.

Adrian nu-şi da seama deloc, asemenea păsărilor cerului, care cânta şi ciugulesc ce găsesc.,,Pasărea” lui moş Gavrilă nu găsea însă nimic, oricât ar fi fost de puţin pretenţioasă. Atunci, mama-cloşcă, care nu iubea aceste „bălăceli”, scormonea pământul pentru amândoi, înzecindu-şi sforţările ca să-şi hrănească bezmeticul adus pe lume.

Mahalaua fierbea, măcar că purtarea ei era oarecum ciudată. Ea găsea firesc, ca un băiat „de familie bună” să stea pe spinarea societăţii până la vârsta de douăzeci şi cinci de ani, dacă se putea lăuda cu o biată diplomă. Se bucura din răsputeri: („Ah! feciorul şefului nostru de gară, o să vedeţi, o să devie procuror!”), se îmbăta cu o fericire clădită pe propria-i mizerie, exact ca şi mulţimea alegătorilor care strigă „ura” şi ţopăie de bucurie, când îşi vede şefii bând şampanie în sănătatea ei! Dar dacă se întâmpla ca unui copil, născut din nenorocire într-un bordei, să i se aprindă în inimă dorinţa sinceră de-a învăţa şi că acest copil să aibe curajul de-a se împotrivi soartei sale, atunci gura mahalalei tăbăra pe el, înverşunată: “Cum? Ce ?... Ce are ăla de se grozăveşte atâta? Ce se pretinde că ştie? Nu-i mai breaz ca altul de teapa lui! Haide, haide!”...

Adrian nu făcea pe grozavul, însă în ochii mahalalei orice încercare de-a te izola este socotită semeţie, dacă nu şi mai rău. Adrian nu răspundea niciodată acestor nerozii. Tăcut, îşi spunea sieşi: „Ei, da am pretenţia că înţeleg mai multe decât alţii ca voi. Şi că-mi poate pielea mult mai mult decât viitorul vostru procuror!”.

* * *

Lovitura pe care Adrian o primise în faţa poştaşului, îl durea vădit. Reintră în odaia lui şi începu să-şi cerceteze conştiinţa.

Desigur, lăsând la o parte bârfeala propriu-zisă, mahalaua avea un pic de dreptate. Jumătate din timp, el bătea drumurile sau citea, zi şi noapte, ceea ce însemna acelaşi lucru pentru nişte oameni simpli. Aceştia nu cereau decât să te comporţi ca feciorul şefului de gară, adică „să citeşti, ca să devii procuror”, sau şi mai bine, să rămâi în turmă, să munceşti, să te însori, să faci copii şi să mori. Foarte limpede!

Ceea ce făcea însă Adrian, nu era câtuşi de puţin limpede: nu sta locului, cutreiera ţara în lung şi în lat, se închipuia învăţat, nu se

încârduia cu nimeni şi toca ultimele economii ale maică-sii, strânse cu preţul atâtor renunţări. Mai ales, nu i se iertau aventurările păgubitoare, la Galaţi, Buzău şi Giurgiu sau din regiuni mai îndepărtate, de unde se înapoia totdeauna fără o cămaşă, cu hainele în zdrenţe şi mort de foame. Reîntors acasă, găsea un schimb nou, pe care mama Joiţa îl cususe noaptea, plângând.

Da, aşa era! O recunoştea el însuşi, pe faţă. Dar... „Cu ce sunt eu de vină, Doamne, dacă aşa sunt clădit?”

Şi cum se înduioşa de sine însuşi, îşi acordă circumstanţe atenuante. N-a dat el, oare, dovadă de cuminţenie, încă de la doisprezece ani? Nu s-a dus, singur-singurel, să intre la stăpân la vârsta aceea? întâi, la Kir Nicola, plăcintarul de-alături; apoi, la o mare băcănie; pe urmă ucenic la Atelierele docurilor, hamal în port, băiat de alergătură la un armator, iar în ultimii doi ani să înveţe, în sfârşit, meseria de zugrav, la care se oprise.

E drept că hoinărelile şi cărţile — băi de lumină pentru suflet şi minte — îi înghiţeau repede toate slabele câştiguri, aruncându-l iarăşi în spinarea bietei sale mame. Dar...

Ah!, acest „dar”, care-i revenea pe buze neîncetat, ca o supremă scuză, cui să-l spună? Pe ce piept de prieten să-şi culce capul, plângând şi gemând încetişor: „Dar iubesc acele lucruri... Ele îmi sunt toată viaţa. Şi dacă cineva mi le ia, viaţa nu mai are nici un sens pentru mine; sufletul mi s-ar cufunda într-o beznă de nepătruns!”...

Singur în camera sa, cu capul între mâini, Adrian se întreba în gând: „Cui s-o spui? Unde-i prietenul, prietena, fiinţa omenească în stare să m-asculte şi să mă-nţeleagă? Sau, poate, nu cumva sunt nebun?”

Se ridică greoi, se încălţă şi ieşi, în curte, liliacul în floare îmbălsăma aerul. Îşi afundă faţa într-un buchet mare, închise ochii, sorbindu-i adânc mireasma.

Mamă-sa era încă pe prispă şi-şi privea mâinile arse de leşie. Adrian i le luă încetişor şi le sărută.

— Ţi-e ciudă tare pe mine?

— Nu... Nu pe tine... Ci pe soarta noastră. Tu nu eşti rău, o ştiu...

— Îţi făgăduiesc să muncesc fără întrerupere. Mă împac cu zugrăvitul. Sunt mai liber. De altfel, uite, din ultimul drum în Dobrogea, am adus cincizeci de lei, pe care i-am pus deoparte în mai puţin de trei săptămâni. Aseară, nu mi-ai dat răgaz să-ţi spun. Iată-i. Pentru mine nu păstrez decât un leu.

Mişcată, mama cuprinse capul fiului şi-i sărută ochii.

— Da! simt că eşti băiatul meu!

O voce răguşită răspunse acestei revărsări de dragoste a două inimi:

— Oh! îndrăgostiţii ! N-a greşit cine a spus că nu trebuie să te bagi între părinţi şi copii, când se ciorovăiesc... Totdeauna sfârşesc prin a face pace.

Era mama Ioana, proprietăreasa casei, o biată proprietăreasă a şase odăiţe, înşirate ca nişte cutii şi spoite cu var, care-i aduceau douăzeci de lei pe lună. Văduvă, spălătoreasă ca şi mama lui Adrian, părăsită de copii şi muncind din greu ca să-şi ducă zilele, mama Ioana îşi oprise o cămăruţă în fundul curţii, unde să-şi plângă bătrâneţea. Dar şi ea avea o speranţă: Leana, fata ei, ultima dintr-o liotă de copii, croitoreasă iscusită, care lucra de doi ani la Bucureşti, ca să înveţe mai bine meseria. Fusese în copilărie prietenă de joacă a lui Adrian şi, după dorinţa părinţilor, logodnica lui de mâine. De altfel, se şi spunea că odinioară cei doi copii se îndrăgiseră foarte mult, fiind de aceeaşi vârstă şi temperament năvalnic. De atunci, însă, cursese multă apă pe Dunăre, aşa că azi nu se ştia precis ce poţi să mai crezi despre dragostea lor de ieri.

Cu ocazia sărbătorilor ultimului Crăciun, în timpul unui scurt popas în casa părintească, Leana se rostise împotriva căsătoriei cu un vagabond. Adrian îi dase dreptate, puţin mâhnit, deşi nu se gândea deloc la însurătoare. Mama Joiţa care se gândea, chiar foarte mult, era tare amărâtă din pricina asta. Sărmana femeie îşi pusese toate speranţele în această căsătorie, care avea să-i adune feciorul de pe drumuri, creându-i un cămin. Cât priveşte pe mama Ioana, starea de nehotărâre şi rezerva ei faţă de nestatornicia lui Adrian, spuneau mult.

Şi iată că situaţia trebuia, chiar azi, să se limpezească, prin sosirea Leanei. Ea îşi înştiinţase mama şi pe Adrian că părăsea definitiv Bucureştii şi venea să se aşeze, pe cont propriu, la Brăila. Lucru hotărât, de altfel, de multă vreme. Scrisoarea primită de Adrian în dimineaţa aceea (destul de prietenoasă, deşi cam rezervată), aducea numai vestea sosirii ei la amiază.

Mai mult ca să facă plăcere prietenei de altădată, decât s-o hotărască la măritiş, Adrian apăru „scos ca din cutie”.

Veselă, mândră de „domnişoara” ei, pe care o şi poreclise „bucureşteanca”, mama Ioana îl întrebă:

— Ei, te duci s-o întâmpini la gară?

— E ceea ce vreau să fac, dacă dumneata n-ai nimic împotrivă, răspunse Adrian.

— Dacă o să fii cuminte, poţi să te duci.

— Totuşi, îmi dai voie s-o sărut?

— Cu băgare de seamă...

* * *

„Zece Mai”, mare sărbătoare naţională! Cum mai avea o oră până la sosirea trenului, Adrian făcu un lung înconjur pe strada Carantinei şi bulevardul Cuza — drumul său preferat când mergea în oraş, de când maică-sa se mutase în urâta strada Griviţei, cale dreaptă spre deocheata Comorofca, pe care o egala în crime şi murdărie, fără să se mândrească însă cu un „Codin”.

Pe bulevard, paradă mare, defilare de cavalerie, cu săbii sclipind în bătaia soarelui, trompete, piepturi înzorzonate cu decoraţii. Adrian îşi întoarse ochii cu dezgust: faţă de atari manifestaţiuni, se simţea mai străin chiar de s-ar fi petrecut pe lună. Dar, dezgustul său se preschimbă în revoltă, când văzu, puţin mai încolo, o bandă de liceeni maimuţărind pasul militar, cântând imnul regal şi strigând dinaintea unor magazine: „Jos jidanii!”.

De pe trotuarul unde se afla, Adrian zări printre manifestanţi un fost coleg din şcoala primară, acum „elev într-a şasea” şi pleşcar notoriu. Vru s-o şteargă repede, dar celălalt, desprinzându-se din grup, se apropie de Adrian şi-i strigă, cu ochii injectaţi:

— Hai, Adriane, vino cu noi!

— Ce să fac? întrebă el, mirat.

— Pe dracu! E „Zece Mai”! Oricine trebuie să arate că simte româneşte!

— Şi tu o arăţi strigând: „Jos jidanii?”

— Desigur... Ca orice bun patriot!

— Atunci eu nu ţin să fiu „bun patriot”, conchise Adrian.

Liceanul se depărta, urlând:

— Afară cu fanarioţii!

Presupusul fanariot era Adrian, al cărui tată fusese grec. Zâmbi, gândindu-se că „patriotul” era bulgar, după mamă, o bulgăroaică sărmană şi cumsecade, pe care bărbatu-său, un beţivan „român get-beget”, o bătea în fiecare zi.

Sosind prea devreme la gară, Adrian se retrase la bufet, ceru o cafea, aprinse o ţigare şi se gândi la prietena sa.

Îi era dor de ea, mai mult decât de însurătoare. Îşi aducea aminte de copilăria lor voluptoasă, când, mamele plecate la muncă, Adrian se furişa în odaia Leanei, îi citea Paul şi Virginia, şi o mânca din ochi. Leana, încă în pat, se lăsa mâncată, jucând comedia nevinovăţiei. Dar Adrian, care nu se prefăcea, îşi adulmeca prada timpurie. Acest băiat nu cunoscuse deloc inocenţa, puritatea, — dacă prin asta se înţelege ignoranţa bănuielii trupului. La vârsta de zece ani, văzuse şi ghicise tot; la cincisprezece, era bărbat în toată puterea cuvântului. Asta nu i-a dăunat, dimpotrivă, deveni şi mai sănătos. Şi descătuşat de tulburarea cărnii, care copleşeşte fiinţa omenească şi-o împiedică să se împlinească, el îşi luase zborul către înălţimile care ne cer, spre a fi înţelese, un suflet pe de-a-ntregul descotorosit de această povară bolnăvicioasă.

Adrian, impulsiv, sălbatic, străin la morala ce i se făcuse şi supus orbeşte legilor creaţiunii, se purta, în toate împrejurările, fără să se sinchisească de ceva. Aci se află întreaga sa inocenţă — barbară — pe care o dovedi, îndată ce Leana coborî din tren.

N-o mai revăzuse de doi ani. O simţi femeie pe măsură şi numaidecât se aprinse. Mintea i se tulbură, inima-i zvâcni ca unui leu turbat într-o cuşcă strâmtă, iar sângele clocotind îşi plimbă torţa aprinsă, din creştetul capului până-n vârful picioarelor.

Avea şi de ce. Blestemata de Leana — o mânză născută dintr-o româncă şi un tătar, amândoi din flori — era făcută mai mult pentru dragoste, decât pentru croitorie, cu trupul ei modelat în iadul dorinţei, talia suplă ca de şarpe şi figură de indiană, cu ochi oblici, ale căror luminiţe ucigătoare ţintuiau locului pe trecător.

Bietul băiat — cu gura chinuită de dorinţa de-a muşca, cu ochii împăinjeniţi de un abur dens, din pricina fierbinţelii nebune ce-l apucase — nu scoase o vorbă. Împinse pe Leana cu bagajul ei într-o trăsură şi, îndată ce ajunse pe străzile întortocheate ale mahalalei, pustii la acea oră, sări de gâtul prietenei şi o muşcă însetat.

„Bucureşteancă” — aşa cum se credea — Leana uită de birjar şi-i trase un nechezat, cum numai la Brăila se poate auzi, în bărcile care alunecă seara pe Dunăre sau la umbra duzilor, în după-amiezile cu arşiţă. Asta nu înseamnă că nu-i plăcuse, (nici unei femei sănătoase nu-i displace aşa ceva), însă o duruse tare. Şi ca să-i dovedească originea brăileană, ea îi cârpi îndată o palmă, ca pe la noi.

— Na! să te înveţi minte, altă dată să mai dai buzna.

— Dacă-i numai pentru atât — se amestecă birjarul — apoi o să te ia mai domol, dar sigur...

Birjarul însuşi fusese îndrăgostit de Leana, pe vremuri. Acum se însurase şi avea copii. Ea i-o reaminti, cu asprime:

— Caută-ţi de drum, păcătosule, uiţi că eşti înhămat?

— Fiecare la rândul său. Ca mâine o să pui şaua pe Adrian.

— Pe başbuzucul ăsta? Niciodată ! Mai întâi c-ar fi un bărbat foarte rău. Cel mult, l-aş putea iubi...

— Norocoaso! Pe mine nu m-ai vrut.

— Tu, tu nu eşti decât unul din cei ce fac burtă mare la fete. Ca tine, puzderie pe toate drumurile, ca urzicile!

Adrian n-auzea nimic, îi lăsă să trăncănească, şi, ca un câine, tăcea şi adulmeca.

Pe strada Griviţa, uruitul trăsurii strânse toate cotarlele, toate mahalagioaicele, care tocmai prânzeau în curte. Năvăliră la porţi, mestecând ultimul dumicat, ştergându-şi buzele cu poala şorţului, de grăsimea fripturii de miel.

Coborând din trăsură, Adrian auzi pe una dintre cumetre spunând:

— Oricum, ar fi o pereche minunată... Păcat că el e o mare haimana!...

Câteva ore mai târziu, Adrian se scula furios:

— Nu, nu! Viaţă-i asta, tot învârtindu-ne neîncetat în jurul aceleiaşi chestiuni otrăvitoare? Eu o să plec într-o zi, de-a binelea!

Ieşi trântind poarta de la stradă, spre marea curiozitate a cumetrelor, care, pe vine, dinaintea caselor, ronţăiau seminţe de floarea-soarelui.

„Chestiunea otrăvitoare” care-l silise pe Adrian să plece glonţ, o cunoaştem.

După îmbrăţişări, după o masă îmbelşugată, luată laolaltă în curtea stropită şi măturată, cele două mame şi tânăra „bucureşteancă” deschiseseră asupra lui Adrian tirul încrucişat al bateriilor lor, întâi mai domol, apoi fără răgaz, ca o mitralieră:

— Trebuie să te-astâmperi... Să-ţi faci un rost... Fiece lucru la timpul său... De-ajuns cu atâta haimanalâc... Scutit de serviciul militar (fiu unic la mamă văduvă), în curând însurătoarea... Leana e colea, oricând gata... Destoinică... La optsprezece ani, şi-a croit un

drum în viaţă... Fată cumsecade... Îşi întreţine mama... Câştigă mai mult decât un bărbat... O partidă bună.

Leana, la rândul ei:

— Şi la ce bun atâta citanie, atâta umblet prin ţară? La Bucureşti, oamenii nu citesc decât jurnalele, şi doar e Capitală!... E primejdios să ştii prea multe, — se spune pe-acolo, la Bucureşti... Cică asta te împinge să visezi la un ideal. Ori, nu există un ideal. O spun eu, care mă întorc din Capitală!... Învaţă-ţi bine meseria, fă-te patron şi câştigă bănet, iată idealul!

Adrian îşi plimbă privirea de la una la alta, zicându-şi: „Doamne, cât de urâtă e lumea!”.

Şi neputând să mai rabde, se duse, lăsându-le pe toate trei într-o înţelegere cordială.

Afară, fermecătoarea stradă Griviţa, cu pietre colţuroase ce-ţi găureau tălpile; nor de praf ce-ţi ardea ochii; ciorchine de mahalagii de toate culorile, în faţa porţilor, care-şi aruncau epitete; soare urât; cer spălăcit. Salcâmii în floare păreau că ei înşişi se tânguiesc.

Cu mâinile-n buzunar, privirea aţintită în vârful pantofilor (spre a nu fi obligat să salute în dreapta şi stânga), Adrian se îndrepta agale spre Comorofca: „Ah, dacă l-aş avea barem pe Codin! M-aş duce cu el în baltă... Aş uita puţin de mine... Dar, vai! nici un Codin. Nici un prieten!”

Apoi: „Tii! L-am uitat pe kir Nicola”...

Şi brusc o cârmi pieziş spre dugheana plăcintarului, pe care nu-l mai văzuse de-o lună. Ca să-i facă plăcere fostului stăpân şi cum se afla în cele patruzeci de zile de după Paşti, Adrian îl salută cu un „Christos a înviat!” pe greceşte.

— Adevărat c-a înviat!... cu tine odată... răspunse kir Nicola, vesel. Ce-ai devenit, bre Adriani? De-o bună bucată de vreme, nu te-am mai văzut...

— Am fost în Dobrogea, kir Nicola. Ah, acolo e un adevărat colţ de Orient!

— Ei, merge cumva mica ta meserie de zugrav?

— Da, cum nu! Cred, însă, că n-o să ajung niciodată să zugrăvesc catedrale; nu sunt tare la desen...

Voind să se aşeze, observă:

— Totul e plin de făină, la tine...

— Ei, da! pulaki-mu (puişorul meu), ca într-o plăcintărie de „albanez puturos”! Şi tu eşti fercheş, ca un domnişor de pe strada Regală. Se vede că „bucureşteanca” te-a scos din minţi... Mă duc să-ţi caut un scaun.

Abia în clipa aceea Adrian observă că în plăcintărie se mai afla cineva: un om care citea stând pe-o bancă şi a cărui figură, aplecată asupra paginilor, era cu desăvârşire ascunsă de şapcă.

* * *

Un om! Există oare o fiinţă mai banală decât un om? Te poate interesa cutare lucru, mai puţin decât un om?

Te poţi îndoi de orice ar fi, mai mult decât un om? Chiar dacă-i un om care citeşte. Toată lumea citeşte. Urmează că trebuie să prinzi de umeri pe un om care citeşte, să-l ţintuieşti de zid şi să-i spui: „Rămâi aşa, să te privesc în ochi?”.

Oh, a privi un om în ochi, nu-i un lucru dintre cele mai uşoare. Ochi ca aceştia poţi întâlni mii şi mii. Privirile lor se încrucişează cu a ta, pe durata unei clipe şi apoi trec mai departe, la dreapta ori la stânga ta, nemaivăzându-i niciodată, ca şi privirile acestor cirezi de boi mânate la abator.

Şi printre aceşti ochi, printre aceste priviri se află desigur cele ce pot privi în inima ta, înţelegând-o. Dar ei trec pe de lături. Şi tu treci... Şi, în răstimpul unei clipe, ne-am pierdut un prieten care ne era hărăzit, prietenul unic pe care viaţa îl sorteşte oricărei fiinţe omeneşti, oricât de josnică ar fi, prietenul care vine să-ţi dea bogăţia inimii sale, despovărând-o pe-a ta. L-am pierdut. Căci suntem mai prejos decât câinii, care se întâlnesc în drum, se miros şi-şi spun: „Stai puţin să te privesc! Eşti un biet animal, care-mi semeni: poate ai ceva să-mi spui, un lucru vesel sau trist, dar care mă priveşte deopotrivă, fiindcă sunt din acelaşi neam cu tine”.

Un om? Poate să vorbească treizeci şi şase de limbi, inclusiv esperanto, dar, atunci când ar vrea să se adreseze altuia, el nu este sigur că o să fie înţeles. Nu are nici măcar curiozitatea câinelui. Pentru ce să te apropii de-un om? El poate să n-aibe aceiaşi părere cu a ta (fiindcă oamenii au păreri) şi atunci trebuie să-l omori sau să-l laşi singur, ceea ce în fond e acelaşi lucru.

* * *

Adrian îl privea pe omul care citea, dar acesta nu se uita la el. Ştia că nu merită osteneală să priveşti un om, mai ales un om care era „dichisit ca un domnişor de pe strada Regală”, în timp ce el...

El era aproape în zdrenţe, cu ghetele peticite şi pline de noroi, o cămaşă într-un hal fără hal, iar părul în laţe mari, pe tâmple şi la ceafă, întocmai acelor derbedei de pe stradă pe care nu catadicseşti nici măcar să-i scuipi. Se opreşte oare vreodată cineva la asemenea năpăstuiţi?

Desigur, nu putea fi vorba de un om, în asemenea zdrenţe, chiar dacă ţinea o carte în mână!

Şi apoi, presupunând că vrei să vorbeşti unui atare necunoscut, nu ai cum s-o faci. Buna-cuviinţă te opreşte să te duci de-a dreptul la el şi să-i spui: „Iertaţi-mă, domnule, aş vrea să văd ce citiţi”.

Şi după ce ai văzut: „Ah, dumneata citeşti cartea asta? Dar o carte ca aceea pe care o ţii dumneata în mâini, nu se citeşte nici în strada Griviţei, decât într-o familie de oameni extraordinari! Astfel de oameni, eu îi socotesc nişte aştri, eu... Dumneata eşti un astru, domnule! Şi pentru că sunt singurul în stare să te înţeleagă aici, în mahalaua Brăilei, facem parte din aceeaşi familie. Binevoieşti, deci, să-mi spui cine eşti şi ce gândeşti despre starea jalnică în care te afli?”

Nu. Nu poţi vorbi atât de nepoliticos. Trebuie să te recomande cineva. Dar cine aţi vrea să slujească de mijlocitor, între doi aştri. Un al treilea astru?

Ştii că ai haz! Dumneata crezi că aştrii cresc, la Brăila, ca ciupercile?

Adrian, care nu era politicos din fire, se apropie cu îndemânare de omul care citea cu cartea pe genunchi şi aruncă o uitătură de lup pe paginile deschise. Foarte necinstit din parte-i. Dar merită să fii, câteodată, necinstit în viaţă...

Cartea era o operă, în franţuzeşte, ilustrată: Jack de Alphonse Daudet. Şi pe umărul cititorului, Adrian zări, în acelaşi timp, o altă ilustraţie mult mai strălucită: un păduche mare care mergea ca un răţoi ghiftuit...

„Oare numai pentru atâta lucru m-ai pregătit până acum?” va spune cutare cititor. „Da, prietene! Ca să ajung aici, te-am pregătit. Dar când asta nu-i o închipuire literară, ci viaţa însăşi — viaţa frumoasă, viaţa urâtă, viaţa feroce — crezi că-i puţin lucru? Văzut-ai,

oare, multe cazuri asemănătoare? Cunoscut-ai mulţi oameni care devorau arta, în timp ce îi devorau păduchii? Cât despre mine, după ce am hoinărit, timp de treizeci de ani, din Orient spre Occident, după ce am trăit în mii de chichineţe şi mi-am frecat coatele de toate neamurile pământului, după ce am căzut în mii de bezne şi am primit mii de scuipaţi în faţă, eu n-am descoperit decât omul ăsta, care preţuieşte cât universul întreg!”

Ceea ce dezlănţuieşte pasiunea prietenească a lui Adrian — pasiune ce mocnea în fundul inimii sale — fu că acest păduchios citea în franţuzeşte şi ce autor! Acelaşi pe care-l descoperise şi el tot cu ajutorul duiosului şi omenescului Jack, atât de mizerabil tradus în româneşte.

Să fii o slugă nenorocită, cu cincisprezece lei pe lună, la un plăcintar îngălat, din strada Griviţa, în vecinătatea acelui cuib de apaşi, unde pe atunci era o falǎ pentru orice flăcăiandru să spintece burta primului concetăţean care cutezase să-l contrazică; să fii o fiinţă umană înghiţită de întunecimile mocirloase ale mlaştinilor sociale, zdrobit de nedreptate şi mizerie, şi să citeşti în franţuzeşte, în faţa lui Adrian, care îşi avea experienţa proprie, — asta era o minune. Nu-i venea să creadă. De-aceea şi spuse:

— Dumneata citeşti această carte sau te uiţi la poze? Omul ridică încetişor capul, ca şi cum s-ar fi întors din abisuri interplanetare, unde-i bine să te desfătezi, se uită la Adrian cu o privire stinsă, ce venea de la mii de leghe depărtare de orice privire dumnezeiesc de prietenoasă, şi-i răspunse într-o românească tare schilodită, cu un uşor surâs pe buzele-i crăpate:

— Uitat poze.

Apoi, clipind de două sau trei ori, fără să vadă sau să presimtă ceva — fără să ghicească fratele, prietenul, propria sa umbră ce-l căuta de când lumea — îşi lăsă capul în jos şi se cufundă din nou în Elizeele tainice ale oricărui paria, care se adapă, se îmbată şi trăieşte cu arta. Dar privirea lui Adrian — privire de prieten singuratic, care niciodată nu se îndoise de existenţa prieteniei, pentru care se născuse şi pe care o aştepta aşa cum mugurul aşteaptă soarele ca să îmbobocească — privirea lui Adrian rupsese dintr-o dată vălul greu ce-i acopereau ochii şi înapoia acestui văl el surprinse zvâcnetul văpăii pe care nici o deznădejde n-ar fi ştiut s-o stingă. Pentru prima oară, Adrian se simţi arzând de focul Dragostei, care depăşeşte viaţa şi supravieţuieşte morţii.

Prietenul, prietenul lui se afla acolo.

Kir Nicola, întorcându-se cu scaunul şi prinzând frântură de conversaţie românească între Adrian şi sluga sa, strigă pe greceşte:

— Măi, Adriani, el nu ştie româneşte, cunoaşte însă bine limba tatălui tău. Vorbeşte-i greceşte. Iată unul cu care ai să te înţelegi de minune; e din rasa ta.

Această destăinuire, pornită de la un om cumsecade, nu mărea cu nimic siguranţa lui Adrian, care rămăsese pe gânduri, aproape nepăsător. Nu acelaşi lucru se întâmpla cu cel care citea. La rândul lui, avea presentimentul unei furtuni pasionale, ce se apropia, mai ales când kir Nicola i-se adresă, spunând:

— Uite, Mihaile! Asta-i tânărul care se hrăneşte cu visuri şi de care ţi-am pomenit zilele trecute.

Îi vorbise despre el? Şi ce crezuse Mihail? Ce încredere ar putea să acorde prizonierul condamnat la muncă silnică pe viaţă, spuselor unei fantome care i-ar intra în celulă şi i-ar spune: „Ieşi de-aici!... „Eşti liber!...”

Mihail închise încetişor cartea, însemnând pagina cu un băţ de chibrit. Apoi, fără să se mişte din loc sau să rostească ceva, cam plictisit de întrerupere, cercetă pe Adrian cu o privire mai vioaie, surâzându-i prietenos. Dar atât privirea, zâmbetul, cât şi înfăţişarea lui păreau să răspundă, categoric: „...Un tânăr din rasa celor care se hrănesc cu visuri?... Nu-mi vine să cred...”

Adrian nu dădu nici o atenţie acestei comportări sceptice. O înţelegea. Cu mâinile în buzunar, umbla încoace şi încolo prin plăcintărie. Îşi privea când picioarele, când strada. O senzaţie de fericire şi de teamă îl furnică, în acelaşi timp. Instinctiv, era încredinţat de valoarea descoperirii făcute, simţea alături omul din „rasa” sa, prietenul pe care soarta i-l trimisese de departe, Dumnezeu ştie de unde, şi pe care răutatea omenească îl urâţise, spre a-i ascunde mai bine virtuţile, întocmai ca în basmul în care vrăjitoarea prefăcea armăsarii „cu douăzeci şi patru de aripi”, în gloabe răpănoase, că nu cumva să-i recunoască Făt-Frumos.

Se gândea: „Ce pot să-i spun acestui om? Cum să-l înhaţ?”

Şi stingherit, trase cu coada ochiului la costumul lui nou, nepotrivire strigătoare în faţa mizeriei lui Mihail.

Apoi, cum doi albanezi, prieteni ai plăcintarului, năvăliseră în dugheană, râzând în gura mare şi glumind, Adrian profită de tărăboi şi o şterse afară, fără să scoată o vorbă.

Alergă cât îl ţineau picioarele spre casă, care se afla cu două numere mai jos de plăcintărie, năvăli în bucătărie şi-şi schimbă hainele bune cu o bluză murdară şi pantaloni de lucru, o şapcă pătată de var şi nişte pantofi scâlciaţi, care se asortau cu restul.

Văzându-l plecând în halul ăsta, Leana îl crezu nebun:

— Ce te-a apucat, Adriene?

— Vin îndată. M-am întâlnit cu stăpânul meu şi are nevoie de-o mână de ajutor. Mă întorc într-un ceas; o să mergem astă-seară să vedem focul de artificii. Spune-i şi mamei.

Şi o zbughi, fără să aştepte răspunsul.

Reintră în plăcintărie, cu un aer liniştit. Kir Nicola, care ciocnea un pahar de vin cu prietenul lui, pufni în râs:

— Ei bine, ce înseamnă îmbrăcămintea asta caraghioasă?

Adrian răspunse, aprinzându-şi o ţigare:

— Iată ce-i: trebuie să car nişte material la lucrarea care se începe mâine şi am venit să te rog ca să-mi dai pe omul tău, ca să m-ajute o clipă.

Mihail, care-şi reîncepuse cititul, ridică mirat capul.

— Cu dragă inimă, strigă kir Nicola. Azi e sărbătoare, n-are ce face. Du-te Mihail.

Ieşiră împreună. Adrian luă direcţia portului.

* * *

La acea oră, mahalaua, intrând în zodia dezmăţului naţional, îşi urla bucuria turbată, trufia ucigătoare şi prea plinul de viaţă dornică de încăierări, prin mii de guri şi sute de instrumente cu coarde şi de suflat. Cântece, pocnitori, flaşnete, viori, zbierete şi înjurături porcoase se înălţau de pretutindeni şi mai ales din Comorofca, ca nişte blesteme asurzitoare pentru sensibilitatea lui Adrian. Ei îşi astupa urechile şi închidea ochii, spunându-şi în sine că seara nu se va sfârşi fără câţiva morţi şi răniţi, cum se întâmpla deobicei în zilele de sărbătoare. În faţa cârciumelor tixite, flăcăi şi haimanale cu priviri aţâţătoare se făleau cu cuţitele băgate în teacă, atârnate la brâu, cu o crenguţă de liliac sau o muşcată la ureche sau între dinţi, cu un picior pe scăunel, ochii ieşiţi din cap, lovind întruna cu pumnii în masă, cerând vin, ţuică, otravă.

Ca să scape de acest iad ce-l jignea, Adrian se îndreptă cu paşi hotărâţi spre Vadul Dunării. Mihail îşi vârâse cartea într-unul din buzunarele hainei şi mergea la stânga lui Adrian, cu paşi mici,

anevoioşi, din pricina cizmelor butucănoase. Era mic de statură, îndesat, căpăţânos, faţa rotundă, părul negru şi mustaţa blondă. Să tot fi avut vreo douăzeci şi cinci de ani. Abia ajungea la umărul lui Adrian, care profită de situaţie şi-l spiona în taină, ca să se încredinţeze că avea de-a face cu un om binecrescut, simplu, natural, căruia doar zdrenţele de haimana de pe el îi dădeau o înfăţişare jalnică.

Îndată ce se aflară în singurătatea Vadului, Adrian îşi încetini paşii şi-i oferi lui Mihail tabacherea cu tutun. Acesta o primi cu un gest uşor de sfială. Răsucindu-şi ţigarea, un zâmbet, puţin zeflemisit, lumină trăsăturile regulate ale chipului nordic al lui Mihail. Adrian îl observă şi-l întrebă făţiş:

— La ce te gândeşti acum?

Mihail aţinti asupra curiosului ochii săi căprui, cu pleoape mari:

— Ţii atât de mult să ştii?

— Mult, dacă nu ţi-e peste mână!

— Nu ştiu dacă o să te bucure!

— N-are a face! Dă-i drumul! stărui Adrian, dând din cap.

Ah! cât ar fi dorit să primească o lovitură de pumn, drept în piept, de la Mihail, un cuvânt aspru, ceva care să-i alunge temerile că acest om ar fi total nepăsător, să întrezărească posibilitatea unei confruntări, în care se simţea de pe-acum învingător. Cerşea această confruntare, cu o privire însetată de prietenie. Mihail îi ieşi în întâmpinarea dorinţei. Oprindu-se ca să-şi lipească ţigarea, căzu o clipă pe gânduri, apoi surâzând întruna:

— Ei bine, gândesc că în ţara voastră, înşişi „visătorii” cer patronului ajutorul slugii sale, ca şi cum ar fi vorba de un cal sau măgar, adică fără să le pese dacă sluga primeşte sau nu... Exact cum ai procedat în cazul meu.

— E adevărat! răspunse Adrian, foarte calm. Am însă o scuză, care mă salvează: l-am minţit!

Mihail, care-şi aprindea ţigarea de la Adrian, se dădu îndărăt mirat:

— Cum l-ai minţit?

— Foarte bine: nu e vorba de cărat nici un material. Voiam cu tot dinadinsul să mă plimb puţin cu dumneata şi i-am jucat festa. Dar, să mergem! O să ne ducem în port, că-i pustiu astăzi.

Mihail rămase cu gura căscată. Spuse:

— Nu nu merg într-acolo. De ce vrei să te plimbi cu mine?

— Şi de ce nu?

— Pentru că nu se aleg oameni ca mine, atunci când vrei să te plimbi.

Şi rostind aceste vorbe, îşi desfăcu braţele, cu un gest care oglindea halul strigător în care se afla. Adrian simţi cum i se strânge inima. Îl apucă de braţ.

— Prietene, te-am ales ca să mă plimb cu dumneata, fiindcă mă interesezi ca om. Nu cred să fii ceea ce...

— Nu te mai osteni cu ceea ce aş putea fi sau nu. Înainte de toate, nu sunt un obiect de curiozitate!

— Nici nu te iau ca atare; dimpotrivă, ca pe un om pe care-l admir...

Mihail încrucişă braţele, cu violenţă:

— Dacă nu-i o glumă, ceea ce-mi spui, te întreb: ce admiri la mine? Păduchii!

Adrian fu cât pe-aci să plângă de ciudă. Drept în faţa lui, cu braţele încrucişate, cinstit în împotrivirea sa, sărmanul Mihail se apăra de propriul său bine, nevrând să înţeleagă ceva. Adrian, cu deznădejdea în suflet, se rezemă de-un copac şi încercă să pătrundă misterul acestui om deştept, care-şi închidea ochii, să nu vadă că afară e ziuă. De n-ar fi fost sinceritatea-i sfâşietoare ce i se citea pe figură, Adrian l-ar fi învinuit de cinism. Dar Mihail avea şi el tot dreptul să se pună la adăpost, ştiind prea bine că nu întâlneşti la orice colţ de stradă ochi în stare să vadă ce se ascunde sub nişte zdrenţe pline cu păduchi. De aceea prefera să rămână mai degrabă singur, în contemplarea rănilor inimii sale, decât să admită privirile iscoditoare ale primului venit, chiar de-ar fi fost ele ale vreunui băiat plin de bunăvoinţă.

Mihail avea avantajul că se exprima cu uşurinţă în greceşte, pe când Adrian era silit să-şi caute cuvintele, mai ales într-un dialog neobişnuit. Totuşi, nu se dădu bătut. Îi spuse brutal:

— Mihaile, degeaba te prefaci: te recunosc! Celălalt tresări:

— Ce recunoşti? Visezi...

— Ba da, recunosc un alt om, sub zdrenţele puturoase în care viaţa te-a înghesuit.

Şi-l trase brusc de haină.

Încolţit, nobilul strigat pe numele său, tremură sub veştmintele vagabondului. Păli, ca un vinovat în faţa judecătorului de instrucţie,

care-l bănuie. Dar asta îl îndârji şi mai mult în refuzul de-a fi recunoscut într-o situaţie pe care o socotea înjositoare.

Şi Mihail continuă, silindu-se să-şi ascundă tulburarea:

— Dumneata nu m-ai întrebat, dacă ţi-aş fi îngăduit să-mi vorbeşti cu atâta nesocotinţă!

— Nu aveam nevoie de îngăduinţa dumitale. Am folosit un drept...

— Şi care-i acest drept?

— Acela de-a nu rămâne nepăsător în faţa nedreptăţii.

— Dar eu nu-ţi cer nici un act de dreptate. Mă aflu aci, lângă dumneata, trimes de patronul meu, ca să te ajut în muncă. Sunt gata s-o fac şi nimic mai mult.

— Nu, Mihaile! Mă vei ajuta într-o muncă mult mai înţeleaptă: aceea de-a mă ajuta ca să te înţeleg şi să învăţ de la dumneata ceea ce vei fi ştiind în chip strălucit. Iar mie îmi rămâne să te slujesc şi să te iubesc.

Această replică îl puse pe Mihail pe gânduri. Se căzni să ocolească privirea iscoditoare a lui Adrian, care, crezându-se victorios, făcu prostia de a fi lipsit de tact — ca de altfel totdeauna în viaţa sa, când fu vorba de prietenie — şi forţă lucrurile. Se aruncă asupra prăzii, adăugind:

— Vei părăsi de îndată văgăuna înfiorătoare, unde am slujit eu însumi, acum patru ani, şi vei veni cu mine... Îţi voi arăta cum se trăieşte în mod liber...

— Eşti nebun! strigă Mihail, privindu-l drept în faţă... Habar n-am cine eşti.

— Încă nu mă cunoşti?

— Cum „încă”? Nu te cunosc deloc... Nu poţi cunoaşte un om, într-un ceas.

— Păcat! făcu Adrian, trist, plecându-şi capul. Gândeam că pentru a iubi un om, timpul n-are însemnătate.

— Da, dar ca să iubeşti un om, trebuie mai întâi să-l cunoşti.

— Tocmai contrariul trebuie spus: ca să poţi cunoaşte un om, trebuie mai întâi să-l iubeşti. Cei care ne interesează, se fac iubiţi, şi prin asta ei se predau nouă, ni se fac cunoscuţi. Cred că numai dragostea deschide toate inimile.

Mihail îl măsură pe Adrian cu o aruncătură de ochi afectuoasă şi neliniştită. Deodată îl întrebă, gâfâind:

— Cine te-a învăţat toate astea?

— Nimeni... răspunse Adrian cu naturaleţe.

— Unde le-ai citit?

— Mai întâi în inima mea.

Mihail se uită la Adrian cu o uimire vecină cu uluirea, îi spuse:

— Presupunând că ai simţi într-adevăr ceea ce rosteşti, ce vrei de la mine?

— Vreau să te prezint mamei, care-i bună şi acceptă tot ce-i cer. Apoi, îţi vei părăsi locul şi vom trăi laolaltă, muncind ceva mai uşor, dar mai bine plătit şi mai liber decât eşti în clipa de faţă. Şi vom fi prieteni. Dumneata eşti singur pe lume. Eu, la fel, deşi o am pe mama. O să fii al doilea copil al ei, fratele meu mai mare. Iată ce vreau! Iată ce nu-mi dă pace.

De astă dată, Mihail crezu că Adrian aiurează. Surâse cu bunătate şi răspunse:

— Îţi mulţumesc pentru frumoasele sentimente ce-ţi inspiră mizeria mea, dar eşti un romantic care îşi ia iluziile drept realitate. Pe asta, dumneata n-o cunoşti şi nu-ţi doresc să începi s-o cunoşti pe propria-ţi piele. Haide, lasă-mă să-mi regăsesc „văgăuna”.

Şi-i întinse mâna, adăugând:

— Oricum, îţi voi păstra o frumoasă amintire. Adrian îi luă mâna într-ale sale. Şi el simţi, de îndată, mâna-prietenă, mâna pe care-ţi place s-o păstrezi cât mai multă vreme, o veşnicie, — mâna pe care o deosebeşti, cu ochii închişi, dintr-o mie: fluidul ce-l degajă neînşelându-te niciodată. Niciodată! El o păstră îndelung, cu capul plecat, ochii pe jumătate închişi, ca şi cum ar fi ascultat ordinele unei forţe nemaipomenite, superioară celei omeneşti. Apoi, revenind la nesuferita clipă a momentului de faţă, spuse:

— Te las, Mihaile, să te înapoiezi la starea jalnică în care te afli, de vreme ce gândirea dumitale este atât de întunecată de mizerie, încât nu poţi să mai crezi în izbăvire prin Dragoste; dar să ştii că nu mizeria este aceea care naşte în mine sentimentele descifrate de dumneata. Mizeria materială a unei fiinţe omeneşti nu-mi provoacă decât milă, în timp ce pentru dumneata eu am resimţit, din prima clipă, dragoste şi admiraţie. În ochii mei nu eşti un strivit de viaţă, ci un puternic. Şi chiar dacă te-aş fi întâlnit sub înfăţişarea fastuoasă a unui prinţ, te-aş fi revendicat ca pe ceva cuvenit mie, fiindcă eu nu recunosc decât o singură obârşie, o singură frăţie: aceea a oamenilor însufleţiţi de sentimente asemănătoare, atât la bine cât şi la rău. Acum du-te şi fii sigur că nu mai eşti singur.

Adrian rămase pironit locului. Îl urmări cu privirea pe Mihail, care-şi târa bocancii, înfiorători ca o protestare a dreptului său sfânt la o viaţă mai bună. Când ajunse în colţul Vadului Dunării, Mihail întoarse capul spre Adrian şi — în răstimpul a trei secunde şi a o sută de paşi ce despărţeau doi viitori prieteni — două priviri se încrucişară, două priviri ce exprimau o îndoială şi o certitudine:

— Eu cred. Sunt sigur! spunea una, cu ardoarea vizionarului.

— E oare cu putinţă? se întreba cealaltă, tulburată în dureroasa-i certitudine.

Dintre toate sentimentele pe care Creatorul le-a sădit în inima noastră, Prietenia este cel pe care nu-l putem explica, oricât de puţin; singurul care deosebeşte pe om de animal, cu excepţia câinelui care are sentimentul dragostei dezinteresate, într-un grad vecin cu sacrificiul, neputând supravieţui uneori morţii stăpânului său.

Ne iubim părinţii şi copiii, pentru că sunt ai noştri. Ne iubim, de asemeni, fraţii şi surorile, tot pentru că sunt ai noştri. Iubim o femeie, care şi ea ne iubeşte de la o anumită vârstă încolo, — Dumnezeule! tu ştii mai bine ca noi pentru ce. Şi toate aceste dragoste le lăsăm să se spulbere brusc, în ziua când nici o raţiune nu ne sileşte să le continuăm.

În privinţa asta, nici animalele nu fac altfel. Deci, n-avem cu ce să ne fălim.

Dar pentru ce îndrăgim un om, un necunoscut, un străin, câteodată, cu care nu izbutim nici să ne înţelegem? De ce ne pornim să-l iubim nebuneşte şi chiar să nu putem trăi fără el? Te uiţi în ochii lui, care sunt ca şi ai tăi şi zăreşti într-înşii nesfârşitul dorinţelor tale. Ţi-e dor să-i cuprinzi faţa îmbujorată în mâinile tale. Iar pe-ale lui, care se odihnesc uneori pe masă, ca lăbuţele unui câine cuminte, abia te împotriveşti nevoii de a-ţi culca când obrajii, când fruntea înfierbântată, fiindcă acest fel de dragoste e numai flacără, singura flacără care rezistă furtunilor vieţii, singura care se hrăneşte cu un ulei pe care Dumnezeu l-a creat fără să se gândească la „rău”.

O prietenie ca asta nu se întâlneşte decât o singură dată în viaţă. Şi ea îţi apare la începutul ei sau niciodată. Cine a cunoscut-o, atinge nemărginirea; viaţa poate să-l adape cu amărăciunea ei, oricât o vrea, tot bun va rămâne. Iar nefericitul care nu a cunoscut-o, adică n-a fost în stare s-o cunoască, va reveni aici pe pământ, până ce

inima îi va fi mistuită de ea, după care îşi va dobândi locul în viaţa veşnică sau veşnica nefiinţă.

* * *

Adrian se înapoie acasă transfigurat şi cam buimăcit. În ciuda împotrivirilor lui Mihail, primise confirmarea propriei sale firi. Da, acum vedea limpede: lumea nu era numai această desfrânare de materialism vulgar, pe care de la un oraş întreg şi până la biata lui mamă se încăpăţânau să i-o demonstreze. Nu! Se afla, de asemeni, şi lumea lui, lumea cărţilor şi visurilor lui de totdeauna, lumea inimii lui. Această lume era restrânsă, aproape de negăsit, dar înzestrată cu o putere şi o influenţă de neînvins în faţa forţelor oarbe ale neştiinţei. Adrian primise dovada nezdruncinată, cu iuţeala fulgerului: Mihail, prăpădit, în aparenţă învins, se adeverea singura fiinţă omenească, din toate câte cunoscuse până atunci, care-i răvăşea crunt măruntaiele.

Însemnaseră ceva vorbele schimbate împreună, înfruntarea verbală avută cu Mihail? Vorbe în vânt? Pentru el era principal că la atingerea acestui păduchios, care citea pe Jack în franţuzeşte, inima i se învăpăiase ca niciodată, întreaga-i făptură vibrase cu o emoţie necunoscută până atunci, care nu se asemăna nici cu aceea ce-o încercase pentru maică-sa, nici aceleia produse de Leana, nici uneia dintre emoţiile care-i zguduiseră inima, — şi numai Dumnezeu ştia cât erau de numeroase, întreaga lui viaţă fiind o înlănţuire de emoţii.

Mihail n-avea decât să se burzuluiască împotriva realităţii, să se ascundă după deget şi să se lepede de sine însuşi: toate acestea erau în ochii lui Adrian ca pornite din cauze tot aşa de neînţelese, ca şi căderea unui bolovan în capul unui om drept. Asta nu era treaba lui. Mihail putea să-l bată, să-l gonească cu lovituri de picior, să-i urle în ureche toate tăgăduielile din lume. Adrian, surd şi orb, şi-ar fi ascultat doar inima, care îi şoptea: ;,Continuă-ţi drumul tot aşa! Sunteţi din aceeaşi rasă sufletească. El însă a fost nevoit să-şi schimbe de mii de ori felul, până să ajungă în strada Griviţei. Asta-l sălbăticeşte pe om. Cu toate acestea, Mihail e o parte din viaţa ta, iar tu dintr-a lui”.

Când fu să treacă pe dinaintea plăcintăriei, Adrian sări în lături, se lipi de un gard din faţă, de unde contemplă îndelung dugheana lui kir Nicola. Acum i se părea un templu, iar pe fostul său patron,

marele om care îl înţelesese pe Mihail, îl adăpostise ca să-l dea lui Adrian, prietenia lor fiind predestinată. Fiindcă niciodată nu-i trecuse prin minte să-şi zică de ce nu se ducea mai bine să se împace cu mahalaua unde se născuse, să urle în cor cu ea, trăind aceeaşi viaţă de suferinţe meschine şi bucurii caraghioase? Şi Mihail, la rândul lui, de ce eşuase tocmai în acea dugheană îngălată din Brăila, la doi paşi de locuinţa lui? De ce nu-l observase şi preţuise mai de mult, dacă e adevărat ce se spune, că lumea este bogată în oameni care ştiu să vadă şi să iubească? Nu, nu! Se află aici o mână misterioasă, care călăuzeşte paşii oamenilor.

Fericit, departe de ceea ce se petrecea în jurul său, Adrian îşi închise pleoapele, ca să desluşească mai lămurit chipul lui Mihail, aşezat pe o bancă, cu picioarele încrucişate, citind tot pe Jack, în „original”, împovărat de misterul drumurilor străbătute până să ajungă aci. Din când în când, se abătea asupra lui privirea caldă a lui kir Nicola, care suspina în tăcere după Albania sa. Adrian mângâie această imagine, în veci de neuitat, dar deodată zări grozavul păduche, ce se legăna pe umărul prietenului său. Şi inima i se chirci, amorţită de durere. Ah! Nici o piedică nu-l va opri ca să-l scoată pe Mihail din halul ăsta, chiar de-ar trebui să răstoarne casa şi să-şi pună mama pe jeratic. (La crâncena opunere a lui Mihail, nu se mai gândea.)

În acel moment, o ţâşnitură de sifon îl atinse, de departe. Râsete izbucniră în hărmălaia flaşnetelor, viorilor şi răgetelor beţivilor. O voce de femeie răsună:

— Şi-a găsit sacul peticul!

Era mahalaua, care intervenea cu „tandreţe” în visurile lui. Adrian îi răspunse în gând, în timp ce traversa strada, ca să intre în casă: „Bine grăişi, dragă mahala! Ai o dreptate dumnezeiască!”

* * *

Cu sufletul în slava cerului, Adrian păşi pragul casei părinteşti. Îi găsi pe-ai săi atât de micşoraţi, încât se simţi cuprins, pe loc, de pofta de-a se arunca în braţele lui Mihail, spunându-i: „Numai tu, singurul, ai fi în stare să înţelegi că sunt tot aşa de străin, ca şi tine, în propria-mi ţară, ca şi în casa părintească”.

Dar dragostea pentru mamă-sa îl readuse de îndată la sentimente mai bune. Scena ce i se înfăţişa ochilor era, de-altminteri, plină de duioşie. Mama Ioana şi unul din copiii ei, amândoi gata de

plecare, nu aşteptau decât sfârşitul „toaletei” mamei Joiţa, ferchezuită de mâinile iscusite ale Leanei. Mândră de ştiinţa ei, îşi coafa „viitoarea soacră”, arătându-i o grijă exagerată.

Era vorba să meargă toţi cinci la o plimbare în Grădina Publică, înainte de apusul soarelui. Auzindu-i, în timp ce se îmbrăca în odaia lui, Adrian avu o tresărire. Presimţea un complot ce se urzea împotriva lui; o afişare, în ochii lumii, care trebuia să se termine cu căsătoria, o primă „ieşire cu logodnica, soacra şi cumnăţelul”... Se împotrivi, ca un turbat:

— Nu merg cu turma în Grădina Publică, ziua-n amiaza mare, când toţi ofiţeraşii şi-au dat întâlnire acolo!

Leana răspunse, atinsă:

— Ah, aşa ştii tu să ne faci o plăcere? Noi suntem pentru tine „o turmă”! O să-mi aduc aminte de vorba asta, în ziua logodnei!

— Nu te necăji, Leano! zice mama Joiţa. E mult mai supus decât crezi. O să meargă.

Cum să te împotriveşti unei inimi bune, de mamă? Adrian, după ce se dichisi, se duse în odaia alăturată ca să le ia. Leana era încă la cutele fişiului mamei lui:

— Vezi tu, Adriane, îi spuse ea pe un ton drăgăstos. Dacă o să-mi aduci o noră aşa de drăguţă ca Leana, o să fiu fericită că voi îmbătrâni în mijlocul vostru.

— Bine, mamă. Dacă sunteţi toate de aceeaşi părere, o să-ţi aduc una chiar de mâine! strigă Adrian, totdeauna gata, când era vorba de îndeplinit ceva care-i mergea la inimă.

Şi confundând o „noră” cu o „amantă”, îşi completă gândul, cu ochii pe drăcoasa de Leana:

— Da! n-are decât să locuiască la noi cu începere de mâine. Îmi convine.

— Nu... Nu chiar de mâine, îl domoli maică-sa. Mai întâi trebuie să fii în stare să ne hrăneşti.

Adrian sări ca ars: „Asta e! Iar începe!” Şi ieşi, fără să răspundă.

După câteva minute, toţi cinci treceau prin faţa „văgăunii” lui Mihail. Adrian lăsă capul în jos. O ruşine bruscă îi îngheţă spatele. Se simţea vinovat, din cauza fericirii familiale, în vreme ce prietenul său stătea acolo, străin, fără nici o nădejde. O voce lăuntrică îi striga „Orice ai spune, tu ai o familie, în timp ce el, el n-are pe nimeni pe lume, decât pe Jack”.

Şi pe deasupra, mahalaua în păr, râzând în hohote la trecerea acestui grup, compus dintr-un tânăr „îmbrăcat ca un domn de pe

strada Regală”, o „bucureşteancă” spilcuită, cu nasu-n vânt, fratele acesteia, mahalagiu în straie de duminică, care se sufoca în guleru-i strâmt, şi două mame, deopotrivă de mândre de copiii lor, grozav de stingherite în rochiile lor demodate care răspândeau un miros puternic de naftalină.

* * *

Grădina Publică din Brăila te ajută să-ţi închipuieşti faimoasele grădini suspendate ale Semiramidei, fiindcă şi ea e suspendată perpendicular pe marginea platoului, care domină majestuoasa Dunăre şi Delta cu bălţile ei fără pereche.

În întregime împrejmuită, înspre oraş, de case boiereşti, pare a fi fost cândva un parc minunat, rezervat numai bogătaşilor. Dar astăzi, graţie afurisitului „regim democratic” care a stricat orice „frumuseţe pură”, nimic nu mai este respectat şi de aceea, mai ales în zilele de sărbătoare, aleile grădinii sunt năpădite de mulţimea pestriţă a mahalalelor, care aduc odată cu ea pitorescul violent al culorilor, flecărelile iscoditoare şi toate mirosurile posibile şi imaginabile într-un cartier de soiul Comorofcei.

Astfel, vrând-nevrând, vechii boieri au trebuit să cedeze locul năvălitorilor neaşteptaţi. Rareori se mai poate vedea încă silueta de mops a cutărui rege al porumbului sau capul albit al armatorului grec, cu faţa gravă din pricina averii agonisite, târându-şi, şi unul şi celălalt, picioarele gutoase, pe nisipul fin al aleilor.

Adrian, fără să fie un rege al porumbului sau un armator grec, alegea ca şi ei, pentru plimbarea în Grădină, orele şi zilele când era pustie. (Extremele se ating.) Se poate, deci, închipui furia lui, când, de acest 10 Mai patriotic, sosi aci, cam pe la ora cinci, cu „turma” sa, şi găsi liniştita grădină ticsită de soldăţime şi corporaţiile muncitoreşti din oraş. Se trase înapoi speriat, dinaintea valurilor năprasnice de oameni, care se mişcau greoi sub ploaia de confeti şi a serpentinelor, urlând, zbătându-se, asudând ca fierarii şi mirosind a picioare şi subsori.

— Asta să-mi fie învăţătură de minte pentru viitor, ca să nu mă mai iau după voi, ca un prost, strigă el furios, croindu-şi o trecere prin gloată.

Şi odată ajuns pe terasa bufetului care dădea spre Dunăre, se pironi locului, promiţându-şi să nu se clintească din loc. Ceilalţi protestară în cor:

— A, nu, n-am venit aici ca să ne instalăm la masă, ca babalâcii!

Maică-sa îl dojeni:

— Haide! Nu face pe ursul... Du-te şi cumpără confeti şi distrează-o puţin pe Leana. Cât eşti tânăr, e bine să-ţi trăieşti timpul!

Iar Leana îl dădu gata:

— Nu mai eşti iepuraşul meu, dacă-mi refuzi această plăcere! Ce vrei, sunt femeie şi-mi place să mă văd înconjurată!

Adrian cedă, ca să-i facă plăcere şi pentru că voia să se mândrească cu frumoasa lui:

— Dar, spuse el, ai să vezi câtă dreptate are proverbul care spune: „Când te bagi în tărâţe, te mănâncă porcii”.

Fu profet.

Îndată ce se amestecară în mulţime, îi înconjurară braţe încărcate cu confeti, haite de subofiţeri şi civili cu gurile rânjite. Cele două mame fură strivite. Adrian, Leana şi fratele ei se apărară din răsputeri, dar sfârşindu-se „muniţiile”, nu le rămase până la urmă decât să-şi acopere ochii cu palmele şi „să bată în retragere, fortăreaţa fiind luată cu asalt”. Aceşti termeni militari, la modă în ziua aceea, fură împinşi peste marginile bunei-cuviinţe şi Leana, ţinta tuturor poftelor nemăsurate, trebui să îndure măscări şi să audă complimente care o făcură să regrete, nu numai o dată, de-a fi căutat atari „anturaje”. Mâini îndrăzneţe — nu se poate şti cui aparţineau — o apucă de mijloc, de gât, îi băgară confeti în sân şi chiar o ciupiră, în timp ce tovarăşii ei erau izolaţi şi orbiţi de alţii.

Cam aceasta era situaţia „partidei de plăcere”, când, deodată, un luptător neînfricat şi providenţial se desprinse din mulţimea care-i încercuia şi se alătură lor, tunând cu o voce puternică:

— Ho! bandiţilor! Ce va să zică disproporţia asta de forţe? Curaj, Adriene!

Şi cărând pumni de confeti din punga sa, se vârî singur în bătălie. Bucăţelele de hârtie colorată poposeau câte odată pe feţele asediatorilor, în acelaşi timp cu mâna-i grea, aşa ca din întâmplare şi fără voie. Lovea cu o iuţeală irezistibilă, mitralia, orbea, dădea de-a berbeleacul pe cei mai îndrăzneţi şi făcu, într-o clipită, loc gol împrejurul său.

Scăpaţi, Adrian şi Leana erau plini de recunoştinţă adâncă faţă de acest om, pe care nu-l cunoşteau. Adrian şi-amintea să-l fi văzut la ceainic, bându-şi ceaiul de seară. Şi totuşi, dăduseră peste unul din oamenii cei mai simpatici din oraş, cel mai cunoscut şi mai iubit de tineretul din epocă: Samoilă Petrov, de meserie modest antreprenor

sobar, pictor cu vocaţie, sportiv de rasă şi mare iubitor de literatură. De naţionalitate rus, devenise român prin adopţiune. Făcuse armata la geniu, ieşise sergent, strălucit notat de superiorii lui.

Înalt, mult mai înalt decât Adrian, bine legat şi muşchiulos, graţie unui exerciţiu continuu — scrima şi înotul — purta cu mândrie pe umeri un cap de adevărată frumuseţe bărbătească, unică la Brăila: figura încadrată de-o bărbuţă neagră şi cârlionţată tare, păr castaniu bogat, pe care vedeai din depărtare o frumoasă panama, vara sau o pălărie de fetru, cu boruri mari, iarna. Samoilă Petrov întruchipa în acest oraş cosmopolit tipul desăvârşit al artistului de altădată, expansiv, generos, foarte inteligent, fermecător vorbitor, dornic să se instruiască şi să placă femeilor, care alergau după el ca viespele. Afară de asta, era un lucrător fără pereche în meseria lui şi un talent viguros în pictura sa, de un colorit straniu, turmentat, — admirat de cunoscători, care vedeau într-însul un artist cu viitor.

Buimăciţi de bătălie, fugiră afară din grădină. Adrian luă mâna lui Petrov şi-i spuse:

— Îţi mulţumim, domnule, pentru intervenţia dumitale neaşteptată şi atât de eficace. Nu aveam onoarea de-a vă cunoaşte decât din vedere. Cine sunteţi?

Întrebatul răspunse:

— Sunt Samoilă Petrov.

Şi scoţându-şi pălăria, strânse călduros mâna la toată lumea.

— Mi se pare că te-am văzut la ceainic, la Procop din piaţa Galaţi, îi spuse Adrian.

— Exact. Pe-acolo veneai şi dumneata, uneori, cu maistrul Petrache, patronul dumitale. Adesea trăgeam cu urechea la convorbirea dumneavoastră, care mi-a părut totdeauna interesantă. Am întrebat pe cei din jur şi am aflat numele dumitale. Şi de predilecţia pentru cărţi, care-i şi a mea.

— Oh! îţi sunt dragi cărţile?

— Mult. Sunt cei mai buni prieteni ai mei până azi. De-atunci, am tot căutat să te cunosc şi iată că, întâmplarea mi-a fost prielnică astă-seară, într-un chip destul de banal. Mă ierţi că te-am strigat pe nume; voiam să se creadă că suntem prieteni.

— Putem fi pe viitor, dacă o doreşti, răspunse Adrian, deoarece prietenii care iubesc arta sunt puţin numeroşi. Poţi să continui a mă striga pe nume şi de acum înainte. Cu dragă inimă, voi face la fel, strigându-te, pur şi simplu, Samoilă. Îţi place?

— Minunat! strigă Petrov. Şi, fiindcă nu faci nazuri în prietenie, merg mai departe: te poftesc să mă vezi, oricând vei vrea, la atelierul meu de pictură, înainte de ora nouă. După ora asta nu mai sunt acasă, afară de zilele când n-am de lucru afară. De altfel, sper că de-acum încolo o să luăm ceaiul în doi, la Procop.

Şi oferindu-i cartea sa de vizită, Petrov îi dădu, cu un entuziasm sincer, o sumedenie de amănunte asupra vieţii lui intime: greaua sa muncă manuală, pictura, lectura, sportul, felul cum înţelege el prietenia şi neputinţa de-a găsi una care să-i meargă la inimă.

Adrian îl asculta de un sfert de oră, cu atenţia încordată, privindu-i iscoditor ochii jucăuşi, cutele feţei pe care o oboseală lăuntrică părea că o împietrise, înregistra mlădierile vocii lui tandre şi nu voia să-şi creadă ochilor. Se întreba: „Cum de-am trăit până acum în Brăila, fără să-l descopăr?”

Fermecat dintr-o dată, nu mai vru să glăsuiască nimic faţă de ai lui şi-i dădu lui Petrov, cu simplitate, o întâlnire la ceainic. Dar, când se despărţiră la colţul bulevardului Maica Domnului, Adrian simţi că şi deveniseră prieteni.

— Ce băiat încântător, rosti Leana.

— Da! cred că nu mi-am pierdut ziua degeaba! spuse Adrian, răspunzându-şi mai mult sieşi decât ei.

Şi gândul îi alergă la Mihail. Îl vedea întorcându-se în culcuşul său puturos, sceptic în faţa braţelor deschise ale prieteniei, nevrând să creadă în minunile vieţii, chircindu-se în neagra sa mizerie. Şi în faţa acestui simbol al neîncrederii tenace, plămădită în durere, Adrian îl văzu pe Petrov, ridicându-se strălucind de entuziasm, de viaţa năvalnică şi speranţe nebune. Două prietenii diferite, care răsăreau în calea paşilor lui în aceeaşi zi. Ce recoltă frumoasă!

— E 10 Mai, astăzi! murmură el.

Confetile i se desprindeau de pe îmbrăcăminte şi cădeau pe drum. Soarele, la asfinţit, sclipea în geamuri şi aurea caldarâmul.

* * *

A doua zi, pe la cinci şi jumătate dimineaţa, Adrian dormea adânc, când maică-sa, gata de plecare la muncă, intră ca de obicei să-l sărute şi să-i aducă cafeaua turcească, însoţită de nelipsita linguriţă cu dulceaţă.

— Vremea se anunţă urâtă în dimineaţa asta, spuse ea. Trebuie să plec repede, dacă nu vreau să mă apuce ploaia.

Şi faţa-i slăbită, cu fruntea brăzdată de griji, se aplecă deasupra ochilor somnoroşi ai feciorului ei, care primi sărutarea maternă şi adulmecă, în acelaşi timp, mirosul gustoasei cafele, rămas pe buzele ei.

În curte, îşi strigă tovarăşa de necazuri, mama Leanei, şi amândouă văduvele ieşiră, trântind zgomotos poarta de la stradă, a cărei fierărie deşurubată hodorogea, în zori, cu o tristeţe ce-şi prelungea un lung ecou în inima lui Adrian.

„Of, ce viaţă! îşi zise el, aprinzând o ţigare. Trage la jug, de când m-am născut. N-are nici măcar dreptul să zacă de urât, într-o zi de lucru.” Dar, numaidecât se posomorî, gândindu-se că din cauza lui se chinuia atât, deşi era la o vârstă când putea să-i vină în ajutor. El cheltuia toate economiile sărmanei sale mame. Făcând această constatare, faptul îi displăcu, mai mult decât că toată lumea cunoştea situaţia. Dar se resemnă în faţa realităţii. „Totuşi, nu sunt nici beţiv, nici cartofor, se gândea el. Citesc, asta-i tot. Şi e adevărat că îmi place să hoinăresc uneori”.

A hoinări... Nu-i oare o cale de-a trăi puternic, hoinărind din când în când? Să n-ai oare dreptul „să zaci de urât”, din când în când rămânând acasă, într-o zi de lucru? Atunci, oare ce-i viaţa?

Adrian îşi plimbă privirea pe pereţii văruiţi ai camerei şi iarăşi simţi cât era de singur, înţelegând viaţa astfel. Din vraful de cărţi, rânduite pe masa lui, una singură părea că se desprinde, scoţându-şi titlul în evidenţă: Ce-i de făcut? de Cernîşevschi.

Da, ce-i de făcut? Dragoste de mamă, dragoste de logodnică, dragoste de egoiste, care voiau să facă din el un om aşezat, un bun fiu, un soţ bun şi tată. Mulţumesc! Şi dacă aşa ceva nu-mi place? Trebuie să mă mulţumesc cu felul vostru de-a înţelege viaţa? Dar poţi face ca un peşte să trăiască pe uscat?

Îmbrăcându-se ca să se ducă la lucru, Adrian cugeta: „Şi ce-o să zică ele, când îl voi aduce pe Mihail aici? O să fie nostim de tot!” La gândul că maică-sa s-ar putea împotrivi acestei dorinţe, se pomeni strigând cu voce tare: „Pentru numele lui Dumnezeu! Numai să încerce! Mai degrabă, voi pleca în lume cu Mihail!”

Da, Adriene, tu ai dreptate: fiindcă trebuie să trăieşti după legea vieţii tale, supunându-te doar soartei tale, şi cum asta nu se poate decât tăind în carne vie, loveşte, dragul meu băiat!

Începe prin a lovi, mai întâi, în aceea care ţi-a dat viaţă. N-o să te coste prea mult astăzi...

Când să pornească la lucru, Adrian zări în curte pe micul Serafim, ucenicul lipovean al patronului său. Cu mâinile în buzunare, nasu-n vânt, ca un câine ce latră la lună, ştrengarul strigă în faţa ferestrei, cu accentul său puternic rusesc:

— Domnu' Adrian! Mastoro Petrache a zis că s-a pilit aseară mai tare ca de obicei şi că n-o să fie de lucru la binà, în dimineaţa asta.

— Şi când o să fie?

— Poate pe la unu, a zis el.

— Bine, Serafime... Înţeles...

Şi numaidecât se gândi la Mihail: „E ora şase... Cam pe-acum el iese cu marfa la vândut. Îl voi prinde, înainte să plece”.

Dar, trecând prin dreptul ferestrelor de la frumoasa cameră ocupată de Leana, la stradă, nu se putu stăpâni să n-arunce o privire de vulpoi înăuntru.

— Intră! îi strigă ea, încă în pat. Unde te duci, dacă tot nu lucrezi azi?

— Ah! l-ai auzit pe Serafim? spuse, închizând uşa.

Şi nu mai ştiu ce să mai născocească, s-o mintă. Îl zăpăcise brusc mirosul de femeie şi dezordinea senzuală ce domnea în odaia ei de fată tânără. Leana pricepu şi-şi trase cuvertura mai sus.

— Unde te duci aşa devreme?

— Mă duc... Trebuie să mă duc... pentru...

Capul i se învârtea ca o morişcă, în timp ce cu ochii şi cu nasul adulmeca talmeş-balmeşul din odaie, atât de frumoasă era Leana în pat, în dimineaţa aceea.

— Haide, haide! Nu căuta să mă minţi! Spune-mi drept: unde te duci la ora asta?

Împietrit în mijlocul camerei, cu şapca în mână, o privi drept în faţă. Adevărul? Da dacă i l-ar spune? Poate că sufletul ei tânăr, entuziast, l-ar înţelege. Bietul Mihail n-ar avea decât de câştigat. Şi, pe neaşteptate, o întrebă, mângâindu-i părul:

— Ia spune-mi, Lenuţo, dacă aş avea un frate, l-ai iubi?

— Depinde! rosti ea cu răutate. Dar despre ce frate vrei să-mi vorbeşti? De Samoilă Petrov?

— Nu... Nu de el... Pe Samoilă e uşor să-l iubeşti: e fericit. Pe când prietenul care mi-e foarte drag mie şi pe care aş vrea să ţi-l prezint, nu arată aşa de bine, fiindcă-i nenorocit.

— Cine e? Mă faci curioasă!

— E sluga lui kir Nicola, rosti Adrian, atât de liniştit de parcă ar fi spus: „E feciorul şefului de gară, viitorul procuror”.

De uimire, Leana uită că a dat la o parte cuvertura şi ridicându-şi frumoasele braţe, goale, spre cer, exclamă exasperată:

— Doamne! Păduchiosul ăla? Nu cumva ai înnebunit, Adriene?

Adrian primi insulta răutăcioasă adresată prietenului său, tocmai în clipa când urmărea cu privirea mişcările acestei comori trupeşti, dată la iveală fără voie. Şi o astfel de împerechere a frumuseţii cu urâtul îi apăru ca un blestem al unei zeiţe vulgare. Dintr-o dată, se nărui planul unei vieţi fericite, alături de maică-sa, Lenuţa şi Mihail, plan ce începuse să-l nutrească!

„Păduchiosul!”

O greutate zdrobitoare îl apăsă. Fără să scoată o vorbă, se îndreptă mătăhăind spre uşă. Leana îl strigă. El n-auzi. Capul său, plin până mai adineauri de această cameră voluptoasă, unde i-ar fi plăcut să trăiască o eternitate, era plin acum de imaginea lui Mihail, când îl privise ultima dată, înainte de-a se despărţi şi când păruse că-i spune: „Nu pot crede într-atâta bunătate...”

* * *

Dar disperarea nu-i fu lungă. În stradă, Adrian îşi regăsi echilibrul. Dacă Leana nu-l vrea pe Mihail, ce-are a face, e destul că-l vrea el.

Trecu prin faţa plăcintăriei şi nu văzu coşurile cu plăcintă şi covrigi, la locul lor, pe cuptor. Mihail era, deci, plecat. Alergă cât îl ţinură picioarele spre port, ca şi cum o primejdie ar fi ameninţat viaţa prietenului său.

La primul coborâş şovăi, întrebându-se dacă trebuia s-o ia pe acest drum sau următorul; apoi, o porni totuşi pe el, socotindu-l cel mai scurt. Când ajunse în labirintul vagoanelor de cereale, avu plăcerea să-l zărească pe Mihail, înaintând agale printre liniile pustii. Simţi plăcere, dar şi durere, fiindcă Mihail îi apărea ca însuşi simbolul resemnării, cu spinarea cocoşată sub greutatea celor circa cincisprezece kilograme de marfă, cureaua coşului petrecută după gât, mătăhăind la fiecare pas. Îl strigă de departe:

— Mihail!

Acesta se întoarse încetişor şi, la vederea lui Adrian, puse coşul jos. Adrian îl ajunse dintr-o săritură:

— Bună ziua, Mihaile! spuse, dându-i mâna. Am venit să-ţi ţin de urât la vânzare. Mă pricep.

— Ai făcut bine! răspunse Mihail zâmbind, întinzându-i mâna.

Adrian simţi curgând balsam pe rana făcută de Leana. Vorba lui Mihail era caldă, strângerea mâinii la fel; obrazul lui, îmbujorat de oboseală, radia bucuria prin ochii ce-i străluceau, privind deschis la ochii lui Adrian. Îşi regăsea prietenul, mai puţin neînduplecat decât la prima lor întâlnire.

— Dar ştii, adăugă Mihail, nu putem întârzia prea mult locului, căci dacă ajung cu marfa răcită, hamalii o să mă înjure.

— Ai dreptate, întări Adrian. Trebuie să te scapi de ea cât mai repede. Şi eu făceam la fel.

Şi spunând acestea, înhaţă coşul, îşi trecu cureaua pe unul din umere şi o şterse. Mihail, luat pe nepregătite, n-avu timp să-l oprească. Porni după el, la repezeală, târşâindu-şi bocancii şi protestând:

— Nu, nu vreau ca tu să-mi duci coşul! Asta-i treaba mea!

Dar celălalt, mai lung în picioare şi mai sprinten, mergea de zor:

— Nu-i nimic! O să-l iei mai încolo!

— Dă-mi-l numaidecât! Aşteaptă-mă!

— Îndată! Numai o bucată, până ce mai răsufli puţin. Cureaua ţi-a făcut o dungă roşie la gât. Şi apoi, sunt mai voinic decât dumneata. Fii cu judecată!

Adrian mergea aproape gonind, Mihail se resemnă să-l urmeze de departe.

Când să ajungă la dana nr. 6, unde un furnicar de oameni, în cămăşi, încărca un vapor olandez, Adrian se opri şi trecu coşul lui Mihail:

— Ia-l acum! Cred că n-am făcut nimic rău. Uneori poţi face asta, chiar cu un necunoscut.

Mihail îi prinse mâinile şi-i spuse cu o francheţă şi sinceritate, de care Adrian îşi aduse aminte tot timpul prieteniei lor:

— Desigur, Adriene, sunt nevoit să văd în dumneata un om cu inima cinstită, o inimă de prieten oriental. Totuşi, să nu mai mă constrângi la ceea ce nu-mi place.

Adrian, fără să-i pese de mustrare, fu atât de mişcat de întâia lui biruinţă, încât se simţi atât de puternic, să ia în braţe un vagon şi să-l răstoarne.

La dana nr. 6, unde Mihail îşi vindea marfa în mai puţin de-o oră, hamalii tăbărâră pe coş, îndată ce-l zăriră. Îl luară cu asalt, câtă vreme marfa era caldă, fiindcă covrigii reci n-au nici un gust, iar plăcinta învârtoşată nu-i bună decât la câini. Cum munceau cu bucata, nimeni nu putea să-i împiedice de-a mânca, dar câtă jale să-i vezi mestecând şi înghiţind, cu sacul de cincizeci până la o sută de kilograme pe umărul gol, prăpădit, cămaşa leoarcă de sudoare, gâtul ţeapăn!

Totdeauna grăbiţi, dădeau buzna peste vânzător. Mihail era nevoit să-şi apere coşul de pungaşi, ţinându-şi marfa acoperită cu un sac şi cerând banul înainte. Asta nu-l împiedica, după ce golea coşul şi număra banii lui kir Nicola, să constate paguba.

Adrian îl ajută pe Mihail, cum putea mai bine. Strigă la hamalii pe care îi cunoştea, să nu-l fure niciodată pe acest tovarăş, deoarece este un străin, de cu totul altă stare socială, dar că necunoaşterea limbii române şi mizeria actuală îl silesc să-şi câştige pâinea astfel.

Apoi, vânzarea terminată şi Mihail mulţumit că-şi vede coşul legănându-se gol pe umăr şi cutiuţa plină cu gologani, Adrian întrebă:

— Îţi plac haimanalele portului nostru, clienţii dumitale?

— Mă distrează, exclamă Mihail, cu privirea pierdută în apa Dunării.

— Te distrează? Nu totdeauna... Când făceam meseria dumitale, în faţa cazărmii, nu găseam nimic distractiv, căci mă furau şi trebuia să dau socoteală lui kir Nicola.

— Şi eu o dau pe-a mea, dar kir Nicola ştie că muşterii mei sunt în stare „să fure ouăle de sub cloşcă, fără să simtă”. Supraveghez, pe cât pot, totuşi ei mă fură. Asta mă distrează. Cum să nu te distrezi, când ai de-a face cu oameni care sunt, în majoritate, toţi cu familie, apărători de ţară? Ei depun mărturie în faţa justiţiei, aleg primari şi deputaţi şi când vin la coşul meu se dedau la tot felul de tertipuri posibile, ca la urmă să-mi şterpelească un ban. Şi notează, câteodată observ furtul la timp, dar e făcut cu atâta stângăcie, încât mă dezarmează: gestul în sine ar merita mai mult decât un ban. Şi atunci mă întreb: de ce atâta osteneală pentru un rezultat atât de slab. Nu sunt atât de săraci, încât să nu-şi poată plăti o bucăţică bună. Nu

sunt nici măcar hoţi, ci muncitori care câştigă, în zilele frumoase, berechet. Şi dacă hoţul de meserie n-are ce să te mire, în schimb omul cinstit, care-şi câştigă pâinea şi se dezonorează pentru un biet bănuţ, este un paradox pe care eu nu-l pricep. Dumneata îl pricepi? întrebă Mihail, cu aerul cel mai serios din lume.

— Nu m-am gândit niciodată la lucrurile astea, răspunse Adrian.

— Ei bine, gândeşte-te de-acum încolo. Sunt ciudăţenii ale firii omeneşti. Cugetând asupra lor, ai să descoperi natura distracţiei mele.

— Şi nu încerci să iei înapoi marfa furată? întrebă Adrian.

— Nu încerc. Nici nu trebuie să-ţi treacă prin minte aşa ceva: mai degrabă te-ar spinteca, decât să recunoască furtişagul. Atunci, omul cinstit din ei se revoltă şi e gata de crimă, ca să-şi salveze onoarea. Din cauza unor asemenea greşeli, unii dintre ei devin mai târziu hoţi sadea. Câţi oameni cinstiţi, liberi azi, ar fi de multă vreme la ocnă, dacă li s-ar fi dat trei luni de închisoare pentru câteva plăcinte furate. Odată însemnat cu fierul nemilos al justiţiei, cel mai bun dintre oameni pierde gustul cinstei.

* * *

Adrian nu s-ar fi săturat, ascultându-l până seara, dar Mihail se opri ca să scotocească prin coş:

— Ţi-ar plăcea să mănânci o bucată de plăcintă sau, mai degrabă, un covrig? întrebă el.

— Ţi-a mai rămas?

— Îmi păstrez porţia zilnică: aproape o jumătate de kilogram de plăcintă şi trei covrigi, din care nu mănânc decât jumătate.

— Şi de ce nu vinzi restul, ca să ai bani?

— Pentru că îmi place mai bine să le dau copiilor drăguţi.

— Totuşi, ţi-ai scoate tutunul.

— Tutunul şi mâncarea sunt treaba lui kir Nicola.

— Ei bine, ai fi mai câştigat. Alături de cei cincisprezece lei pe lună, cu acest rest ai avea douăzeci şi cinci.

— Am mai mult decât douăzeci şi cinci, poate chiar mai mult decât dublul lui douăzeci şi cinci! rosti Mihail, oarecum misterios în privire.

Şi văzând că Adrian se căznea să priceapă, îl apucă uşurel de braţ (prima intimitate, sensibilă inimii celui care o primea!) şi îi spuse:

— Nu-ţi obosi mintea! O să ajungem îndată acolo. O să mă înţelegi şi o să-mi dai dreptate.

Tot vorbind, nici unul nici celălalt n-avu poftă de mâncat. Mihail aruncă coşul pe spate şi continuă să meargă de-a lungul Dunării, spre moara de făină „Violatos”, în direcţia opusă casei. Adrian se bucură. Se temuse, în fiece clipă, de înapoierea prietenului direct la dugheană. Ştia, de altfel, că Mihail era stăpân pe timpul său până la prânz — ora somnului — dat fiindcă muncea fără întrerupere, de la două noaptea, la fabricarea şi vânzarea mărfii. Mihail, însă, nu era obişnuit să doarmă la acele ore şi îşi petrecea totdeauna timpul citind sau hoinărind. Avea raitele şi preferinţele sale, pe care nimeni nu le cunoştea, în ciuda stăruitoarelor iscoade ale lui kir Nicola. Apoi, după masă — după ce stăpân şi slugă îşi făcuseră somnuleţul — un nou cuptor din „locomotiva îngălatului albanez”, o nouă vânzare avea loc între cinci şi şase, când ziua de muncă, fiind terminată, Mihail era liber. Atunci, mânca de seară şi se culca, uneori înainte de ora opt.

Aceeaşi viaţă, ca pe vremea când Adrian slujise acolo. Se bucura acum, văzându-şi prietenul că nu se gândea deloc să se înapoieze acasă; părea fericit, îşi târa cu nepăsare bocancii pe caldarâm şi se apropia din ce în ce de acel loc dunărean unde începe poezia sălbatică a malurilor, iar moţul portului pătrunde ca un zvon...

În curând, moara de făină fu lăsată în urmă, puţin mai încolo, mahalaua grecească Carachioi îşi prelungea ultimele căscioare, sus de tot, până la marginea podişului pe care este clădită Brăila. Talia ei de fată într-adevăr frumoasă se lăsa aici înlănţuită de amantul infidel, Dunărea cea cu trup de argint şi coama verde, şi prea îndatoritor cu nenumăratele-i amante, răzleţite în lunga lui cale, din munţii Pădurea Neagră şi până la Sulina, unde primeşte ultimul sărut.

Cine va cânta vreodată bucuriile şi tânguielile acestui Carachioi, azi dispărut, — cuib de levantini gen kir Nicola? Burlaci sau însuraţi; bărbaţi, femei şi chiar copii purtând cu toţii, în glas şi privire, nostalgia neuitatei lor patrida, — cine ne-ar putea descrie beţia sfâşietoare, suspinele şi lacrimile lor când se auzeau trataţi drept „naţie spurcată”, ori de câte ori ieşeau pe stradă? Cine ne va spune, pentru ce toţi coborau în acest Carachioi, cocoţat deasupra Dunării şi pădurea-i de catarge? De ce se înghesuiau unii într-alţii, claie peste grămadă, ca să-şi capete un locşor pentru a-şi înjgheba acele curţi aeriene, susţinute de o împletitură de bârne ce-ţi dădeau fiori privindu-le?

Vai!... Cine ne-ar putea spune vreodată, de ce inima omenească închide laolaltă ura şi dragostea?

Printr-o coincidenţă care trebuia să le pecetluiască prietenia, făcându-i să uite deosebirile de păreri de mai târziu, amestecându-le vieţile şi făcându-i de nedespărţit, Mihail se întâlnea cu Adrian, în neţărmurita dragoste pentru natură; uriaş jet de lumină care întunecă toate opiniile noastre meschine, bietele noastre idei şi jalnicele noastre judecăţi. Sosind în acel colţ pitoresc, amândoi se simţiră cuprinşi de acea plăcere mută, ce se oglindeşte în privire, atunci când descoperi aceeaşi pasiune în ochii celui pe care-l iubeşti. Paşii lor, conduşi de aceeaşi voinţă, se opriră aci, maşinal, şi Mihail fu primul care se trânti pe nămolul învârtoşat al malului. Adrian, înduioşat de amintirile iubitului său Carachioi, îşi ridică privirea, spre locuinţele cuibărite pe malul platoului şi spuse:

— Acolo, sus, am învăţat limba greacă, acum şase ani, cu preţul unor suferinţe de neuitat.

— Orice cucerire adevărată se obţine cu preţul suferinţei, răspunse Mihail, care se căznea acum să taie plăcinta în cinci părţi foarte egale.

Adrian vru să-l întrebe pentru ce făcea asta cu atâta migală, când nişte strigăte de copii, vorbind greceşte, răsunară în susul platoului.

— Tiii! Mihail a şi venit! ţipă unul dintre ei;

— Ci-i-i-ne? strigă un altul, de departe.

— Mihail, vânzătorul de plăcinte.

Apoi, câteva nume greceşti, strigate cât îi ţineau gura.

— Hristos! Stamati! Vasili ! Veniţi iute!

— Uite-mi prietenii, spuse Mihail, ridicându-se.

Micii greci coborau potecile abrupte ale malului, ca nişte căprioare, înconjurară pe Mihail — feţe vesele, nasu-n vânt, ochi sfredelitori — înghioldindu-l cu pumnişorii lor, ca să-şi arate puterile:

— N-ai venit ieri, îi reproşa cel mai mare, şeful bandei.

— Nu! A fost sărbătoare! se scuză Mihail, zâmbind, tare fericit să-i revadă.

— Oh! sărbătoare, ce sărbătoare? se schimonosi băiatul.

— O maschera! exclamă un altul.

Primul băiat, zărind pe Adrian că se uita la ei şi curios de această familiaritate, îl arătă cu capul lui Mihail şi-l întrebă:

— Cine-i ăla de colo?

— Un prieten.

— Ah, acum ai un prieten?

— Da! dar nu-i plac plăcintele mele! Mihail ţintise unde trebuie. Micuţul, nemaivăzând un concurent în Adrian, merse de-i strânse mâna:

— Vorbeşti greceşte? îl întrebă.

— Da.

— Dar tu nu eşti grec!

— Nu, sunt român.

— Păcat! rosti micul naţionalist.

— De ce „păcat”? întrebă Adrian.

— Pentru că noi suntem o naţiune mare, ripostă copilul. Adrian vru să-l necăjească:

— Da! întări el. Voi sunteţi o mare naţiune, dar tu ai venit totuşi să mănânci mămăliga noastră!

— Niciodată! strigă furios ştrengarul. E bună numai la porci!

— Ai dreptate, Iani, spuse Mihail. Nici mie nu-mi place. Şi începu să împartă plăcinta, în timp ce privirile copiilor cântăreau la iuţeală bucăţile.

— Astăzi sunteţi cinci, în loc de patru, ca de obicei, adăugă Mihail, dar o să vă dau şi porţia mea, ca toată lumea să fie mulţumită.

Cel mai vârstnic lămuri, lingându-şi buzele:

— Ştii tu, Mihaile, cine este noul-venit?

— Nu!

— Hristodulos despre care ţi-am vorbit, băiatul sărmanei Caliopi, pe care bărbatu-său o bate în fiecare seară..

Cel astfel prezentat interveni ca să-i îndulcească spusele.

— Totuşi, ieri-seară, tata s-a întors într-un hal de beţie, că n-a fost în stare s-o bată pe mama; dar a spart lampa cu gaz şi era cât p-aci să ardem.

— E un progres! rosti Mihail, privindu-l pe Adrian cu ochi trişti.

* * *

Puţin mai apoi, după plecarea copiilor, cei doi prieteni îşi reluară drumul prin noroi. Mihail spuse, cu o voce copleşită de emoţie:

— Vezi, Adriene, unde îmi depun economiile? Copiii ăştia sunt toată familia mea, în frumoasa voastră ţară. Ei sunt singurii care mă

iubesc cu adevărat, singurii care mă aşteaptă cu plăcere. Ei m-au iubit şi aşteptat, cu mult înainte de a fi fost vânzător de plăcinte şi când, abia sosit în Brăila, dam târcoale prin port, crăpând de foame. Ei sunt singurii care nu-mi strigă „păduchiosul”, ca toată strada Griviţei, de cincisprezece zile de când mă cunosc.

Neputând să-şi stăpânească lacrimile, Adrian îşi acoperi faţa cu mâinile, ca şi cum şi-ar fi apărat ochii de soarele ce ieşise brusc din nori. Şi plânse în tăcere. Presimţise totul, înainte ca prietenul să-i fi vorbit. Spovedania zguduitoare a lui Mihail îi zdrobise inima. Cuvântul „păduchios” îi reaminti de Leana şi de scena de dimineaţă. Fu lovitura de graţie.

Apucă mâna lui Mihail şi-i spuse, printre hohote de plâns:

— Sărmane prieten... Îţi cer iertare... Înţeleg tot ce se petrece cu dumneata...

Dinaintea acestui val de sinceritate, lui Mihail îi tremura glasul, înecat în lacrimi:

— Haide, Adriene, să fim tari... Să nu plângem niciodată decât în inima noastră. Viaţa nu-i demnă de lacrimile noastre...

Dar Adrian plânse pe săturate. Vedea în Mihail un om împovărat groaznic de nedreptate. Primul prieten descoperit de inima sa era un om zdrobit. Mizerie şi ocară, iată ce rezervase oraşul lui natal acestui om.

Ar fi vrut să-l scoată numaidecât din bârlogul lui murdar, să-l aducă acasă, să-i dea tot ce avea. Dar îşi reaminti că în Mihail se afla o voinţă tenace, clădită în nenorocire, de care trebuia să ţii seamă, să fii prudent, cu multă sinceritate şi dragoste, dacă voiai să-l îndupleci.

Mihail fu nespus de mişcat de acest semn de bunătate. Îi păru chiar o adevărată revelaţie. Cu tot zidul ce-l ridicase între el şi lume, în ciuda scepticismului său, Mihail era prea deştept, prea bogat de viaţă intensă, ca să nu fie convins că nu există nici o gheaţă care să poată rezista la focul dragostei. Desigur, Adrian nu-l cucerise încă, dar întâmplarea aceasta neaşteptată contribui de minune la croirea unei spărturi în neîncrederea lui Mihail, lăsând să pătrundă prin ea flacăra ce avea să-i încălzească inima atinsă de cumplita iarnă a zădărniciei.

Aşa că, văzând pe Adrian nemişcat, cu faţa în palme, îl atinse uşor pe umăr:

— Ei bine, uite... Mărturisesc, Adriene, că prezenţa dumitale îmi face bine. Mă simt mai puţin singur... Şi-ţi făgăduiesc că pe viitor o să

mă întâlnesc bucuros cu dumneata. Este adevărat că nu credeam, că mă îndoiam, dar acum văd că eşti într-adevăr un prieten, un prieten...

Adrian îl privea cu faţa scăldată în lacrimi:

— Dacă-ţi sunt un prieten, spuse el, cum vrei să rămân nepăsător faţă de nenorocirea dumitale? Cum aş putea să mă despart acum de dumneata, să mă duc la ai mei, unde găsesc dragoste, un pat şi o masă curată, ştiind că te reîntorci la cocioaba şi singurătatea dumitale? Dacă am fi fost amândoi nişte pârliţi, atunci da. Pe când aşa, eu în bunăstare, iar dumneata în nenorocire, asta nu! Acest fel de prietenie nu este şi nu va fi niciodată al meu. Dar dumneata, care mă sileşti la această nepăsare, eşti nedrept cu mine, eşti crud. E îngrozitor... Îngrozitor... Dac-ai şti cât rău îmi faci...

Adrian avea dreptate. Mihail era nedrept cu el. Şi într-adevăr îngrozitor.

Stând aşa, lângă Adrian, în mâini cu o şapcă, adunată parcă din gunoi, la fel cu cămaşa-i murdară, cu haina sfâşiată peste tot, gulerul slinos, mânecile prea lungi, sumese; cu pantalonii petec lângă petec; cu bocancii scorţoşi şi scâlciaţi; cu păduchii care apăreau şi dispăreau; cu braţele părăsite între picioare, într-o atitudine de delăsare — şi în mijlocul acestei mizerii nesfârşite, doi ochi ce-ţi răscoleau inima şi mintea, care reaminteau privirea blândă a animalului şi glăsuiau cu convingere sufletului deschis prieteniei — cunoaşteţi oare, o, prieteni! o imagine mai lamentabilă a nedreptăţii?

(Prietene învins de singurătate, oriunde te afli pe lumea aceasta, dezmeticeşte-te şi fii mare, ca bucuria sau durerea, în faţa necunoscutului care-ţi dăruie îndată inima sa! Nu negustori comoara pe care o ascunzi, aceluia ce ţi se oferă! Oricare ar fi furtunile ce au putut să-ţi nimicească speranţele, fii nobil, fii încrezător, nu te îndoi niciodată de căldura sufletului tău şi n-o refuza niciodată însetatului care ţi-o cerşeşte. De vreme ce o simţi în tine însuţi, poţi să fii sigur că nu eşti singurul care o posedă — fiindcă nimeni nu are monopolul vieţii frumoase — şi este mai bine să fii înşelat de-o sută de ori într-un ceas, decât să faci o nedreptate unui singur prieten din stirpea ta!.

* * *

Era ora nouă dimineaţa, când razele călduţe ale soarelui alungară norii de pe cer şi răcoarea dimineţii. Apa Dunării deveni sclipitoare. Pădurea de sălcii plângătoare de pe malul celălalt prinse

viaţă, iar departe, pierduţi în zare, se profilau munţii melancolici ai Dobrogei.

Cei doi prieteni tăceau, stăpâniţi de aceeaşi teamă religioasă în faţa lucrurilor ce nu se exprimă, fiecare însă cu sentimente diferite.

Adrian, cu inima grea, ochii buimaci, privea ţintă la freamătul valurilor ce sărutau nisipul; el încerca să adune câteva idei, să le înlănţuie şi să găsească o soluţie care să-l ajute de-a învinge împotrivirea lui Mihail la planurile sale generoase.

Mihail era şi el tulburat, dar nu-şi da nici o osteneală să vadă limpede. Ştia ce voia Adrian şi, în sinea sa, nu-i reproşa decât faptul că-i dorea binele, fără voia lui, adică într-un fel care-i rănea amorul propriu.

Văzându-l potolit, îl întrebă;

— Lucrezi în dimineaţa asta?

— Nu! Abia de la unu!

— Ei bine, vrei să petrecem, o clipă împreună, pe malul celălalt al fluviului? O să ne facă bine la amândoi.

Adrian deschise ochii mari: dacă i s-ar fi anunţat că tatăl său a înviat, n-ar fi fost atât de fericit.

— Adevărat? Nu glumeşti? şopti cu inima tresăltând de bucurie.

Chipul său trăda o speranţă atât de copilăroasă, încât Mihail fu cuprins de remuşcări.

— Odată ce-ţi spun, sigur că nu glumesc. Mă crezi un urs?

— Ai unele asemănări.

— Desigur, când vreau; dar crezi că degeaba?

— Ghicesc multe lucruri...

— Aici nu e vorba de ghicit, pentru că atunci ar însemna s-o nimereşti alături de adevăr... E vorba să vezi ceea ce există. Şi-acum, du-te şi caută o barcă şi un vâslaş care să nu ştie o boabă în greceşte.

Când Adrian se întoarse cu barcagiul, Mihail îl întrebă:

— Te-ai încredinţat că nu înţelege ceea ce vorbim?

— Da.

— Cum?

— I-am cerut, în greceşte, să mă treacă fluviul şi n-a înţeles nimic.

Mihai reflectă: „Nu-i prost flăcăul nostru!”

Şi sări primul, voios, aşezându-se cu spatele spre barcagiu. Adrian luă loc la pupă, în faţa prietenului său, pe care-l privea cu oarecare sfială, după acest scurt examen de perspicacitate. Spuse:

— Ce bine este să vorbeşti o limbă străină, când ai în jur urechi curioase.

— Şi e mult mai bine să poţi vorbi cât mai multe, fiindcă greceasca e arhicunoscută la Brăila, completă Mihail.

— Dumneata cunoşti multe?

— Câteva...

— Care? întrebă Adrian, atins la una din marile lui dorinţe: aceea de-a şti mai multe limbi.

Mihail surâse încurcat, — adorabila tulburare ce-i revenea, ori de câte ori era descusut prea pe faţă despre cultura sau viaţa lui. Răspunse:

— ...Ai văzut, franceza. Pe celelalte, când se va ivi ocazia.

Acest răspuns ar fi fost de-ajuns oricui, afară de Adrian care-i întoarse întrebarea, crezând c-o pune mai discret:

— Nu eşti grec?...

— Nu... răspunse Mihail, cu faţa îmbujorată de-o umbră de pudoare ce ar fi trebuit să-l dezarmeze pe Adrian, dacă ar fi avut puţină experienţă în ale vieţii. Cum însă nu avea, stărui:

— ...Francez?

— Nicidecum... spuse Mihail, privind fundul bărcii. Şi ridicându-şi capul, pe neaşteptate, cu o privire aspră, aplică stângaciului prima muştruluială prietenească:

— Dacă prietenia mea te interesează şi vrei s-o câştigi, te sfătuiesc, Adriene, ca pe viitor să nu mai fii atât de indiscret cu mine. Sunt lucruri pe care le tăinuiesc spre binele amândurora. Pentru altele, nu-ţi cer decât un pic de răbdare şi o să le afli. Când vreau să vorbesc, nu-i nevoie să mă tragi de limbă. Vorbesc de la sine... Şi acum, să trecem la altceva.

Adrian înţelese mai bine decât te-ai fi aşteptat de la o fire ca a lui.

* * *

Traversară fluviul. Acum barca plutea de-a lungul malului drept, la vale, strecurându-se prin rămurişul sălciilor, ca o suveică de la un război de ţesut. Deşi obişnuit cu acest fel de plimbare, Adrian nu fusese niciodată atât de mişcat ca acum; pentru prima oară în viaţă se simţea în sfârşit aproape de-o fiinţă umană ce-l înţelegea, prietenul care se predă inimii tale, cu o forţă ce-ţi răscoleşte întreaga existenţă.

Cu echilibrul sufletesc restabilit, Mihail îşi abordă direct tovarăşul:

— Adriene, ia să-mi explici: adineauri, când mi-ai spus că am fost „nedrept” cu dumneata şi că ţi-am făcut „rău”, la ce te gândeai? Cum mă vezi dumneata?

— Dar... te văd într-o situaţie nepotrivită cu demnitatea dumitale şi cred că asta te face să suferi... răspunse Adrian, temându-se că şi-ar fi jignit prietenul.

— De unde ştii că sufăr? Ţi-am spus eu ceva?

— Nu! dar presupun. Mizeria nu-i ceva plăcut. Am gustat şi eu din ea.

— Şi eşti sigur că sunt în mizerie?

Această întrebare paradoxală îl dădu gata pe Adrian. Nu mai pricepea nimic. Căscă nişte ochi miraţi. Şi făcu o mutră, că Mihail izbucni într-un hohot de râs, scurt, voios, ceea ce zăpăci şi mai mult pe celălalt. Adrian nu ştia ce să mai creadă despre acest om, pe care-l socotea printre cei mai nenorociţi şi care-şi râdea de propria-i stare, din toată inima.

Mihail îl dezarmase, dintr-o dată, cu uşurinţă. Dar confuzia firească a lui Adrian, sincera lui dezamăgire în faţa oricărei răsturnări de adevăruri consacrate, îl cuceriră sufleteşte pe Mihail mai repede decât cel mai frumos act de generozitate. Acesta avea să fie, mai târziu, una din desfătările sale.

— Deci, după dumneata, zise el, abia stăpânindu-şi râsul, nu ar exista o altă stare mai jalnică decât a mea.

— Afară de boală şi puşcărie.

— Ei bine, deschide-ţi bine ochii. Mizeria adevărată — aceea care face viaţa de nesuferit — nu este sărăcia lucie şi murdăria în care m-ai găsit, ci teribila situaţie a omului care posedă toate mijloacele de trai de care are nevoie pentru a gusta din plin viaţa care-i place, şi care nu-i e cu putinţă s-o facă. Am cunoscut această situaţie şi am fost într-adevăr nenorocit. Azi sunt fericit: mă bălăcesc ca un răţoi în ape care nu-mi erau îngăduite altădată. Nu bagi de seamă?

Adrian îl privi prosteşte, fără să crâcnească, în timp ce lui Mihail îi râdeau ochii. Apoi, cu o mişcare a braţului ce voia să zică „să lăsăm asta”, îi puse mâna pe genunchi, spunându-i:

— Aş vrea să te întreb ceva.

— Vorbeşte... Întreabă tot ce vrei... N-am secrete faţă de dumneata... strigă Adrian înciudat, ceea ce-l înveseli nespus pe Mihail.

— Ai prieteni interesanţi?

— Nu. N-am decât cunoscuţi. Prietenia, aşa cum o înţeleg eu, încă nu am întâlnit-o.

— Şi cum înţelegi dumneata prietenia? Adrian răspunse degajat:

— Foarte simplu: să iubeşti arta pe care o înţelegi, natura şi omul, până la sacrificiu.

— Până la sacrificiu! exclamă Mihail, cu oarecare tristeţe. Ăsta este idealul! Numai că viaţa nu încape cu totul în cercul pe care dumneata îl tragi.

— Şi de ce nu? strigă Adrian, înflăcărat. Cel care iubeşte tot ceea ce-i frumos, nu poate să nu fie o fiinţă generoasă.

— Nu totdeauna! Dar, admiţând concepţia dumitale, asta nu-i totul. Mai sunt deosebirile adânci de rasă şi educaţie, care împiedică uneori pe cei mai buni dintre oameni să se înţeleagă. Citit-ai oare ceva despre caracterele, temperamentele şi natura sensibilităţilor omeneşti?

— Nu, n-am citit nimic!

— Atunci, ce citeşti?

— Literatură. Numai pe asta o pricep.

— Care sunt autorii dumitale preferaţi?

— Balzac, Dostoievski şi cei care le seamănă.

— Cine te-a îndreptat spre dânşii?

— Inima mea.

— E foarte mult, dacă spui adevărul. Dar numai literatura nu ajunge, deoarece, îmbătându-ne, ne împiedică să ne cultivăm. Ea este pentru sufletul nostru ceea ce sunt aripile pentru o pasăre; dacă zboară fără poticneli este graţie privirii ei agere, nu aripilor. Poezia este melodia unei ore de tihnă sufletească; şi, prin poezie, eu înţeleg toate frumuseţile pământeşti, toate manifestările artei, tot ce se poate iubi. Totuşi, vai! după ce ai visat, trebuie să trăieşti. Şi a trăi înseamnă a lupta împotriva vieţii.

— Glumeşti! zise Adrian.

-...Ascultă mai departe, continuă Mihail, foarte serios, închipuieşte-ţi viaţa ca pe o maşină formidabilă, foarte complicată, însă demontată. Piesele ei reprezintă facultăţile şi instinctele noastre, pasiunile şi nevoile noastre. Ca să o faci să funcţioneze perfect, ar trebui să fie montată perfect şi asta nu se poate, fiindcă tehnicianul ei încă nu s-a născut, de-aceea toate cunoştinţele noastre nu fac doi bani. De pildă, eu aş vrea s-o fac să funcţioneze pe suporţii

sociabilităţii şi uneori chiar în cadrul intim al unei vieţi care vrea să se lipsească de societate.

Piesele acestei maşini se pun la unison, ca să ne păcălească: nu contează felul cum le ajustezi, ele te ascultă, totul se pune în mişcare, îşi ia avânt, se mulţumesc cu ce le dai sau le laşi, la fel ca şi omul căruia poţi să-i iei picioarele, braţele, ochii, urechile, nasul, să-i desfigurezi faţa, să-l laşi surd, slut, neputincios, — el va voi şi va putea să trăiască mereu, căci nu-i decât o picătură din această eternitate care se mulţumeşte cu puţin.

Acest mecanism se numeşte lumea. În orele de odihnă face poezie: într-o odaie, în doi; într-un teatru, o mie; pe un stadion, o sută de mii, prezentând o unitate, o armonie aproape perfectă. Numai că în aceste momente nu trăieşti, ci visezi. De pildă: cumătra bârfitoare care varsă lacrimi de bucurie pe un roman cu deznodământ fericit; prietenii care se sărută la colţ de stradă; poporul care jubilează şi se înfrăţeşte în bătaia tobelor; mulţimile de alegători ce-şi poartă în triumf demagogii lor. Nu-i nimic de zeflemisit aici. Primul stâlp al vieţii, chiar a celei mai josnice, e dorinţa binelui, înclinarea spre generozitate, spre ideal. Dar asta nu-i decât visul...

Îndată ce sărmana maşină omenească încetează de-a visa, îndată ce începe să trăiască, totul se încurcă, totul trosneşte, se rupe şi vezi scuipându-se în faţă pe cei ce s-au sărutat în ajun. Este poezia care învecinează mocirla. Este visul încolţit de antagonismele vieţii. E maşina socială pe care un nimic o face să meargă, dar pe care nici un tehnician nu-i în stare s-o facă să funcţioneze ideal.

Fereşte-te, Adriene, să nu te prindă prea mult între roţile ei. Îmi îngădui să ţi-o spun, fiindcă mi-eşti drag şi pentru că îmi pari să fii dintre acei care ies striviţi din aceste roţi.

* * *

Adrian simţi că un balsam îi umple inima, auzindu-l pe Mihail mărturisindu-şi dragostea pentru el.

— Dar, replică el, cred că prin dragoste oamenii s-ar putea înţelege.

— Viaţa nu îngăduie altă dragoste, afară de aceea care se raportează la propriul ei egoism, răspunse Mihail, rece. Restul, visuri...

— Cum? strigă Adrian. Află că dragostea mea e altruistă; că mi-aş împărţi până şi sângele, ca să trăiesc lângă dumneata şi alţii care îţi seamănă.

— Se poate! însă dumneata nu însemni nimic în viaţă.

— Şi totuşi, aş socoti acest fel de-a fi drept cea mai bună parte a vieţii.

— Desigur... Numai că noi, eu şi dumneata, sau Petre şi Paul, înseamnă în viaţă, ceea ce este un fir de păr pe trupul omului: poţi să te lipseşti de el, viaţa merge înainte. Creând omenirea, îmi închipui că Dumnezeu a trebuit să procedeze în felul următor: mai întâi a aruncat în copaie aluatul omenesc aşa cum îl vedem noi, adică putând să-şi ducă zilele lipsit de toate simţurile şi membrele. Dar, hotărându-l unui atare destin, mormanul de argilă n-ar fi avut decât să vibreze la anumite ore. Şi atunci, creatorul a găsit că-i nostim să-i adauge grăuncioare de frumuseţe, câteva grăunţe de talent, un fleac de generozitate, câteva fire de inteligenţă, de asemeni, — ca la pateul de ficat, căruia i se adaugă o fărâmă de trufe; apoi, după ce s-a înstărit destul aluatul, Dumnezeu şi-a croit creaturile, la întâmplare, cu cuţitul. Ceea ce a dat naştere la încurcături, la nelinişti, deoarece toate aceste valori omeneşti nu erau asimilabile. Ca şi trufele în pateu, ele au rămas solitare şi nemistuibile. Ceea ce n-a împiedicat ca iluzia parfumului să reuşească. Iată de ce această interpretare greşită este sfâşietoare.

Aceste cuvinte, contrare credinţei sale, îl întristară pe Adrian. Privirea i se îndreptă instinctiv spre oraş, unde încercă să vadă lumea cu ochii lui Mihail. Nu desluşi însă nimic. Îi veneau în gând necazurile sale, truda mamei, dragostea pentru Leana, al cărei spirit practic îl îngheţa. Şi încercă să vadă totul în sumbra lumină proiectată de prietenul lui. Nici o concluzie precisă nu se desprinse din judecăţile sale.

Îi lipsea experienţa. Până atunci, îndurase cu nervii de oţel ai adolescentului care uită lesne relele, muncit neîncetat de nevoia de-a iubi. Nu înţelese deloc concepţia de viaţa a lui Mihail. Dar cum îl respecta mult, socotindu-l acum un stoic, Adrian îşi dădu seama de inutilitatea a tot ce pretindea că învăţase până atunci şi se dispreţui. Asta-l făcu să se zăvorască şi mai mult, deplin încrezător în sentimentele sale. Acolo, totul era limpede: îşi iubea mama, logodnica şi chiar lumea. Şi ierta oricărui „lut împănat” că-l înţelegea anapoda.

Pentru Mihail, care îl înţelegea, resimţea o dragoste şi mai puternică şi se hotărî să-l câştige cu orice preţ. Acest străin se revela prietenul viselor sale. N-avea să-i scape.

* * *

Un vapor care se îndrepta spre Galaţi, trecu cu mare viteză prin mijlocul fluviului. Valuri năvalnice se sparseră de mal, izbindu-le barca la babord. Dansă timp de câteva minute ca o coajă de nucă, tocmai în clipa când Mihail, cu tabacherea pe genunchi, răsucea o ţigare. Adrian observă tutunul prost, de douăzeci de bani pachetul şi-l opri, zicându-i:

— Nu fuma mahorcă aia puturoasă. Ia-l pe ăsta al meu că-i mai bun.

Şi-i întinse, stăruitor, tutunul său de cincizeci de bani, douăzeci de grame. Mihail, vădit contrariat dar mereu cu un zâmbet îngăduitor pe buze, trebui să se supună, ca să fie pe placul acestui copil mare, apoi, după ce îşi aprinseră ţigările, rosti:

— Adriene, cred că într-o zi o să fim prieteni. Dar până s-ajungem acolo, n-ar trebui s-o începem prin a ne lua la bătaie?

— Să ne batem? strigă Adrian. Şi de ce?

— Pentru că printre atâtea alte cusururi ce vei fi având, eu observ unul care-i greu de suportat pentru anumite persoane: anume, acela de-a voi să dai cuiva ceva, fără să-l întrebi dacă doreşte; ceea ce-i îngrozitor, fiindcă e mai dureros să nu poţi primi ceva de la cineva pe care-l stimezi, decât să te vezi deposedat cu forţa de un bun al tău. Generozitatea cu de-a sila este cea mai dureroasă dintre toate câte nu poţi suferi. Şi oricât de paradoxal ţi-ar părea, asta se întâmplă.

— Dar, spuse Adrian nedumerit, eu aş primi de la un prieten, cu aceeaşi uşurinţă! Chiar i-aş cere, dacă aş avea nevoie.

— E în întregime posibil, la firi ca a dumitale; e contraponderea capacităţii dumitale de-a da. Dar, sărmane prieten, te plâng, dacă ai venit pe lume prea plin de această impulsivitate. O să te strici într-o zi cu toţi oamenii, prieteni sau nu!

Adrian se aprinse, roşu de mânie:

— Atunci, la dracu'! Ce-i oare prietenia, dacă nu iubirea de aproapele? Şi poţi oare concepe o dragoste care să nu ne împingă să dăm tot ceea ce avem, de la bani, care sunt cel mai uşor de dat şi până la viaţă, care e bunul nostru suprem? Să nu fie pe lume decât

prietenia de la cârciumă, unde fiecare îşi plăteşte consumaţia? Nu simţi oare aceeaşi bucurie reciprocă de-a da, decât numai de-a primi? Sau vrei să mă convingi că sunt nebun?

Ghemuit pe genunchi — poziţia sa favorită, ori de câte ori asculta — Mihail privea ţintă fundul bărcii şi se căznea să scuture mucul ţigării, cu riscul de a-şi arde degetul mic. Nu răspunse nimic. Nebănuind la ceea ce se gândea, Adrian reveni cu insistenţă:

— Să nu-ţi închipui că, vorbindu-mi astfel, o să scapi de mine sau că ai să clinteşti cu o iotă ceea ce am simţit că-mi bate totdeauna în piept. Orice s-ar întâmpla şi în ciuda prezicerilor ce-mi faci, nu, nu, nu dau îndărăt! Aşa simt. Şi de s-ar afla pe lume doar un singur om căruia să-i placă prietenia mea, mie mi-ar fi de-ajuns, ar preţui pentru mine cât omenirea întreagă. Ca să-l descopăr, voi răsturna pământul şi dacă n-o să-l întâlnesc niciodată, voi crede totuşi în existenţa lui, voi crede, voi crede!...

Mihail îşi aruncase ţigarea şi acum, cu mâna în apă, privea nemişcat la dâra pe care o lăsa în urmă. Se ferea să-l privească pe Adrian în ochi. Totuşi, atitudinea sa dovedea că-l asculta cu cea mai mare atenţie.

Adrian, tot voind să-l convingă că „afară e ziuă”, reîncepu:

— Dacă-mi dai voie să trec la cazul nostru, mi-ar fi mai uşor să mă explic. Imediat ce te-am văzut, am simţit că mă ataşez de dumneata. Acum ştiu că eşti un om instruit, deci nu m-am înşelat, deoarece am bănuit-o încă de ieri, când ţi-ai încrucişat privirea cu a mea, în timp ce citeai pe Jack şi nu presimţeai nimic. Mai cred că ai o inimă afectuoasă, de prieten adevărat, aşa cum îl înţeleg eu. Asta e credinţa mea şi e zadarnic să mă descoşi de ce cred astfel. De ce n-am crezut-o şi faţă de alţii? Fiindcă eu caut prieteni, din ziua când m-am simţit nenorocit să tot gust singur, atâtea frumuseţi pe care Dumnezeu le-a creat ca să fie împărtăşite. Dar cu cine să le împărtăşesc, Doamne! când nici mama mea, nici aceea pe care o cred logodnică, nici una din cunoştinţele mele n-au habar despre ce e vorba? Şi cine altul, mai bine decât dumneata, ar putea să priceapă cât de greu este să te simţi străin în oraşul tău, în familia ta, mâhnit să te vezi categorisit drept o haimana, tocmai pentru că porţi în tine o lume de pasiuni, o lume de visuri, cele mai puternice bucurii ale vieţii? Am clipe când fug de aceste făpturi pe care le iubesc şi mă furişez aici, singur, să-mi urlu aleanul în faţa acestui fluviu, cerându-i un prieten, o haimana ca mine?

Şi când lucrurile stau astfel, ai vrea să mă port faţă de dumneata calculat, meschin, egoist? Dar m-ai face fericit şi m-ai onora, dacă m-ai lăsa să iau parte la suferinţa dumitale şi ai face dreptate prieteniei, dacă ai primi ajutorul unui prieten, ca pe ceva cuvenit. E singura generozitate cinstită pe care o cunosc; toate celelalte sunt interesate.

Să-ţi împarţi bunul tău cu părinţii, care nu sunt decât părinţi sau să te despoi pentru o femeie, care nu-i decât o femeie, spune-mi: ce legătură de sânge am eu cu aceşti oameni care sunt milostivi cu ei înşişi? Nu! singura fiinţă care ar avea drept la viaţa mea, va fi aceea căreia m-aş dărui şi mi s-ar dărui din prietenie. Restul e demn de-o brută.

* * *

Barca plutea de-a lungul unui ostrov pustiu, puţin cam înalt şi plin de sălcii. Mihail se ridică deodată, făcu semn barcagiului să tragă la mal şi, fără să mai aştepte atingerea cu uscatul, sări în apă adâncă până la glezne.

— Spune omului să ne aştepte! murmură cu o voce abia şoptită.

Din graba prietenului, Adrian ghici că emoţia îl gâtuia. Coborî, la rându-i, şi-l urmă.

Mihail merse până la malul unei bălţi mici, acoperită peste tot cu nuferi mari şi albi sau mai de grabă de frunzele lor imense şi late, covor nesfârşit care zăcea pe suprafaţa apei adormite. Jur împrejur un gard viu de trestie împrejmuia aceste perle acvatice, pitite în singurătatea mlăştinoasă. Adrian se apropie şi rămase uluit în faţa petalelor de hermină catifelată, care-şi înălţau cu sfială corolele sprijinite pe o fărâmă de lujer abia vizibil. Se aplecă şi apucă un boboc înflorit. Un lujer lung, din ce în ce mai gros, de un verde frumos, ieşi din apă. Mihail, care privea în tăcere, cu mâinile în buzunar, spuse prietenului:

— Nu-l rupe... Acolo e frumos; a-l lua cu tine, înseamnă să-l pângăreşti...

Adrian îi dădu drumul încetişor. Nu-şi amintea să mai fi atins aceşti frumoşi crini sălbatici, din vremea îndepărtată, când, copil, îl însoţea pe moş Dumitru la tăiat pe ascuns papură, şi pe Codin la vânătoare de raţe sălbatice.

Cei doi prieteni se aşezară pe iarba cărnoasă, care crescuse pe dealurile formate din vechi aluviuni, hrănită din belşug de umezeală permanentă.

Priveau şi tăceau. Mihail sta încovoiat, ca îngropat în pământ. Adrian îşi înfundase mâna în iarbă şi râcâia uşor pământul moale, ca să-i simtă răcoarea.

Dinaintea lor, balta se scălda în razele călduţe revărsate de soare, O mulţime de gâze roiau ca scoase din minţi. Pe ochiuri, nu mai mari ca o farfurie, unde apa nu era acoperită de frunzele nuferilor, musculiţe fără formă, ca nişte seminţe de cânepă, se învârteau locului cu o iuţeală ce-ţi da ameţeală. Păianjenii de apă alunecau, în lung şi în lat, fără rost, în timp ce roiul de ţânţari, înnebuniţi de plăcere, ţopăiau deasupra bălţii cu o furie de-ai fi zis că o să se urce unii peste alţii. Din când în când, bărzăunii şi tăunii inspectau, în treacăt, regiunea şi plecau bâzâind nemulţumiţi.

Privirile celor doi spectatori alergau de la o privelişte la alta, dar ceea ce le plăcu mai mult fu înfăţişarea şi mişcările broaştelor. Câteva se prăjeau la soare, căţărate pe plante, confundându-se cu ele, din pricina culorii galben-verzuie; altele scoteau capul din apă, priveau o clipă, cu un aer prostesc, la cei doi inşi de pe mal şi se afundau sperioase. Câteva broscuţe râioase nu se sfiau deloc să-şi urmeze vânătoarea de ţânţari, pe care îi înghiţeau lacome, scoţând după fiecare înghiţitură un „oac!” de satisfacţie. Iscodindu-le, cei doi prieteni schimbară, în treacăt, o privire, în care licărea o plăcere nesfârşită.

Adesea, tăcerea era sfâşiată de un muget îndepărtat sau de lătratul câinilor de pe la moşiile învecinate. Câteodată, strigăte scoase din piepturi zdravene, chemări pe nume, frânturi de convorbiri în româneşte, greceşte sau turceşte — strigăte de pe un mal la celălalt „braţ al Dunării vechi” — clinchetul pompelor pe şlepuri şi caice, ca şi şuieratul asurzitor al sirenelor, tulburau brutal pacea acestei contopiri cu natura, reamintind celor doi prieteni că oamenii şi viaţa lor nu erau prea departe de dânşii. În deplinătatea sufletelor lor contopite, aceste zgomote cădeau ca nişte picături mari de ploaie pe suprafaţa netedă a unui lac.

În mod sigur şi fără să-şi dea seama, Adrian atinsese în chip magic şi biruise rezistenţa încuietorii secrete, care împiedica intrarea oricărei afecţiuni noi în templul unde Mihail veghea neînduplecat la căpătâiul dragostei sale rănite. În acel moment, privirile inimii lui convalescente întâmpinau cu un zâmbet cald cele două mâini întinse de Adrian. Şi într-adevăr: tulburarea lui Mihail, tăcerea-i sfiicioasă, calmul neliniştit, o dovedeau cu prisosinţă. Şi Adrian, care presimţea totul, tăcea chitic, ca un vinovat.

Dar cel care e păstrătorul dragostei universale, care ştie să lecuiască orice rană şi să pună ordine în toate, fără să ne ceară rugăciuni, nici tămâie, acela pricepu tot aşa de bine şi sinceritatea ofrandei de care era plină inima unuia dintre ei, cât şi dorinţa de-a trăi, de care celălalt se arăta însetat.

Şi în acest colţ de natură, nepângărit de om, stăpânul Firii le dădu binecuvântarea ce avea să-i unească într-o prietenie de opt ani; o prietenie care avea să fie pusă la toate încercările ingrate ale unei existenţe vitrege; care trebuia să îndure toate chinurile unei vieţi de hoinăreală, târâtă prin mizeria mai multor ţări şi care — de-o sută de ori rănită în carnea ei, de vulgaritatea omenească, de-o sută de ori sufocată de duhoarea propriei sale imperfecţiuni — ştiu să iasă la liman din toate potopurile ce-o năpădeau, ştiu să-şi ţină fruntea sus în vijeliile ce-o trântiră deseori la pământ, izbutind să rostească până la sfârşit cele două cuvinte sfinte, însuşi esenţa ei: Dragoste şi Artă.

Doar moartea îi despărţi, cu o lovitură de sabie, trimiţând pe unul din cei doi îndrăgostiţi, acolo unde, ne vom duce cu toţii, iar pe celălalt, singur de-acum încolo, îl lăsă să cutreiere lumea în căutarea adevărului personal necesar oricărui suflet puternic, jeluind timpurile petrecute odinioară împreună şi cerşind, cu stăruinţă, la toate orizonturile ivite în cale, un pic de prietenie care să semene cu prima.

* * *

Mihail rupse tăcerea, tânguitor. Vocea-i era scăzută, tremurândă de emoţie, ca a unei tinere femei ce-a plâns mult. Bogata muzicalitate a limbii greceşti dădea gândirii lui un înţeles adânc. Adrian îl asculta pentru prima oară şi se înfioră. Rareori, în cursul prieteniei, mai avu ocazia.

— Adriene, rosti el, fără să clipească, cu privirea mereu în baltă. Nu te cunosc decât foarte puţin... Nu ştiu ce idei ai, vreau să spun, felul dumitale de-a vedea lumea, şi-ţi descifrez destul de greu caracterul. Firea omenească, cu cât e mai înzestrată, cu atât ascunde în adâncul cutelor ei realităţi necunoscute adesea chiar nouă înşine, şi ale căror izbucniri neaşteptate, în aventurile din viaţă, nu rămân totdeauna nevătămătoare. Am în privinţa aceasta experienţe triste. Şi dacă unii îndură cu stoicism aceste surprize, eu nu mă împac deloc cu ele: din ciocnirea pe care am avut-o cu oamenii cei buni, eu sunt cel care am ieşit strivit. Mă adresez acum inimii dumitale.

Ştiu că eşti dornic să mă cunoşti, să afli cine sunt. E foarte natural, de vreme ce mă iubeşti. Şi ai avea tot dreptul, dar nu se poate... Ceea ce voi putea să-ţi spun, vei afla pe măsură ce-mi vei câştiga încrederea. Dar află acum, odată pentru totdeauna, că niciodată, niciodată n-ai să-mi cunoşti tot trecutul, chiar de-ai fi zeul dragostei sau al tăcerii. Ăsta-i felul meu de a fi. De altfel, faptul acesta nu va avea nici o urmare pentru prietenia noastră... Sunt încă destul de tânăr şi dacă dumneata eşti demn de a fi iubit, te voi iubi ca nimeni altul pe lume, mai mult chiar decât maică-ta.

Şi apoi, închipuieşte-ţi că m-am născut chiar în ziua când ne-am întâlnit. N-am trecut, e mort. L-am îngropat, să-l uităm şi să ne vedem de viaţă...

Ţi-am spus că te cunosc încă destul de puţin. Dar puţinul ăsta mi-ajunge pentru început. Ca şi dumneata, mai mult decât dumneata — deoarece sunt ajutat de-o experienţă mult mai bogată decât a dumitale — şi eu mă călăuzesc cu antenele sentimentelor mele, iar întâlnirea cu dumneata îmi pare fericită.

Aşa că, pentru a-ţi dovedi încrederea mea, îţi destăinui că sunt născut undeva, în lume, din părinţi care n-au fost săraci. Unde? Poate vei afla-o într-o zi, odată cu naţionalitatea care nu reiese nici din hârtiile mele şi nici din accentul meu, deoarece vorbesc şase limbi, dintre care trei tot atât de bine ca şi limba maternă.

Copilăria mea a fost senină, fericită; adolescenţa însă mi-a fost tulburată de idei politice, urâte de părinţii mei, pe care eu însumi le-am urât mai apoi — pentru că m-au costat cele mai frumoase iluzii — şi, în sfârşit, prima mea tinereţe fu zdrobită de zbuciumul inimii mele... N-o să-ţi depăn toată povestea.

Am călătorit... Şi viaţa mi s-a părut urâtă. În realitate, este şi nu este, dar pasionaţii sunt foarte puţin conduşi de raţiune şi era cât pe-aci să mă prăbuşesc. Fusei salvat printr-un miracol încântător şi frumos, pe care am să ţi-l povestesc altă dată.

Iată tot ce pot să-ţi spun acum... Păstrează-l pentru dumneata. Dacă te descoase cineva, fă pe niznaiul; minciuna e scuzabilă şi necesară, atunci când trebuie să menajezi susceptibilitatea altora, să le salvezi onoarea sau viaţa. Şi-acum să trecem la ceva mai important, pentru care fac apel la inteligenţa dumitale.

Dumneata gândeşti că sufăr. Desigur, mă vezi în mizerie — ceea ce-i adevărat — şi arzi de dorinţa de a-mi sări într-ajutor. E foarte frumos. Mai mult decât frumos: în viaţa mea, eşti primul exemplu de dragoste creştinească, unită cu inteligenţa unui om modern. Dar,

dragul meu, Adrian, fii sigur că suferinţa şi mizeria mea îţi fac mai mult rău dumitale decât mie. Şi numai ca să-ţi răsplătesc osteneala sinceră, m-am hotărât adineauri să ies din carapacea mea, într-un fel mult mai pronunţat decât avusesem intenţia pe malul celălalt al fluviului.

Astfel, află că am avut zile de sărbătoare în viaţa mea, frumoase zile scăldate în lumina tuturor bucuriilor. Obţineam tot ceea ce, omeneşte şi cu mintea întreagă, poţi cere vieţii. Şi cum am o inimă simţitoare — mult mai simţitoare în acest moment — şi o inteligenţă destul de vioaie — mult mai vioaie azi — mă bucuram până la suferinţă. Dar asta a fost nenorocirea mea: am crezut, tare ca o stâncă de oţel, că viaţa mea nu era, nu trebuia să fie decât plăcere. Or nenorocirea, grabnică şi teribilă ca un fulger, nu întârzie să-mi dea, în plină fericire, una din acele lovituri de măciucă, doborându-te, când nici nu te aştepţi.

Ei bine, te rog să mă crezi, când îţi voi spune că, după ce am ieşit jumulit din iadul unde mi-am răscumpărat trufia şi unde era cât pe-aci să-mi las pielea, mă aflu acum înaintea dumitale cu aceleaşi pofte de plăceri ca-n vremea când n-aveam decât să apăs pe un buton şi să am, zece minute mai apoi, calul meu, frumosul meu roib, singura fiinţă care mă întoarce spre trecut, singura care-mi dă uneori doruri nebune de a pleca, cu capul înainte, cu ochii închişi, spre locurile de fericire josnică, pe care nu le voi mai revedea niciodată.

Da! prietene, viaţa face astfel de minuni: am rămas neschimbat. Ba, mai mult, am descoperit alte izvoare de fericire, unele nebănuite, mai bogate, rămase ascunse în timpul vieţii mele de belşug, care era ca o lumină puternică ce te orbeşte: toate amănuntele — care fac viaţa frumoasă şi arta adevărată — îţi scapă.

Credeam că simţeam arta şi minunăţiile naturii, dar ascultam doar muzica cea mai ameţitoare, înlănţuind gâtul femeilor; le citeam cele mai frumoase pagini, ca să admire mai degrabă talentul meu la citit; şi când treceam călare pe sub ramurile aleilor, cravaşam frunzele care cădeau sfârtecate.

Durerea, care fu fizică şi morală — deopotrivă de nemiloasă — aruncă peste această fericire confuză lumina ei discretă, care întreţine uleiul nepreţuit al vieţii, ce se cheamă sinceritate. Mizeria trecu apoi buretele ei arzător pe pieliţa fină a vanităţii mele şi şterse orice urmă de bucurii resimţite printr-o sensibilitate bolnăvicioasă. Şi acum, că nu mai e nimeni să-mi spioneze mişcările — care trebuiau să fie perfecte — nici să linguşească o ştiinţă pe care mi-o

apropiasem pentru falsa lor admiraţie, acum admir această baltă pentru frumuseţea ei sălbatică, citesc o carte pentru valoarea ei adevărată şi nu mai fac un gest, nu mai rostesc o vorbă pentru ochii cutărei frumoase sau viclenia duşmanilor mei. Numai acum gust bucuria.

Stă scris: mizeria şi durerea fac pe om sincer. Merg mai departe: suferinţa creează bucurii. Perfidia fericirii uşoare, laşitatea plăcerii gratuite, beatitudinea sentimentală gen Narcis, ne obosesc nervii, privează pe om de ceea ce viaţa conţine mai bogat omenesc şi secătuiesc plăpândele izvoare ale vieţii unilaterale, de care dispune orice fiinţă care n-a cunoscut marile dureri. Aceste izvoare sunt toate asemenea izvoarelor de apă vie care, ca să poată funcţiona bine, ca să-şi mărească debitul, au nevoie să fie îngrijite, lărgite, adâncite. Ei bine, nu-i decât o singură cale în stare să primească debitul izvoarelor noastre de bucurie: suferinţa. Da, numai ea e în stare să ne facă sinceri, dar cu condiţia ca omul, copleşit de ea, să nu fie, de data asta, admirat de-a-ndoaselea, căci atunci, dacă e vorba să rămâie uşuratic toată viaţa, mai bine să simtă uşurinţa aurului care trece, decât urma păduchilor care rămân. Nu sunt un admirator al mizeriei şi mai ales nici un ahtiat după suferinţa stupidă pe care ţi-o dă, dar odată căzut în apele ei nesfârşite, îmi place mai mult să mă afund către adâncuri, decât să mă bălăcesc la suprafaţă într-o deznădejde caraghioasă. Iată de unde vine această pasivitate, acest calm, această acceptare pe care o vezi la mine şi te înspăimântă.

Spuneai adineauri ceva unde era vorba de demnitatea mea. Demnitatea e una din acele valori care nu pot fi pierdute decât atunci când te temi că ai să rămâi fără ele. Nimeni nu poate să se atingă de demnitatea unui om, afară de cazul când o încredinţează unui suflet vulgar, care îndată va scuipa pe ea. Demnitatea este cristalul cel mai curat al personalităţii noastre şi ar însemna să fii nebun ca să-l arăţi la fiece pas. Aşa că, închipuieşte-ţi, ori de câte ori un hamal mă trage de nas sau îmi dă un bobârnac, eu m-aş apuca să-i spun, scuturându-mă de praful mizeriei mele: „Ei! drept cine mă iei? Dar uiţi, oare, că sunt X... fiul domnului X, născut în castelul X, aşa vânzător de plăcintă cum mă vezi?” Nu, să nu faci niciodată una ca asta. Te vei alege numai cu râsetele.

Dar se întâmplă ca un oarecare să-ţi strige „păduchiosule!” cum mi se întâmpla şi mie adesea. Ei bine, dacă ai păduchi, n-a spus decât adevărul; dacă n-ai, s-a păcălit. Şi într-un caz şi-n celălalt a vrut să fie răutăcios. Repet: „a vrut”, căci foarte adesea aceştia sunt

oameni cumsecade, suflete bune care au în maşinăria lor vreo doagă lipsă, deoarece, după cum ţi-am spus, nu s-a născut mecanicul perfect al maşinii omeneşti. Dar să zicem că sunt într-adevăr răi, ce înseamnă asta, dacă nu faptul că n-au încă experienţa vieţii?

Deci, nu te chinui deloc pentru mine. Mă simt bine. Am şi atins fundul acestei mări, acum un an, sosind la Brăila. Acum urc iarăşi la suprafaţă. Vrei să mă ajuţi să mă sui pe mal? Primesc, cu condiţia neapărată ca nimeni să nu observe ce ai pescuit, adică ce fel de peşte ai prins. Sunt şi vreau să rămân pentru toată lumea, ceea ce lumea gândeşte despre mine: un vânzător de plăcintă, sluga lui kir Nicola, care, între noi fie-zis, întrece cu mii de coţi o bună parte din prietenii mei de odinioară.

Desigur, mulţi se vor ocupa de prietenia noastră, căci cea mai mare plăcere a omului de rând este să se preocupe de treburile altora. Sileşte-te să nu afle că am o rană: ar sări îndată să pună degetul pe ea.

Şi-acum, s-o ştergem.

* * *

Adrian observă că o cută verticală, foarte adâncă şi care-i da un aer aspru, se formase între sprâncenele lui Mihail, pe când vorbea. Această cută şi asprimea ce o da feţii, Adrian le găsea în izbitoare contrazicere cu blândeţea pe care Mihail o punea în glas, în sobrietatea gesturilor şi cumpăneala vorbelor. Nu totdeauna avea să fie aşa şi îndată cunoscu un Mihail care ştia să-i arate ce avea să însemne pentru viitor, dacă acea grozavă cută va reapărea pe viitor din cauza lui Adrian.

Barca se îndreptă spre intrarea în Docuri. Cei doi prieteni nu-şi adresară o vorbă, tot timpul traversării fluviului spre malul stâng şi barcagiul îi crezu certaţi. Când privirile li se întâlneau, aveau aerul să spună: „Ce frumos e ceea ce ştim acum! Dar, nici o vorbă!”

Coborâră la pescărie.

Mihail, cu cureaua coşului după gât, sări primul şi îşi scoase cutia cu gologani ca să plătească barcagiului. Adrian îl opri cu o privire de reproş. Şi cum în jur nu se afla lume care ar putea să-i înţeleagă pe greceşte, îi şopti:

— Vrei să plăteşti dumneata?

— Da! răspunse Mihail, zâmbind prietenos, dar cu un aer vinovat.

— Atunci, aşa ne-a fost vorba? făcu Adrian, cu mânia în priviri.

Mihail nu crâcni, puse cutia la loc şi plecă ochii ruşinat, cu un aer de nobleţe.

(Ban ticălos! Ai şi apărut? Ai început să pângăreşti mâinile prieteniei şi să otrăveşti viaţa a două fiinţe omeneşti, care te dispreţuiesc? Ai vrea, de pe acum, să zămisleşti cearta în acest cuib al frăţiei născânde, să arăţi că tu eşti începutul şi sfârşitul oricărei legături între oameni, că nimic nu-i mai presus de dominaţia ta? Tu, murdară născocire a unui creier mediocru! Nemernicie care te făleşti cu dreptatea! Ehei, Adriene, atenţie!)

Fericiţi cei a căror inimă cunoaşte pasiunea prieteniei. Numai ea ştie să ne facă singurătatea mai puţin ucigătoare şi viaţa suportabilă.

Adrian se despărţi de Mihail într-o stare de toropeală atât de puternică, încât nu se putea gândi la ceea ce se petrecuse. Nici chip să prindă o idee. Totul fugea, îi aluneca printre degete, ca argintul viu. La drept vorbind, ideile erau poate prea numeroase, dar atât de fluide, prea pline de bucurie, aşa cum se întâmpla ori de câte ori inima ne stăpâneşte mintea, spre fericirea noastră, deoarece creierul, singur, este un biet instrument de care Dumnezeu ar fi trebuit să ne scutească.

Aceste idei voioase care-i jucau în cap sau în inimă ca roiul de musculiţe deasupra bălţii, Adrian le cântărea cu un ochi îngăduitor şi leneş, în timp ce se îndrepta spre binà, mergând cu pas şovăitor pe marele bulevard Carol — Champs-Elysees-ul Brăilei — a cărui pustietate la ora aceea nu era tulburată decât de strigătele unui bătrân găzar ovrei:

— Gaz, ga-a-az!

Adrian, văzându-l cocoşat sub povara celor două garniţe atârnate de-o cobiliţă, îşi zise în sine: „Dragul meu, ca să poţi răbda viaţa asta, desigur că iubeşti şi tu pe cineva, aşa cum îl iubesc eu pe Mihail”.

Şi deodată, şi-aduse aminte că mai iubea şi pe maică-sa, şi pe Leana. Foarte uşor împăcă pe toate trei dragostele. Erau oare adevărate?

Da, în inima sa!

După-amiaza şi-o petrecu în această toropeală fericită. Norocul lui că lucrul lâncezea, adică cei doi lucrători şi însuşi patronul nu erau

mai cu tragere de inimă decât Adrian, însă cu totul din alte cauze: chefuiseră în ajun şi cu tot blau-montag-ul de dimineaţă, nu-şi reveniseră din mahmureală, îl crezură şi pe Adrian la fel:

— Ah, dragul meu, îi spuse maistrul Petrache, în zadar te sileşti să caşti ochii mai mult decât noi, văd cât de colo că pleoapele îţi sunt la fel de grele ca ale noastre. Du-te! Şi te înţeleg, vezi bine! Munca neavând nimic atrăgător, cei bogaţi au dăruit-o gratis nouă, ăstora, dezmoşteniţilor, ca să nu pierim de urât.

Patronul se aşezase pe o cutie cu alb de zinc şi n-avea chef să-şi pună salopeta. Ceilalţi doi lucrători şi le îmbrăcaseră, dar se uitau la unelte ca la nişte şerpi veninoşi. Doar micul Serafim, ucenicul, părea mai viteaz: desena purcei, cu cărbunele, pe un zid părăsit.

Binaua era o lucrare veche, părăsită în timpul execuţiei, din cauza clientului. Acesta încetase să mai dea aconturi în bani şi meşterul Petrache îi spusese la revedere, până la noi ordine. Acum lucrul reîncepuse, deoarece „cârcotaşul sfârşise prin a da gologanii". Şi cei care cunosc necazurile acestor întreruperi, înţeleg melancolia meseriaşilor noştri. Matei, decoratorul, nu mai regăsea tonurile miozotiselor, iar Iţic, asul ciubucelor false, nu mai izbutea să le îmbine. Adrian, cel mai umil dintre toţi, începu să umple „câmpurile" câtorva panouri. Cât despre patron, se căznea să continue o imitaţie de lambriuri de lemn, abandonate acum trei săptămâni.

Maistorul Petrache nu strălucea în meseria sa, dar era descurcăreţ şi bun organizator. Drept, generos, afectuos şi înţelegător cu sufletul muncitorului — acest suflet care n-are „drept la lene" — se făcea iubit până şi de lucrătorii cei mai ursuzi. Era o namilă de om, uscat ca o scândură. Faţa lui, de asemeni, n-avea pereche în tot oraşul: un oval prelung, capul chel şi ascuţit în formă de ou, o pătlăgea vânătă în loc de nas, două buze care deveneau cât patru la cel mai mic zâmbet, bărbia ca o roşie a cărei gropiţă da de furcă bărbierului şi nişte urechi atât de blegi că „atestau — spunea el — originea rasei sale". Şi totuşi, niciodată un om urât n-a fost mai simpatic ca maistorul Petrache, nu numai pentru că râdea cu ochi ce exprimau toată veselia inimii sale, cu adevărat bună, dar chiar furiile sale, devenite proverbiale, contribuiau să facă dintr-însul omul cel mai iubit de la ceainăria lui Procop, unde era ţinta tuturor zeflemelilor prieteneşti şi nerăutăcioase, datorită fizicului.

Aproape totdeauna, după una din teribilele-i furii ivite în timpul lucrului, maistorul Petrache pleca valvârtej, spre a se înapoia numaidecât cu o trăsură şi un ţigan lăutar, îi încărca pe lucrători şi-i

târa cu sine, claie peste grămadă. Un chef straşnic, care dura până în zori, aducea calmul pentru o săptămână întreagă şi împăcarea cu toată lumea.

Adrian îl cunoscuse în împrejurări, când frumuseţea sufletească a acestui om răsărise din urâţenia sa fizică, cu spontaneitatea soarelui de vară străpungând norii.

Prima dată, li se încrucişară paşii într-o casă de export, unde Adrian era băiat de alergătură[1]. Zugravul venise într-o zi să repare câte ceva. La capătul zilei, după ce cucerise toată casa cu veselia lui, asistă la o ceartă violentă între stăpână şi jupâneasa, care fu aruncată sălbatic în stradă. Maistorul Petrache îşi adună sculele, o luă pe servitoarea scăldată în lacrimi şi-o dădu în grija neveste-si, tot aşa de cumsecade ca şi el, ca s-o plaseze altundeva, în condiţiuni foarte bune. Adrian însemnă în inima lui un punct în favoarea acestui om. N-avea să-l mai întâlnească decât peste un an.

Era prima perioadă dureroasă când, fără lucru, de luni întregi, se zbătea în căutarea oricărei munci cu ziua. Într-o zi, un lăcătuş îl tocmi la instalarea unei uşi din fier forjat. Adrian se regăsi cu maistorul Petrache la aceeaşi lucrare. Amândoi fură mulţumiţi, băură ceaiul împreună, la Procop, şi flecăriră fără ocolişuri.

Într-o seară, când Adrian fusese concediat din lipsă de lucru, zugravul îl întrebă deodată, din curiozitate prietenească:

— Într-un cuvânt, ce faci acum? Eşti lăcătuş?

— Nu, răspunse Adrian. Nu-s lăcătuş... Şi adăugă cu ciudă:

— Sunt o nimica toată!

Această sinceritate născu un sentiment de compătimire în inima bună a maistorului Petrache, care privi pe tânăr cu interes:

— N-ai nici o meserie?

— Din nenorocire, nu.

— Şi n-ai încercat să înveţi vreuna?

— Ba da, mecanică, în atelierul Docurilor, dar a trebuit să renunţ la sfârşitul anului, din lipsă de mijloace căci eram cu totul pe spinarea mamei.

Se aflau la ceainic, la Procop, unde comuniunea sufletească se închega repede, datorită atmosferei supraîncălzite. Maistorul

[1] Vezi *Casa Thuringer*, în vol. *Viaţa lui Adrian Zografi*, Editura Minerva, Bucureşti, 1983 (*n*. e.)

Petrache sorbea pahar după pahar din băutura răcoritoare şi îşi ştergea faţa de zor. Întrebă iarăşi:

— Şi nu ţi-ar plăcea să înveţi o meserie?

— Eh! prea târziu... răspunse Adrian, adânc mâhnit.

— Câţi ani ai?

— Aproape optsprezece.

— Şi crezi că-i târziu la optsprezece ani?... Uite, eu am luat pensula în mână pentru prima oară când aveam douăzeci şi patru. Şi totuşi, vezi bine, nu merge prea rău. Numai că, dacă „meşteşugul e brăţară de aur” pentru meseriaş, gâtlejul este de asemenea o pâlnie de argint! glumi el, parodiind proverbul românesc, care spune că meseriaşul îşi câştigă bine existenţa, dar că bea şi mai bine.

Adrian petrecu două ore în tovărăşia acestui om şi râse cu lacrimi, fără oprire, fără a bănui că va urma ceva, când, rămaşi singuri, zugravul îl întrebă:

— Cât câştigi pe zi?

— Doi lei.

— Ei bine, făcu celălalt, dacă gura mea nu te sperie prea mult, ţi-i dau eu, cu începere de mâine dimineaţă... Vino... O să vezi că „dracul nu-i aşa de negru, cum îl fac zugravii”...

Uimirea lui Adrian fu atât de mare, că-l podidiră lacrimi de recunoştinţă. Avea şi de ce: în acea vreme, leafa unui ucenic începea cu cincizeci de bani, nu cu doi lei.

De-atunci trecuseră şase luni, Adrian se dovedise demn de mărinimia patronului-prieten, învăţând cu uşurinţă, iar acum, dovedind îndemânare în lucrările încredinţate, leafa i se urcase la trei lei pe zi, în vreme ce lucrătorii cei mai buni n-aveau mai mult de cinci.

* * *

Etajul de sus al clădirii, unde se afla lucrarea reîncepută, era locuit de familia clientului. Servitoarea lor, o unguroaică tânără şi expansivă, căzu pe neaşteptate în mijlocul zugravilor cu mutre de înmormântare şi le strigă într-o românească stricată:

— Aha, mastoro Patrachi! Aşe lucrezi la voi? Haideţi! La treaba!

Patronul făcu pe speriatul, sări în sus până-n tavan şi ridicându-şi braţele, strigă cu o disperare care înveseli toate feţele:

— O! Marişka, Marişka! Frumoasă fată a „ţării papricaşului”, care-ţi băşică gura şi aprinde inima bărbatului! O! zâna tuturor mâzgălitorilor descurajaţi, spune-mi: îţi plac zugravii?

Întrebând-o, se încovrigă, ca gâtul unei berze. Nas în nas, Marişka răspunse voioasă:

— Da, mosiu Patrachi! Iubeşte Marişka la zugrave ca chinte bine, băieţi buni, lucrezi puţin!

— Bravo Marişka! urlă maistrul Petrache, înşfăcând servitoarea de mijloc şi făcând o piruetă cu ea. Ei bine, dacă vrei să ne vezi lucrând ca nişte zmei, şterge-o iute şi fă-ne patru cafele cu caimac, groasă, nu prea dulce şi fierbinte să ne ardă în... teremtété!

Servitoarea se smulse din braţele sale şi o luă la goană, strigând:

— Mintenaş, mastoro Patrachi!

Lucrătorii, dezmorţiţi, se strâmbau de râs. Peste puţin timp, servitoarea, cumsecade, le aduse pe-o tavă patru ceşti cu cafea, la care adăugase tot atâtea linguriţe cu dulceaţă şi pahare cu apă — politeţe elementară oricărei ospitalităţi româneşti, prea puţin cunoscută în Occident, unde semenii te lasă să mori de sete şi de pofta de-a bea o cafea (a lor nu e niciodată turcească, ci, vai! o biată zeamă de umbrelă).

Cu moralul ridicat de trataţia gustoasă, cei patru îşi luară inima în dinţi. Matei şi Iţic, amândoi ocupaţi cu tavanele, se avântară pe scări, mergând ca pe picioroange, unul pentru a-şi semăna miozotisele, celălalt pentru a trage ciubucele. (Minunată metodă de lucru, în treacăt fie zis, născocită de germani, cu totul necunoscută în Franţa şi care cruţă muncitorului oboseala de-a coborî neîncetat pe scară ca s-o mute din loc în loc, iar patronului o mare pierdere de timp.)

Meşterul Petrache şi Adrian începură şi ei lucrul, primul să prepare „ultimul strat” de ulei pentru verandă, celălalt să imprime pe zidurile unei odăi un şablon reprezentând scene de vânătoare.

Pălăvrăgeala era în toi. Vocile şi râsetele izbucneau unele după altele. În timpul lucrului, fiecare povestea peripeţiile chefului din ajun. Patronul, jos, pe duşumea, cu o găleată între picioare, dădea tonul hărmălaiei şi asmuţea elanul lucrătorilor, în timp ce-şi întindea zugrăveala, adăugind când culoare, când ulei, sicativ sau terebentină, pe care i le da Serafim. Adrian, din odaia lui, asculta

nimicurile, râdea din toată inima şi acoperea pereţii cu păduri, vânători, câini şi cerbi, — toţi verzi.

Dar încetul cu încetul, vocile slăbiră, istovite; răspunsurile şi râsetele se răriră; piepturile obosite scoteau nişte sunete hodorogite şi, după un ceas, o tăcere aproape generală domnea în binà. Din timp în timp, ritmul unei scări în mers din loc în loc, o tuse scurtă, seacă, un oftat de nemulţumire sau vocea abătută a patronului care cerea ucenicului: „Albastru de Prusia”... „Verde închis”... „Ia-o dracului de-aici, p-asta!” — cădeau solitare, în mijlocul tăcerii generale. Apoi Adrian nu mai auzi nimic, somnolenţa şi amorţeala zilelor posomorâte învăluiră totul într-o toropeală, binaua pieri din ochii lui Adrian şi gândurile lui se înapoiară pe tărâmul nuferilor albi, al cerului albastru (nu albastru de Prusia) şi mai ales la ideea fixă de a-l revedea pe Samoilă Petrov şi de a-l câştiga planului său de a-l libera pe Mihail.

Maşinaliceşte, visând mereu, aplica şablonul pe perete, trecea pensula pe deasupra desenelor croite în tipar, ridica şablonul şi repeta operaţia, mecanic, mai departe, când, smulgându-se din visare, observă că tocmai aplicase şablonul cu cartonul desenat întors pe dos. Mizerie!... Cu cartonul într-o mână, pensula în cealaltă, Adrian privea amărât pădurea cu rădăcinile copacilor în sus, vânătorii cu capetele în jos, cerbii şi câinii cu labele în aer. Şi necunoscând vigurosul cuvânt al lui Cambronne, prompt pe malurile Senei în cazuri asemănătoare, trase printre dinţi o înjurătură românească, în stare să-l înspăimânte chiar pe Cambronne, deoarece orientalii sunt neîntrecuţi la înjurături.

Dacă Adrian înjura aproape în gând, ca să nu fie auzit, în schimb o altă înjurătură răsună alături, zbârnâind geamurile. Maistorul Petrache urla furios:

— Pe toţi sfinţii martiri ai bisericii!... Cine a băgat roşu de Berlin în cutia cu verde Van Dyck? Am prăpădit două chile de ulei!

Nimeni nu crâcni. Serafim, cu vocea lui monotonă, că „e din cauză că, în ziua încetării lucrului, a fost aruncat totul claie peste grămadă în ladă şi acum trebuie verificat totul înainte de-a fi întrebuinţat”.

Adrian, mulţumit că nu-i singur în pagubă, spălă în linişte panoul greşit şi-i trase un strat de vopsea, în timp ce patronul, necăjit de confuzie, aruncă o privire asupra lucrului făcut de cei doi lucrători ocupaţi cu tavanul. Nemulţumit, le spuse:

— Dragii mei, fiţi aşa de buni şi coborâţi-vă de pe scări. Miozotisele tale, Matei, sunt moarte, vestejite; iar falsele tale ciubuce, Iţic, n-au nici un relief...

— Iar eu, interveni Adrian la rândul lui, am pus şablonul cu sus-n jos!

Bietul meşter sări în sus:

— Peste tot peretele? întrebă el.

— Nu! numai o singură foaie, răspunse Adrian.

— Bine! S-o lăsăm baltă! S-o ştergem! strigă zugravul. Azi toţi avem privirea tulbure. Ne vom scoate pârleala mâine. Jumătatea asta de zi vi-o plătesc. Strângeţi uneltele!

Toată lumea fu satisfăcută. Îl încredinţară pe patron că mâine fiecare va munci „ca un turbat”, ca să câştige cele trei ore pierdute. Şi plecară.

* * *

În stradă, Adrian îşi scoase ceasul, era patru şi jumătate, îşi zise: „Samoilă nu poate să fie aşa devreme la ceainic”.

Şi se îndreptă, la voia întâmplării, spre casa sobarului — artist-pictor, din strada Zidari. Un cartier liniştit, de mici burghezi. La nr. 7 al susnumitei străzi, văzu o locuinţă modestă; bătu la poarta de lemn a curţii şi-o întredeschise cu grijă, de frica vreunui câine. O femeie de vreo patruzeci şi cinci de ani, foarte grasă, pieptănată şi îmbrăcată ruseşte, ieşi din bucătărie şi-l întâmpină, zâmbindu-i prietenos, ca unei cunoştinţe. Adrian salută şi întrebă:

— Domnul Samoilă Petrov aici stă?

— Da, domnule, intraţi numai! Vă aşteaptă de azi-dimineaţă şi m-a întrebat de dumneata de trei ori până acum.

— Cum se poate asta? făcu Adrian, mirat. Dumneata nici nu mă cunoşti!

— E adevărat, dar toată ziulica mi-a vorbit de întâlnirea de-aseară cu dumneata, în Grădina Publică. Ţine mult la dumneata şi-mi pare bine că te cunosc şi eu.

În acel moment, Samoilă ţâşni dintr-o cameră din fundul curţii şi năvăli spre Adrian, cu braţele întinse. Purta o rubaşcă albă, guler moale şi lavalieră neagră, sclipind de graţie şi tinereţe, plin de exuberanţă, de viaţă, de mândrie, de încredere în sine şi nădejdile sale. Apucându-l de braţ şi conducându-l pe Adrian spre atelierul său, revărsă asupra lui un potop de cuvinte drăgăstoase:

— În sfârşit, iată-te! De azi-dimineaţă te aştept, cu nerăbdare. Închipuie-ţi, un cunoscut de-al meu te-a zărit, pe la ora opt, plimbându-te în port, în compania unui vânzător de plăcinte. Persoana asta a fost de faţă la bătaia cu confeti de ieri, te cunoaşte din vedere şi s-a rostit cu oarecare dispreţ asupra plimbării dumitale. Poţi să-ţi închipui, cum l-am pus repede la punct! Cu ocazia asta, am aflat că nu lucrezi azi şi bazându-mă pe sinceritatea promisiunii de ieri-seară, eram sigur de vizita dumitale. Am şi prevenit-o pe mama, să te roage să mă aştepţi puţin, dacă ai fi venit cumva în lipsa mea..

Din pragul uşii de la intrare, strigă maică-sii, cu un glas de copil răzgâiat:

— Mamă! Vrei tu să pregăteşti samovarul?

Intrară în casă, unde Adrian văzu două încăperi, curate, modest mobilate: o cameră de culcare şi atelierul-cabinet de lectură al lui Samoilă, unde domnea o mare dezordine de artist, care-l impresionă şi încântă pe Adrian. Vreo cincizeci de pânze, de toate mărimile, acopereau pereţii, din temelie până-n tavan. Peisajul domina, ici-colo câteva capete de studiu şi două compoziţii cu subiecte religioase. Numeroase reproduceri în alb-negru şi cromolitografii după capodoperele lui Rembrandt, favoritul lui Petrov, precum şi numeroase portrete ale maeştrilor penelului, muzicii şi literaturii, prinse cu ace aproape peste tot. Pe biroul său, încărcat cu vrafuri de cărţi, trona Tolstoi, flancat de Puşkin, Vereşaghin, Lermontov, o fotografie a măştii lui Beethoven, Eminescu, toate talmeş-balmeş. Lângă fereastră, şevaletul care adăpostea o pânză mare, aproape gata, care atrase atenţia vizitatorului.

— Recunoşti priveliştea asta? îl întrebă Samoilă.

— Cum, nu! Mi-e familiară! zise Adrian. Ce nume i-ai dat?

— Cum ai boteza-o dumneata?

— Pe cuvântul meu... I-aş spune Dunărea în faţa Brăilei.

— Ei bine, aşa să fie! exclamă pictorul. Mă gândeam s-o intitulez Balta Dunării.

— Nu prea se potriveşte, opina Adrian. Bălţile sunt pe al doilea plan, în timp ce fluviul, cu măreţia detaliilor, domină totul. Încolo, îţi mărturisesc că nu mă pricep deloc. Iubesc pictura, la fel cu toate artele — cu excepţia literaturii — adică fără s-o adâncesc. Încă dibuiesc.

— Atunci, ne vom completa unul pe altul. Eu îţi voi vorbi despre pictură, iar dumneata mie despre literatură. Acolo eşti mai la largul dumitale decât mine.

— Nu ştiu până unde pot pătrunde taina literelor, dar să spui că eu m-aş pricepe, e prea mult. Desigur, totdeauna m-am scăldat în această lumină binefăcătoare, am privit fără răgaz în inima ei, dar domeniul este atât de vast, că-mi sperie dorinţa de-a mă instrui. Îmi lipsesc atâtea...

— Ştii vreo limbă străină?

— Ei, vezi? Ai şi pus degetul pe una din ignoranţele mele. Nu cunosc decât greaca modernă şi asta, cum! Dar aş schimba-o, de bunăvoie, cu franceza, de pildă, în ciuda ironiei dumitale... La nevoie, aş adăuga, pe deasupra, şi româna.

— Oh, cum ni se potrivesc dorurile! suspină Samoilă. Şi eu ard de dorinţa de-a cunoaşte franceza, Franţa, Parisul cu capodoperele sale!

— Totuşi, dumneata stăpâneşti rusa, care-i cu totul altceva decât greaca mea şchioapă.

— N-are a face, nu-i o limbă universală. Şi, ca şi dumneata, tânjesc să zbor spre marile înălţimi.

Petrov avea în conversaţie unele familiarităţi şi o mimică ce-i plăcură lui Adrian. Plimbându-l prin faţa tablourilor sale şi dându-i o sută de explicaţii asupra subiectelor, desenului, coloritului, expresiei, mai mult sau mai puţin reuşită a gândirii sale, Samoilă îi strângea braţul, îl bătea pe umăr, făcea glumele cele mai caraghioase. Ascultându-l, Adrian îl compară cu Mihail şi-şi zicea: „Ce diferenţă uriaşă!

Şi totuşi se simţea atras de acest om, vibrând în întregime de entuziasm, cu aceeaşi putere ca în întâlnirile lui cu Mihail. Acest fapt îi păru ceva nou şi minunat. Doi oameni... Descoperise doi oameni. Primul se apropia cu greu; al doilea, în goană mare.

* * *

Samovarul în clocote, cu armurile scânteietoare, fu adus de mama lui Petrov, cu graţia şi îndemânarea proprie ruşilor. Pe tavă, două ceşti mari, cu farfurioare adânci, zahăr, lămâie, rom şi pesmeciori. Adrian nu fusese niciodată atât de bine servit.

Buna mamă a lui Petrov îl întrebă:

— Pictezi şi dumneata?

— Da, doamnă: spoiesc pereţii! glumi Adrian. Samoilă, care turna ceaiul, protestă:

— Nu-l crede, mami! Adrian este un băiat desăvârşit. De câteva săptămâni mă căznesc să pui mâna pe el. Dar, de-acum, am şi devenit prieteni vechi. Nu-i aşa, Adriane?

Rămânând iar singuri, sorbind zgomotos ceaiul, Petrov întrebă:

— Ai prieteni?

— Nu-ţi răspund acum, spuse Adrian, şi te întreb la rândul meu: dar dumneata eşti bogat în direcţia asta?

Limba pictorului plescăi:

— Am o sumedenie de cunoştinţe, dintre care unele îmi sunt apropiate. Am fost militar, practic sportul şi vizitez multă lume. Dar, lucru curios, fără să fiu mai citit decât prietenii mei, mă despart totdeauna de ei cu o stare de emoţie, încă neîmpărtăşită, ca la un spectacol care nu-ţi satisface dorinţele. Nu prea mă potrivesc frivolităţii lor, cu toate că pornim uneori la „vânătoare de femei”, chefuri şi nesăbuinţe destul de jalnice. Totuşi — nu ştiu cum să-ţi explic — s-ar zice că în anumite momente nu sunt acelaşi om. Câteodată, reîntorcându-mă după o seară petrecută cu cei mai buni dintre ei, mă simt doborât de tristeţe: îmi rămâne un gust de amărăciune, care trebuie să provină din efortul meu de-a obţine maximum de plăcere de la viaţă. Şi notează, e vorba de plăcerea ce ţi-o dă emoţia artistică: pe asta vreau s-o împărtăşesc unora dintre ei şi s-o văd licărind în ochii lor. Asta ar fi pentru mine adevărata fericire, atunci m-aş simţi pe de-a-ntregul înţeles. Ei bine, această scânteiere de bucurie am văzut-o într-o seară în ochii dumitale.

— Când asta? făcu Adrian surprins.

— Acum câtva timp... Mai înainte, te ascultasem de mai multe ori de la masa mea. În mijlocul hărmălaiei din ceainărie, cum citeai meşterului Petrache şi-i tălmăceai anumite pagini din cărţi: o dată era vorba de scena unde Rascolnicov cade la picioarele Soniei, în Crimă şi pedeapsă, şi lămureai înflăcărat patronului dumitale măreţia acestei scene. Bunul om te urmărea cu greutate — pricepând pe ici-colo — dar dumneata o porniseşi în goană mare, fără să iei seama că tovarăşul era adesea foarte stânjenit de entuziasmul dumitale.

— Mi-aduc aminte, zise Adrian, încurcat.

— Nu-i totul. Te-am surprins, de asemenea, pe cale să te entuziasmezi de unul singur şi atunci am putut să-mi dau seama de măsura sincerităţii dumitale, în bucuria de a gusta arta...

— Dar tocmai dumneata faci pe poliţistul? ! strigă Adrian.

— Deloc. Pui prinsoare că ai vederea slabă.

— Da! sunt cam miop, mai ales când se înnoptează.

— Ei bine, într-o seară ai intrat la Procop cu un pacheţel. Nu se aflau acolo decât vreo cinci-şase persoane, printre care şi eu, într-un colţ puţin luminat. Aşteptam un lucrător. Ai desfăcut pacheţelul, ai scos două cărţi, ai tăiat câteva pagini şi citeai cu înfrigurare, răsfoiai, apoi te cufundai din nou în lectură. După aceea, sprijinindu-ţi bărbia în podul palmelor, ai pornit în lumea visurilor, dar cu privirea înfiptă drept în ochii mei, care strigau făţiş: „Dar spune-mi, despre ce e vorba!” E drept că în timp ce d-ta stăteai în lumină, eu nu. Şi atunci am putut vedea în voie licăririle bucuriei, pe care n-o poţi gusta decât singur, în clipa când n-ai în faţă oglinda prieteniei de care-ţi pomeneam. La urmă, atingându-mă în treacăt de masa dumitale, ca să ies, am văzut că erai în tovărăşia lui Sienkiewicz şi Balzac. Hannia şi Moş Goriot.

— Şi de ce n-ai trântit un pumn în masa mea, ţinându-mi de îndată discursul ăsta? făcu Adrian cu melancolie.

— Ah! suspină Samoilă. Nu poţi cădea din senin peste cineva. Dacă am făcut-o ieri-seară, în Grădina Publică, e pentru că aveam două pahare cu vin în nas.

— Nu-i adevărat, Samoilă! protestă Adrian. Poţi să dai buzna peste un om, să-i dăruieşti elanurile tale, cerându-i-le pe ale lui, fără să bei ceva. Cea mai bună băutură pentru oameni ca noi este dragostea care ne umple inima şi care dospeşte în noi de la facerea lumii. Beţia şi veselia ei sunt singurele pe care le cunosc, eu care n-am băut niciodată vin scump. Şi e bine că această dragoste mi-a dat brânci — nu mai târziu decât ieri şi azi-dimineaţa — căzând brusc şi brutal peste un om amorţit de mizerie şi nedreptate, şi că am izbutit totuşi să reînsufleţesc jăraticul aţipit al propriei sale dragoste, pe care nerecunoştinţa omenească aproape o ucisese. Petrov, am venit la dumneata cu gândul de a-ţi vorbi despre acest om şi de-a ne uni strădaniile ca să-l câştigăm pentru noi şi pentru viaţă, care-i place. Sunt fericit să-ţi mărturisesc c-am găsit în dumneata mai mult decât ceea ce nădăjduiam, prietenul care ştie să răspundă cu elan unei atari încercări...

— Cine-i omul ăsta? strigă Samoilă, zburlindu-şi sprâncenele şi sărind de pe scaun. Dacă este demn de prietenia dumitale, voi fi fericit să aspir la a lui. Cere-mi orice îmi stă în putere şi sunt gata să execut: înainte de toate, uite punga mea şi casa mea, dacă el e în nevoie!

În picioare, cu braţele deschise, frumoasa-i barbă răvăşită, ochii aruncând flăcări de dragoste, Samoilă Petrov întrecea, în ochii lui Adrian, valoarea celei mai frumoase capodopere de artă: „Ăsta, îşi spuse privindu-l, ăsta nu mai e o născocire ieşită din creierul unui mare artist: ăsta este o bucată de om vărsată din măruntaiele lui Dumnezeu. Şi este a mea!”.

Prinzându-l de mână, îi zise cu adâncă părere de rău:

— Bunul meu Samoilă! Dumneata cinsteşti prietenia şi mă copleşeşti, arătându-mi această măreţie sufletească. Dar, în cazul nostru, a da, n-ajunge, trebuie să izbuteşti ca să ţi se primească. Deşi sunt sărac, fără altă avere decât braţele, am făcut acelaşi gest ca şi dumneata, cu aceeaşi spontaneitate, şi m-am lovit de un refuz de granit.

— Dar cine-i oare fiinţa asta ciudată? Nu cumva, din întâmplare, e aceea cu care ai fost văzut, azi-dimineaţă, prin port?

— El este!

— Vânzătorul de plăcintă?

— Exact. Acest vânzător de plăcintă este primul meu prieten, descoperit ieri la ora două, ca să descopăr, trei ore mai târziu, prietenia dumitale, pe care o doream şi o hrăneam în sufletul meu, de atâta amar de vreme. Pe amândoi v-am descoperit din întâmplare. Gândeşte-te, deci, Samoilă, în ce ocean de neştiinţă trăim.

Pictorul, vădit tulburat, rămase încremenit, cu privirea agăţată de ochii lui Adrian, în care încerca să prindă imaginea lui Mihail, care-i scăpa.

— E român? întrebă, ca şi cum s-ar fi trezit din vis.

— Nu, nu e român.

— Din ce ţară vine?

— Nu ştiu.

— Trebuia să-l întrebi.

— Am făcut prostia asta şi m-a repezit.

— Tii, ce pasăre grozavă! exclamă Samoilă. Vorbeşte româneşte?

— Foarte puţin. Ne înţelegem în greceşte, dar mi-a spus apoi că ştie şase limbi. L-am văzut chiar eu citind franţuzeşte.

— Franţuzeşte? sări Petrov.

— Da, prietene. Şi omul ăsta se află într-o mizerie, de unde nici păduchii nu lipsesc.

Pictorul îşi acoperi ochii.

— Nu se poate... nu se poate! gemu el. Şi cine ştie ce valoare omenească o fi reprezentând!

— Nu e vorba aici de „cine ştie”, spuse Adrian cu fermitate. Sunt sigur de asta. Am petrecut câteva ore cu el şi m-am simţit ca un ţânţar pe lângă un elefant.

Petrov îl înhaţă pe Adrian de umeri:

— S-alergăm într-ajutorul lui! strigă el. Trebuie să-l găsim, să-i vorbim înţelept, prieteneşte, să-l batem, la nevoie, dar să-l scoatem de-acolo cu orice preţ!

Adrian zâmbi trist.

— Regăsesc în dumneata primul meu val de generozitate, dar asta nu foloseşte la nimic sau cel mult, va servi să-l îndepărteze de noi.

— Atunci, ce-i de făcut?

— M-am întrebat şi eu şi am întocmit un plan.

— Ce plan? Cum să facem? se repezi pictorul.

— Ei bine, trebuie să te porţi cu el aşa cum fac marii artişti necunoscuţi în faţa gloriei: o lasă să vie la ei singură, slujind-o în acelaşi timp cu sinceritate, dragoste şi pasiune. Să ne mulţumim, pentru un moment, să fim doi prieteni care vor binele lui Mihail şi să-l iubim, pe tăcute, căci unui om, mi-a spus într-o zi mama, poţi să-i iei ceva cu sila, dar nu poţi să-i dai cu sila.

Apoi Adrian strânse voiniceşte mâna lui Samoilă şi-l părăsi, spunându-i:

— Pe curând!

Cei doi conspiratori ai prieteniei n-aveau să se revadă aşa de curând. A treia zi de la vizită, Petrov fu nevoit să plece foarte departe, la ţară, ca să facă nişte sobe de teracotă în locuinţa bogată a unui moşier, unde întârzie şase săptămâni.

În acest timp, viaţa lui Adrian nu fu deloc veselă. A mamei sale, cu atât mai puţin. Iar Mihail suferi o nouă lovitură.

Era şi natural să se întâmple astfel. Mai întâi, fiindcă Leana îşi luase însărcinarea să repete, în gura mare, scandaloasa întrebare prin care Adrian o rugase să-i spună dacă putea să-l iubească pe Mihail! Şi să-l aducă acolo pe „păduchios!”

— Ce spui de asta! se văita către prietenele ei. Poate fi ăla o relaţie pentru „oameni bine? ” Numai p-ăla l-a găsit drăguţ în tot oraşul, ca să mi-l prezinte mie, care la Bucureşti n-am avut decât

cunoştinţe simandicoase? Ah ! nu! Asta-i culmea! Mă întreb dacă nu-i puţin nebun...

— Şi eu mă întreb, sări o prietenă, dacă prietenia lor nu ţine de dragostea turcească sau grecească... În sfârşit, ceva curat nu e, dimpotrivă, dă de bănuit. (Prietena nu ştia că „dragostea”, presupusă de ea între cei doi, poate „depinde” pur şi simplu de bărbatul care se naşte într-o hasna, şi-o proclamă azi, în cărţi foarte elogiate şi apreciate, la Paris şi aiurea!)

Şi pentru că bănuielile prietenelor Leanei şi „culmea” ei să fie îndreptăţite, Adrian le dădu o mână de ajutor: tot timpul liber şi-l petrecu numai cu „păduchiosul”. Surd şi orb, cu capul sfidător ca un animal frumos, în zori, la prânz, seara, pe ploaie, şi pe timp frumos, duminica sau în zi de lucru, Adrian tăbăra pe cel ce întruchipa pasiunea vieţii sale. (Binecuvântată să fie această pasiune, în vecii vecilor, căci dacă lumea va deveni într-o zi mai bună, asta numai graţie ei va fi!)

Erau zile când, sculat prea devreme, nu îndrăznea să-l stânjenească pe Mihail la lucru. Ca să-i strângă mâna, Adrian se postă în faţa plăcintăriei, din care ieşeau aburi de plăcintă coaptă. Şi acolo, ghemuit pe un trunchi de salcâm, cu nasul într-o carte, pândea ieşirea slugii geniale, marele său prieten. Treceau hamalii şi căruţaşii portului. Treceau fetele şi femeile care cârpeau sacii. Trecea toată suflarea matinală a mahalalei harnice. Adrian nu vedea, n-auzea nimic! Şi, Doamne! ar fi avut ce, fiindcă lui îi erau destinate, strâmbături de văzut şi răutăţi de auzit, Şi pe unele, şi pe altele, viaţa ni le oferă din plin, în aceiaşi măsură cu dragostea.

„...Naivule, care-l iubeşti pe Mihail cu o tandreţe „suspectă”, mergi înainte surd şi orb, continuă-ţi drumul.”

Calm, sincer, neclintit în singurătatea sa, de neabătut în consemnul său, Mihail accepta avalanşa pasională a „nebunului”, se apăra cum putea mai bine şi-l înţelegea, înţelegea că n-are nici o vină, că el era totul în cabala pe care strada Griviţa o urzea împotriva amândurora, doar pentru că Adrian îi arăta o dragoste, veche de când lumea, fără să se sinchisească de ochii răi ce-i pândeau. Era precum copacul care-şi înalţă ramurile în prea plină lumină a cerului, fără a roşi de înflorirea lui.

Şi, aproape egal de fericiţi, cei doi prieteni se dăruiau arzătoarelor discuţii sentimentalo-filozofice, lăsându-le pe cumetre să

clevetească, în spate, despre „ailaltă haimana, venită de peste nouă mări şi nouă ţări, oploşită în dugheana albanezului, încă şi mai murdară decât patronul ei şi tot aşa de lacom să facă avere la noi, ca să nu mai pomenim de relaţiile cu feciorul spălătoresei, care aleargă după el ca purceaua în călduri după vier!”

Cât despre biata spălătoreasă, ea — la fel ca şi Mihail — se ţinea dreaptă şi înfrunta grindina ce cădea aproape de peste tot; dar când se întâmpla ca „grindina” să pornească de la propriul ei fiu, atunci, încovoiată, plângea cu coatele pe genunchi şi cu amândouă mâinile acoperindu-şi capul, ca şi cum s-ar fi apărat. Căci Adrian, crunt ca toţi inocenţii şi nemilos ca orice copil răsfăţat, cerea, zi şi noapte, mamei sale, să-l primească pe Mihail acasă la ei, să-l considere „ca băiatul cel mare”. Numai atât!

Sărmana mamă acceptase cu dragă inimă să spele şi să repare rufăria sărăcăcioasă, pe care Adrian i-o aducea fără ştirea lui Mihail; ba îl şi îmbogăţise cu câteva cămăşi purtate, căpătate de prin casele înstărite şi se oferea să-l recomande călduros, pentru o slujbă mai bună la stăpânii ei. Dar ca să-i dea adăpost în căminul ei?

— Ehei, copile! îi spunea lui Adrian, nu ştiu cum să mă dezvinovăţesc în ochii oamenilor, că te-am adus pe lume pe tine, singura mea avere, şi tu ai vrea ca eu să adopt o nouă comoară de teapa ta? Fie-ţi milă, băiatul meu!

Adrian, răspundea:

— Puţin îmi pasă! Eu nu trăiesc cu „oameni**, ci cu tine şi oameni ca Mihail. Oamenii? Să-i ia ciuma! Dacă s-ar ocupa de mine, cât mă ocup eu de ei, aş fi desigur mai mulţumit să-i văd sătui şi să-i ştiu la adăpost, decât crăpând de mizerie. Asta-i toată omenia mea faţă de cei care nu cer decât atât de la viaţă. Şi fie că li-e sau nu pe plac, eu nu mă despart de Mihail.

— Şi Leana? îl întrebă maică-sa. Ai să vezi c-o să fugă de la tine.

— N-are decât! Bocancii lui Mihail îmi sunt mai scumpi decât ea.

— Dar Mihail nu este decât un prieten. O să ai nevoie de-o femeie.

— Am întâlnit o sută până acum şi o să mai găsesc o mie, mâine; numai să consimt a fi măgarul lor. Arată-mi o femeie care să fie dublată de un Mihail şi sunt gata să înghit un chil de gaz! Cât despre rest, voi face tot ce vrei, dacă poţi să-mi arăţi un al doilea Mihail.

Oţeliţi în nevinovata lor pasiune, cei doi prieteni continuară să se întâlnească, la fel ca doi îndrăgostiţi, înfruntând limbile clevetitoare, ochii duşmănoşi şi chiar ocările în faţă.

Dar, într-o dimineaţă, tare devreme, pe când Adrian îl întovărăşea pe Mihail în cei două sute de paşi, obişnuiţi înainte de despărţire, îi surprinse, chiar la cotitura străzii Griviţa, un uruit de trăsură, cântec de vioară şi urlete răguşite de beţivi. Şi în clipa când se opriră din mers ca să vadă cine erau cheflii matinali, aceştia săriră brusc din trăsură: cei trei fraţi Scatiu, trei turbaţi, care se năpustiră asupra celor doi prieteni, pe muteşte, fără o vorbă sau înjurătură. Mihai şi Adrian abia avură timpul, unul să se debaraseze de coşul său, celălalt să pună mâna pe-o piatră, că se şi treziră la pământ, complet năuciţi de lovituri de pumni şi picioare, marfa răsturnată în ţarină, tăbăcită înadins cu picioarele de cei trei haidamaci, care, satisfăcuţi, se urcară în trăsură şi-şi luară tălpăşiţa, fără să sufle măcar o vorbă.

Totul dură un minut. Chelfăneală neînsemnată la Brăila, fiindcă nu cursese sânge şi nici vreo coastă ruptă. Ceea ce-l făcu pe Adrian, adunându-se de jos, să tune împotriva slăbiciunii sale fizice:

— Of, Doamne! dacă mi-ai fi trimis în clipa asta un deget de-al lui Codin, mi-ar fi fost de-ajuns să răpun pe cei trei borfaşi.

Mihail, adunând ceea ce rămăsese nestricat din marfă, obiectă filozofic:

— Paguba nu-i mare, dacă cei trei geloşi or fi măcar satisfăcuţi... Şi dacă noi o să fim în stare, numai cu atât să ne răscumpărăm dreptul la împământenire, tot noi trebuie să le mulţumim.

* * *

În primele zile ale lunii august, Petrov se întoarse de la ţară, negru ca un ţigan şi triumfător ca un războinic victorios. Se dedase vieţii ţărăneşti şi îşi neglijase adesea lucrul, ca să dea o mână de ajutor celor împovăraţi de munca câmpului; cunoscu o bună parte din acele nedreptăţi administrative, care rămân nepedepsite pentru totdeauna, iar seara se adăpase la dulcea poezie populară, în tovărăşia greierilor şi a furnicilor îndrăgostite.

Pus la curent de Adrian, despre câinoşeria mahalalei care-i umilise, pe el şi pe Mihail, luându-i la bătaie, Petrov deveni furios şi vru să plece îndată în căutarea fraţilor Scatiu.

— Îi ştiu ce le poate pielea, spuse el; ăştia sunt plevuşca portului. Şi n-o să-mi fie greu, nici trei contra unu, ca să le rup coastele.

Adrian îl potoli:

— Asta ar naşte răzbunări şi ne-ar sili să trăim viaţa lor de răfuieli neîncetate. Nu ţin deloc la aşa ceva. Iar Mihail şi mai puţin. N-o să mai vrea să te cunoască.

— I-ai şi vorbit despre mine?

— Mult.

— Ei bine, se-arată dornic să-i fiu prezentat?

— Nu arată nimic. Nu mi-a răspuns o vorbă, la tot ceea ce i-am spus despre dumneata. Dar asta nu înseamnă nimic, la un om ca el. Nimic nu ne împiedică să mergem numaidecât în port, să-l găsim, cu condiţia de-a fi discret, prudent.

— Dar cum o să mă înţeleg cu el? Ca orice brăilean de baştină, cunosc limba greacă, dar mi-e greu s-o vorbesc.

— Mi se pare că el vorbeşte şi rusa, opină Adrian.

— Oh, atunci, strigă Petrov, sunt călare pe situaţie.

— Fereşte-te să nu dai în gropi. Şi lasă-mi mie sarcina periculoasă de a-l face să vorbească fără voia lui sau să accepte cutare propunere, care nu-i spune mare lucru.

Într-o după-amiază fierbinte, când se afla acasă la Samoilă, Adrian hotărî să prezinte pictorului pe Mihail. Acesta, tot pălăvrind, desena în cărbune, sub privirea distrată a lui Adrian, care cerceta — fără să-şi dea seama — sufletul pictorului, spre a se încredinţa de sinceritatea sa.

Observând înfăţişarea spilcuită a lui Petrov, îi spuse:

— Ştii, nu trebuie să fii în contrast prea izbitor cu zdrenţele lui Mihail... O simplă măsură de prevedere.

— Vrei să mă gătesc cu salopetă de sobar? Mi se întâmplă adesea să ies astfel, atunci când îmi car materialul necesar.

— Nu! spuse Adrian. Pune-ţi, pur şi simplu, nişte haine mai purtate, ca ale mele.

Samoilă se execută. Nu-şi mai puse guler, la fel ca Adrian, şi ieşiră.

Afară, arşiţa soarelui îi sili să cotească drept prin Grădina Publică, care le reaminti cu duioşie de prima lor întâlnire, dar trebui să părăsească iute marea alee, ca să evite două cunoştinţe ale lui Petrov, ce flecăreau pe-o bancă.

— Ăştia-s nişte „pisălogi”', lămuri pictorul, târându-l pe Adrian pe o potecă singuratică, — sectari închistaţi în formule mai rigide decât

o stâncă. Nu-mi plac, îşi trec viaţa fără să dea ceva din ei, te ciupesc de bani fără ruşine şi îţi compromit cele mai frumoase năzuinţi omeneşti.

— N-am relaţii cu ei, răspunse Adrian. Şi ei mă lasă-n pace. Fă ca mine. Sectarismului, oricare ar fi el, îi lipseşte bunătatea, chiar când o monopolizează. E contrariul vieţii care n-are nimic exclusivist, nici chiar în moarte, al cărui soroc e adesea amânat. De asemeni, mă străduiesc să înţeleg şi să tolerez tot şi toate, cu condiţia să nu mi se impună ceea ce-i potrivnic felului meu de-a fi. Altminteri, devin violent.

— Suntem făcuţi ca să ne înţelegem! strigă Petrov. O să facem tustrei o frumoasă trinitate, dacă şi Mihail o fi ca noi.

— El e mai dihai decât noi, spuse Adrian, voind să revină asupra celor spuse. Dar pictorul îi reteză urmarea, cu o exclamaţie bruscă, în faţa priveliştii ce se oferea ochilor în acea clipă, ca o încântare, la picioarele lor:

— O-o-oh! priveşte, Adriene, ce peisaj e astăzi! Ai crede un relief pictat de-un artist impresionist şi mai aproape de noi, cum nu l-am văzut niciodată! Toate amănuntele parcă sunt sculptate cu dalta.

— Ai impresia asta, fiindcă se apropie furtuna, observă Adrian, absorbit de priveliştea portului şi a deltei nesfârşite.

Deşi obişnuiţi din copilărie cu această panoramă, duioşii noştri hoinari fură pe deplin cuceriţi, dar fiecare în felul său. Samoilă, pictor, necunoscând vreodată mizeria, distingea mai degrabă latura decorativă, în timp ce Adrian nu putea dezlipi frumuseţea unei imagini de amintirea ei dramatică. Astfel, bălţile cu stufărişe de papură, pajiştile cu sălcii plângătoare, brăzdate de acele canale naturale ce sclipeau ca argintul viu, îi reamintea pe Codin şi sfârşitul său dramatic, pe moş Dumitru şi înjunghierea frumosului armăsar. Priveliştea minunată a portului îi producea, de asemenea, o emoţie ciuruită de tristeţe. Aceste şiruri nesfârşite de oameni în cămaşe, mergând cu paşi mărunţi să-şi deşerte sacii în pântecul vapoarelor; acei vlăjgani care ţopăiau cu povara în spate şi îşi puneau piedici în glumă, care fredonau voioşi, aruncau măscări femeilor şi păcăleau pe cel ce-i privea, cu buna lor dispoziţie, Adrian îi cunoştea. El ştia că la începutul zilei, în timpul formării echipelor, aceşti tovarăşi sumbri, feroci, gata de omor, îşi dispută dreptul la viaţă, cu cuţitul în mână. Câte neveste, câte mame deznădăjduite nu văzuse el, alergând de-a lungul cheiurilor, smulgându-şi părul în faţa băltoacei de sânge

închegat al bărbatului sau fiului, căzut pe celălalt „câmp de onoare” al civilizaţiei moderne.

Iată de ce, arătându-i lui Petrov, Adrian spuse cu tristeţe:

— Vezi oamenii aceia de colo? Ai crede că-s la nuntă. Tocmai asta mă întristează. Văzut-ai vreodată un cal ţopăind, în timp ce-şi trage povara istovitoare? Oricât de uitucă şi de căptuşită cu veselie ieftină ar fi inima animalului-om, eu nu înţeleg totuşi această putere de-a îndura, care-i justifică sclavia milenară. Este adevărat că munca trebuie făcută cu inima voioasă. Dar ce muncă? În nici un caz aceea pe care o obţii cu şişul, dând apoi pe brânci. Acest fel de muncă ar trebui să-i pună pe oameni puţin pe gânduri...

Privindu-i apoi pe lopătari, care uscau cerealele, vânturându-le cu lopeţi de lemn, Adrian adăugă:

— Mi-s dragi mai mult lopătarii... Ei nu lucrează la bucată. Se vlăguiesc din greu pentru doi lei pe zi, dar vezi cel puţin că-şi dau seama de truda lor. Sunt nişte biete animale de povară, care nu cunosc bucuria şi-şi blesteamă viaţa.

— Tocmai la ei mă uitam, de când sunt aici, răspunse Samoilă. Nu mă satur niciodată de priveliştea muncii lor; e cea mai bogată în mişcări frumoase, în colorit şi cea mai curată dintre muncile portului. Îmi reaminteşte scenele pe care le văd în fiecare an la ţară, în vremea treieratului.

Lui Adrian îi reaminteau altceva miile de hectolitri de grâu, răspândite pe rogojini uriaşe şi vânturate de lopătar. Îi reaminteau munca cea mai ucigătoare şi mai prost plătită din port; munca întâmplătoare, ce greva adesea până la ruină preţul de cost al mărfii, ameninţată de încingere. Era considerată o muncă uşoară, o pacoste neaşteptată, ce cădea peste un câştig sigur. Nici un om tânăr şi în putere nu se grăbea s-o caute. Dar într-o societate clădită pe nedreptate, orice trudă îşi găseşte omul ei. Astfel, lopătarii se recrutau dintre bătrânii uitaţi de moarte, printre prăpădiţii din cauza băuturii, femeile fără căpătâi şi nici un dumnezeu, copiii vagabonzi, gălbejiţi, ce nu-şi mai amintesc să fi rostit vreodată cuvintele mamă şi tată. Toţi sunt plătiţi cu o leafă de mizerie, ştiindu-se că munca asta n-are importanţă cine o execută.

Doamne! Nu-i o muncă de titan, să iei cerealele cu o lopată de lemn şi să le vânturi. Într-adevăr, ai spune că-i o joacă: lopeţile înşfacă grăunţele, într-un elan ritmat şi le aruncă spre cerul de foc. Praf de aur care arde în soare. Grămada din stânga scade; cea din dreapta se măreşte. Şi desigur, priveliştea nu-i lipsită de frumuseţe,

dar lopătarul nu vede, nu simte nimic. El vântură, vântură întruna, vagoane întregi, pe zi. Şi dacă i se întâmplă să vadă şi să simtă ceva, este astrul zilei care înaintează cu paşi de melc; e ochiul supraveghetorului atunci când vrea să pună lopata jos, ca să scuipe în palme; sunt braţele sale de plumb, însăşi viaţa inutilă a bietului lopătar.

— E ora patru, spuse Adrian, scoţându-şi ceasul. Haide să-l căutăm pe Mihail.

* * *

Abia se urniră din loc, că un vânt rece îi izbi în faţă. Cerul se întunecase deodată. Nori negri, grei, se roteau deasupra lor, ameninţători. Fapt obişnuit vara, în zilele de arşiţă mare. Trecând prin faţă casei unui cantonier, auziră o voce de femeie care striga în curte:

— Să strângem iute rufele! O să avem furtună...

O sută de paşi mai încolo, picături mari de ploaie, grele şi reci, le şfichiui faţa.

— Asta ne trebuia acum! zise Adrian. O să-l scăpăm pe Mihail.

Îşi ridicară gulerul de la haine, îşi traseră şepcile pe urechi şi o luară la picior. În labirintul magaziilor, cu liniile ferate blocate de vagoane cu cereale, ploaia cădea cu găleata. Biciuită de vânt, se transformă îndată în vijelie.

Furişându-se de-a lungul zidurilor, trecând deseori de-a buşelea pe sub vagoanele ce le tăiau calea, sărind peste băltoace mari de apă şi şuvoaie spumegânde, care le barau trecerea pe la toate răspântiile, cei doi prieteni ajunseră în sfârşit în piaţa portului şi se urcară într-un vagon gol, la adăpost. Erau uzi ca nişte şobolani ieşiţi din apă şi atât de obosiţi, încât abia că nu-şi puteau trage răsuflarea.

Se priviră unul pe altul şi izbucniră în hohote de râs zgomotos. Samoilă, mai ales, cu vocea lui puternică, acoperea zgomotul furtunii. De sub şapca neagră a lui Adrian, decolorată de ploaie, o apă negricioasă îi şuruia pe faţă, prelingându-se pe cămaşa îngrozitor de murdară, în timp ce din barba lui Petrov, ascuţită, ca de ţap, apa se scurgea ca dintr-o streaşină. Înfăţişarea pictorului era de nerecunoscut.

— Nu s-ar putea spune acum, că am avea nevoie de umbrelă! urlă Samoilă.

— ...Şi nici c-am fi venit aci să căutăm un vânzător de covrigi, într-o piaţă neacoperită, adăugă Adrian, care se căznea să vadă prin perdeaua de apă impresionantul spectacol ce se înfăţişa ochilor.

Într-adevăr, acest spectacol merita să fie văzut, fiindcă nu se asemăna deloc cu ceea ce contemplaseră până mai acum o oră.

În piaţa portului, largă de câteva hectare şi spălată de trâmbele de apă furioase, un imens talmeş-balmeş, de oameni, căruţe şi cai, se luptau în furtună, cu un tragi-comic vrednic de milă sau se lăsa copleşit, neputincios, de forţa maiestuoasă a naturii dezlănţuite.

Furnicarul de hamali alerga acum cu paşi de struţ, în căutarea unui adăpost, fiecare vrând să-şi apere cu ajutorul unui sac, mai degrabă hainele decât trupul aproape gol. Circa cinci sute de căruţaşi, grămădiţi claie peste grămadă cu căruţa lor cu un cal (ghioci), se zvârcoleau într-o mişcare greoaie de mulţime apucată de spaimă, urlau, înjurau, biciuiau animalele orbite de potopul biciuitor; desprinzându-se în pâlcuri o ştergeau din loc.

Se mai aflau apoi cei care se mişcau greoi, încet, resemnaţi, ca de pildă vânzătorii ambulanţi, împovăraţi de marafeturile lor, vânzătorii de fructe, pepeni, băuturi răcoritoare; bucătari care frigeau pe grătare ambulante peşte mărunt sau bucăţi de ficat şi măruntaie, gustări pe care le ofereau muncitorilor, la orice oră din zi.

Dar, ceea ce reţinea mai mult privirile celor doi prieteni era lupta înverşunată a sărmanilor lopătari, singurii muncitori din port siliţi să uite de apărarea propriei lor piei, până ce nu adăposteau aurul fragil ce li se încredinţase, să-l acopere grijuliu cu prelate priponite la colţuri cu bolovanii mari şi, numai după aceea, să se pună şi ei la adăpost. Ori, pe vijelia asta, osteneala lor era o muncă de-a surda, o muncă de Sisif.

La vreo sută de metri de vagonul în care se refugiaseră cei doi spectatori ai noştri, o pereche de lopătari părea deosebit de greu încercată de furtună. Bărbatul şi femeia trebuiau să se descurce singuri cu piramidele de porumb. Nimeni nu le sărea în ajutor.

Petrov îi arătă lui Adrian:

— Ia priveşte la cei doi de colo. Câtă trudă, ca să menţină prelata.

În bătaia vântului, prelata, foarte mare şi grea ca plumbul, se îngreunase şi mai mult din cauza apei căzute; abia priponită într-o parte, le scăpa îndată din mâini, se umfla şi se ridica în aer ca un

balon. Şi bietele braţe, istovite de oboseală, de vârstă, de nemâncare, se căzneau într-un chip jalnic s-o întindă deasupra boabelor înecate de apă.

Bărbatul urla de mânie, femeia, cu fusta lipită de picioare, cădea în genunchi de zece ori pe minut. La un moment dat, vântul îi smulse prelata din mâini şi o aruncă peste bărbat, care dispăru sub ea.

În faţa acestei scene hazlii, Samoilă se porni pe un râs cu hohote. Adrian nu-l imită, zâmbi doar uşor, temându-se de-o urmare oribilă. Şi într-adevăr, bărbatul ieşi de sub prelată, luă un bolovan de râu şi-l azvârli asupra roabei sale. Izbită drept în piept, nenorocita se prăbuşi.

Această sălbăticie smulse celor doi prieteni un strigăt de groază. Dintr-un salt, Petrov coborî din vagon, străbătu distanţa cu paşi mari şi aruncându-se asupra bărbatului hain, îl culcă la pământ cu un pumn tot atât de greu, ca şi pietroiul primit de femeie. Adrian îl ajunse îndată şi amândoi ajutară pe nenorocita care sângera pe gură şi pe nas.

Portul era acum gol. Vijelia bântuia cu furie. Dunărea şi bălţile nu se mai zăreau, înghiţite de perdeaua ceţoasă de apă care cădea în cascade pulverizate de furtună. Şi aici, patru nenorociţi doborâţi de-o tristeţe pe care n-o bănuia nimeni.

Nesinchisindu-se de ploaia torenţială, Adrian şi Petrov reuşiră să oprească hemoragia femeii, care părea moartă. Pictorul, ameninţător ca un arhanghel bărbos, se răsti la bărbat, promiţându-i că o să-l dea pe mâna jandarmilor. Dar bietul om, căzut în băltoacă, se resemnase în faţa nenorocirii şi se uita binevoitor la Petrov.

— Ia priveşte, îi zise, arătându-i marfa înecată, ai putea barem să te osteneşti ca s-acoperi porumbul ăsta, fiindcă ai crezut că nu-mi erau de-ajuns furtuna şi prelata şi că-mi mai trebuia şi pumnul tău pe deasupra.

— Puţin îmi pasă de porumbul tău, brută! îi strigă Samoilă. Nu vezi că ţi-ai omorât femeia?

— Nu te prăpădi cu firea pentru ea, îl linişti bărbatul. A văzut ea altele şi mai dihai, şi n-a crăpat. „Femeia, ca şi pisicile, are şapte suflete”.

La auzul acestor cuvinte, nevasta scoase un urlet sălbatic, se ridică sprintenă, ca şi cum nu i s-ar fi întâmplat nimic. Apucând o lopată care înota în apă, o ridică să-şi lovească bărbatul, dar alunecă şi căzu grămadă, plângând peste el, peste lopată şi peste o întreagă viaţă de mizerie.

— Vedeţi? făcu omul, râzând. Nu v-am spus eu că n-a murit?

Apoi, revenind la datoria sa, zise:

— Daţi-mi o mână de ajutor ca să acopăr acest terci şi p-ormă o ştergem de-aici.

Adrian şi Petrov apucară prelata, cu braţele lor viguroase, şi o propti, cu bolovani mari, din lava vulcanică, ce se folosesc la pietruirea străzilor. Lopătarul adună cele două lopeţi, îşi pescui din apă catrafusele şi strigă femeii, care plângea întruna:

— Aide, scoal' d-acolo, vacă! N-o să crăpăm aşa de curând, nici eu, nici tu! Hai, mişcă-te! Mai avem încă mult porumb de vânturat împreună, pân’ să ajungem la capătul chinurilor.

Acest fel de mângâiere înduioşă pe Samoilă. Viaţa înfricoşătoare a celor două făpturi îi apăru în toată grozăvia. Avu remuşcări că-l lovise pe bărbat. Văzându-l îndepărtându-se cu femeia lui, reflectă: „Cu ce i-am venit într-ajutor? În loc să sar la timp, m-am distrat, privindu-l cum se lupta cu nenorocirea lui şi nu m-am urnit din locul meu decât ca să-l pocnesc. A avut dreptate să mi-o spună”.

Apoi, către Adrian care mergea gheboşat:

— Hai să-i poftim la un pahar cu noi!

Alergară după lopătari, ajungându-i. Petrov li se adresă:

— Ascultaţi: credem că după o astfel de baie, n-o să fie greu să beţi împreună cu noi o juma' de ţuică... Haideţi... Ploaia nu pare s-aibe chef de stat. Dacă o să iasă soarele, ne înapoiem cu toţii la „terciul” vostru.

La această invitaţie, figura lopătarului se lumină. Faţa lui mare, scofâlcită şi brăzdată de cute adânci, tresări de bucurie. Zise:

— Ah! ai vorbit mai frumos decât sfântu Ion Gură-de-Aur! Domnul să te binecuvânteze! Muream de poftă ca să pun un strop de rachiu pe limbă, dar n-am decât un singur gologan, cu care aş putea să-mi plătesc un păhărel... Da! vedeţi dumneavoastră, n-aş putea să beau de unul singur şi muierea să stea colo în faţa mea, privindu-mă şi înghiţind în sec. E destul de amărâtă, ca s-o mai oropsesc şi eu.

— Îţi place mai bine să-i arunci un bolovan în cap! zise Petrov.

Omul îşi ridică lopata spre cer:

— Eh, da, dom'le! Asta ţi se pare poate caraghios, nu? Dar intră te rog în pielea mea, timp de opt zile: ai plesni acolo, ca un pui de broască pe care-l striveşti sub talpă: poc !...

Râseră toţi patru. Femeia, încă plină de noroi şi sânge, îşi aprobă bărbatul:

— Da, domnule! aţi fi crăpat, cu siguranţă! Grupul se îndreptă spre intrarea în Docuri, unde cârciumile muncitoreşti sunt aşezate în faţa pescăriei. Privindu-i din urmă, ai fi zis: patru naufragiaţi scoşi acum din apă. În umbletul lor, bălăbănindu-şi braţele, trupurile păreau schiloade, iar picături de apă murdare li se scurgeau de pe mâini şi din mânecile hainelor.

* * *

În mai puţin de-o jumătate de ceas, furtuna înecase ţinutul şi dispăruse. Pe cerul de-un albastru sclipitor, nu zăreai decât câteva frânturi de nori alburii, resfiraţi ca nişte zdrenţe. Soarele reapăru arzător. Munţii Marinului erau mascaţi de aburi, care se ridicau greoi, fumurii, ca şi cum nişte căldări uriaşe ar fi clocotit undeva în vale. O oboseală generală stăruia asupra naturii, vlăguită de furtună.

Pe pământul încă acoperit de apă, sute de broscuţe, nu mai mari decât un bob, ţopăiau încoace şi încolo, riscând la orice pas să le striveşti: poc! sub talpă.

Portul, spălat, împrospătat, reînvia. Un furnicar de oameni se ivi buluc prin uşile vagoanelor şi dughenelor, sau revărsaţi din adâncul vapoarelor şi şlepurilor, ca albinele din stupul lor. Cei care se udaseră şi trebuiau să lucreze, se dezbrăcau până la cămaşă, îşi întindeau vestmintele la soare şi reîncepeau munca întreruptă.

Lopătarii alergară primii la grămezile lor de cereale. Perechea care întovărăşea pe Adrian şi Petrov, alergă, la rândul ei, urmată de aceştia şi vorbind cu glas tare. Prelata fu ridicată, porumbul întins într-un strat mare şi subţire, pe care începură apoi să-l vânture neîncetat cu lopeţile.

Tot trudind, bărbatul vorbea singur, neobosit, în timp ce cei doi prieteni — tot sperând întruna să-l vadă pe Mihail apărând din vreun cotlon — îl ascultau şi se prăjeau la soare:

— ...Nu trebuie să ai necaz pe mine, dar asta e... spunea el. E bine să te înfurii, să loveşti un necunoscut şi să-i zici: bestie!... dintr-o pricină sau alta... Dar încearcă să te pui în locul lui... De pildă, să vânturi ca mine porumbul şi sărăcia, timp de treizeci de ani... Da, treizeci de ani! şi atunci ai vedea... Hm!... pe dracu... Nu eşti de piatră... Ţii cât ţii, până-ntr-o zi, când plesneşti ca o cămaşă argăsită. Dar cămaşa o arunci, pe când pielea... eh, păstrezi totdeauna un pic de milă pentru ea, oricât de urâtă şi tăbăcită ar fi...

Şi-apoi, ce? N-am fost şi eu băiat tânăr şi frumos? N-am crezut şi eu c-am s-apuc cu mâna luna de pe cer? N-aibi teamă: nimănui nu-i place răul... Eşti împins la rău, asta-i totul...

Tata era fierar şi eu am vrut, din toată inima, să devin fierar, căci gologanii picau la fiecare bătaie de baros pe nicovală: Dar, of! of!... Barosul lui nu cădea numai pe nicovală, ci şi asupra mea, feciorul lui, un ştrengar de unsprezece ani. Aha, te miri? Ei bine, toate oasele-mi sunt zdrelite de barosul tatii. Şi afurisit să fie numele lui Dumnezeu, dacă tata n-a avut milă de oscioarele mele, cum vrei mata, ca lumea să aibe mai multă?

Uite, mata, care m-ai dat peste cap adineauri cu un pumn, nu eşti om rău şi totuşi mi-ai făcut un rău. De ce? Pentru că-mi lovisem femeia... Dar ştii de ce am făcut asta? Nu pentru că era vinovată, nu! Toată vina noastră e că suntem nişte bieţi oameni sărmani. Atâta!

Vina e mai întâi a tatii, care mi-a rupt oasele, la o vârstă când alţi copii sunt ajutaţi să se îmbrace. A trebuit să fug de-acasă, să hoinăresc prin port, să rup plumbii la vagoane, să fur grâu şi să trăiesc... Da! Să trăiesc! Aci, alţii mi-au rupt coastele, înainte de-a mă băga la închisoare.

Apoi urmară ani lungi, când nu ştiui ce înseamnă să te culci într-un pat, ci numai prin hambare, în poduri cu şoareci morţi care puţeau, sau cu alţii vii care-mi alergau noaptea pe piept... În sfârşit, milităria: trei ani... Şi-aci mi-au rupt coastele... Nimic de zis, trebuie să-ţi aperi ţara şi tot aşteptând să fie atacată, eşti snopit cu bătaia în fiecare zi!

De-atunci, iată au trecut treizeci de ani de „lopată” şi sărăcie; mereu înghiţind praf, mereu încovoiat, mereu borş de fasole şi mămăligă rece, şi cămaşa jegoasă, şi casă ca un grajd, şi ţuica păcătoasă.

Şi mai ce încă?

(Omul se opri din lucru, se sprijini în lopată şi privi pe Adrian şi Petrov, sfidător.)

Ce? Venit-a cineva să mă întrebe: „Ia spune-mi, nu cumva te doare rău, când ţi se rup coastele?” Nimeni! Sau, ba da: muierea aia de colo, pe care era s-o omor adineauri... Adesea, ea m-a tras pe şale cu oţet şi usturoi. E bună, destoinică... Iată de ce nu mă lasă inima să beau singur un păhăruţ de ţuică, ci mereu împreună... Nu-i aşa, Stano!

— Aşa e, aşa e, Toadere! bolborosi femeia. Da' să nu mai arunci cu bolovani în mine!...

Cei doi prieteni se depărtară.

Înainte să dispară în labirintul magaziilor, se uitară pentru ultima dată la lopătari. Lopeţile lor aruncau grăunţele de aur, tot mai sus, spre soare.

Mergeau agale, tăcuţi şi cam dezamăgiţi, cotind printre magaziile cu cereale, amândoi în cămaşă, cu hainele pe mână, ude, pantalonii lipiţi de coapse. Temându-se de răceală, Adrian spuse:

— Să mergem la Procop, să ne încălzim cu un ceai cu rom şi să ne uscăm hainele.

Tot vorbind, era cât pe-aici să calce pe o pereche de picioare încălţate, care ieşeau în afară pe trotuarul strâmt; era Mihail! Cu hainele uscate, liniştit ca un paşă, silabisea un ziar românesc, de seară, tolănit cât era de lung pe una din acele scări scurte şi foarte înclinate ce se află la intrarea magaziilor.

Adrian trase un chiot scurt de plăcere, asemănător cu al rândunelelor buimăcite şi se repezi la mâinile lui Mihail, în timp ce Samoilă fremăta ca un armăsar nebun, cu ochii mari deschişi.

— Na! asta-i bună! Vorbeam de lup şi lupul era la uşă! exclamă Adrian.

Aceste dovezi de prietenie nu produseră asupra lui Mihail alt efect, decât că se răsturnă mai bine pe spate şi zâmbi în felul său sceptic, voluptuos, cu pleoapele întredeschise, apărându-se parcă de soarele strălucitor care scălda strada singuratică.

— Ce faci acolo? întrebă Adrian.

— Aştept... răspunse Mihail cu o lene nemăsurată:

— Şi ce aştepţi? Sfârşitul lumii?

— Nu... Aştept să se scurgă apa.

— Ce apă?

— Apa de ploaie... Colo, la răspântie, e o băltoacă mare care împiedică trecerea.

Petrov, cu privirile aţintite setos pe Mihail, turba că nu se putea amesteca în vorbirea lor grecească. Adrian îi pricepu neastâmpărul şi văzându-şi prietenul bine dispus, îl atacă făţiş:

— Ştii cine-i omul ăsta? făcu, misterios.

În loc de răspuns, Mihail ridică uşor din umeri, cu un aer ce voia să spună: „Tu descoperi oamenii ca balegile pe o păşune”.

În faţa acestei neîncrederi, Adrian se aprinse. Încreţi sprâncenele, îşi umflă pieptul şi înaintă spre Mihail ca un berbec, ceea ce nu displăcea deloc celuilalt. Cu pasiune, abia trăgându-şi sufletul, îi reaminti pe scurt tot ce-i vorbise despre pictor: sinceritatea lui, entuziasmul şi dragostea pentru toate artele, marea-i sete pentru prietenie şi arzătoarea dorinţă de a-l cunoaşte şi iubi pe Mihail.

Totul nu dură nici trei minute. Dar, din clipă în clipă, şi fără să se smulgă din nepăsare, ochii întredeschişi ai lui Mihail se făceau mari, pe măsură ce torentul cuvintelor se rostogolea în căldura mocnită de pe buzele lui Adrian. Şi când acesta conchise, spunând convins, cu credinţă:

— Pun capul jos, dacă o să regreţi vreodată că i-ai dat mâna!

...Ai fi putut vedea că din dolce-farniente-le lui Mihail nu mai rămăsese decât voinţa de granit, ce-i pironea trupul pe trepte, în timp ce în pupilele ochilor săi mari strălucea mărturia: simt, văd, înţeleg.

O clipă de şovăială, o clipă de sforţare (oh, numai să cocheteze cu pesimismul său învins!) şi iată-l pe Mihail că-şi urneşte frumosul tors (ca şi cum l-ar fi smuls dintr-o strânsoare neplăcută), se ridică încetinel, drept în faţa lui Samoilă (care crapă de fericire), îi întinde mâna sincer, cu privirea înfiptă în ochii lui, apoi...

Apoi Adrian nu mai înţelese nici un cuvânt care ar fi putut să trădeze ce-şi spuneau. Urechile lui auziră o duioasă învălmăşeală de cuvinte ruseşti, debitate melodios de buzele cărnoase a doi oameni şi care i se aşternea ca un balsam pe inimă. Rezemat alene de zid, cu ochiul atent (gata să sară la cel mai mic semn de neînţelegere), Adrian le transmitea efluviile acelei pasiuni care sudează sufletele şi de care inima sa era arhiplină. Ochii lui neînduplecaţi mângâiau cele două figuri prietene; a lui Petrov, îmbrăţişată de flacăra soarelui şi de flacăra propriei sale inimi: a lui Mihail, aurită de acelaşi torent de flăcări roşietice, dar imobilizată de binecuvântata stăpânire a sufletului său îmblânzit.

Şi în timp ce Mihail şi Petrov se certau unul cu altul, într-o limbă de neînţeles, el, Adrian, desluşea în această primă comuniune forţa atotputernică a prieteniei, care se descoperă prin ea însăşi şi se oglindeşte în propriu-i chip. În orice colţ al pământului ar apărea, prietenia biruie zidurile cele mai de nepătruns, simţindu-se atrasă de cel care preţuieşte dragostea şi căruia ea îi este lege şi regat.

Prietenie... Nu încerc să te explic; aş vrea să te cânt...

* * *

După acest grabnic şi scurt schimb de tatonări afectuoase, Mihail, care-şi ştia prietenii uzi până la piele, înhaţă coşul gol şi se îndreptă spre „Vadul Comorofcei”, unde ajunseră aproape în fugă. Aici se afla mahalaua lipovenilor. Căscioare şi cocioabe nesănătoase, îngrămădite unele peste altele, se caţără pe povârniş, de unde se prelungesc până în faţa ultimelor case de pe strada Griviţa şi chiar în Comorofca, cu care n-au nimic comun; bravii lipoveni — toţi pescari şi hamali cu apucături potolite. Este drumul obişnuit, la înapoiere, al lui Mihail, după vânzarea de seară. Aici, vânzătorul de plăcinte împarte micilor lipoveni resturile rămase în coşul său, tot aşa cum o face şi cu copiii greci, în cealaltă extremitate a portului.

Îi şi văzu cum se distrau, bălăcindu-se în apa nisipoasă, care şerpuia din vârful coastei surpată de ploaie. În zdrenţe, cu capul şi picioarele goale, murdari, îl întâmpinară pe Mihail cu strigăte de bucurie; mai timizi decât grecii, aproape se fâstâciră când îl văzură însoţit de doi străini.

Mihail îşi rugă prietenii să stea mai la o parte, de teamă să nu-i sperie. Şi se duse să împartă resturi de covrigi şi grămăjoarele de foi grase şi dulci, căzute de la plăcintă. Îl încercuiră şi tot mâncând, răspundeau prietenului lor care-i chestiona. Un băieţel de vreo opt ani se bucura îndeosebi de favorurile lui Mihail. Era un gălbejit, cu părul blond şi lins. Când îşi ridica căpşorul, vedeai doi ochi verzi, suferinzi. Vocea îi era atât de înceată, încât Mihail îi cerea uneori să-i vorbească la ureche, ca să-l audă. La urmă, dispărură amândoi într-o colibă din chirpici, acoperită cu trestie, povârnită toată şi împestriţată cu crăpături adânci. Mihail întârzie câteva minute înăuntru. Se întoarse singur, nu dădu nici o explicaţie şi începu să urce, urmat de Adrian şi Samoilă, care nu îndrăzniră să-l întrebe nimic. Observară, însă, că se căznea să-şi ascundă o tulburare şi-i respectară tăcerea.

În capul „Vadului”, Mihail intră într-o băcănie, unde ceru, pe socoteala stăpânului, brânză, untură şi zahăr. În timp ce-l servea, puse coşul jos şi se retrase într-un colţ, ce părea să-i fie familiar. Acolo, aşezat pe-o ladă, începu să răscolească în voie într-un morman mare de cărţi vechi aruncate alandala, foarte prăfuite şi majoritatea făcute ferfeniţă.

Adrian şopti la urechea lui Samoilă:

— Pun rămăşag că-şi consultă biblioteca.

— Cum asta: biblioteca lui?

— Cred că de-aici îşi procură cărţile.

Într-adevăr, Mihail reveni cu o carte. Văzându-i zâmbind, pricepu că ghiciseră.

— Sunteţi două iscoade.

— Da! două iscoade care te admiră.

— N-aveţi nimic de admirat.

Şi când fură afară, cu coşul greu în spate, îi lămuri:

— Dacă-i ceva de admirat, apoi e numai prostia acestui băcan, care înveleşte de doi bani măsline, în pagina unui autor celebru. Mă înţelegeţi ce vreau să spun: omul cumsecade a cumpărat, Dumnezeu ştie de unde, sute de kilograme de cărţi şi terfeloage, ca să-şi facă pungi. Cum cele mai multe cărţi sunt în limbi străine şi foarte murdare, nimănui nu-i arde să le trieze şi să le revândă. Sunt sigur că maldărul ăla de cărţi ascunde cel puţin o sută de cărţi valoroase, în bună stare. Am citit până acum peste douăzeci de lucrări de mâna întâi.

— Le cumperi? întrebă Adrian.

— Nu.... Plătesc cinci bani de fiecare carte citită, pe care i-o înapoiez.

— Ce carte ai în mână?

Mihail le-o arătă. Petrov îşi vârî îndată nasul în paginile ei; şi cei doi înfometaţi de carte silabisiră: Honoré de Balzac: Un menage de garçon! titlu pe care fură foarte fericiţi să-l poată descifra. Dar când încercară să meargă mai departe, să mai citească câteva rânduri, se aleseră cu o bâlbâială de neînţeles, ceea ce-i întărâtă. Lăsând pe Adrian să buchisească singur, Petrov se adresă singur lui Mihail.

— Cât trebuie să fii de fericit, că poţi citi în franţuzeşte!

— Da, sunt într-adevăr fericit... Măcar atât!... Atunci, cuprins de-o curiozitate febrilă şi uitând consemnul dat de Adrian, pictorul vru să afle totul şi-l întrebă cu însufleţire.

— Şi de ce citeşti dumneata?

— Şi de ce mă-ntrebi dumneata? răspunse întrebatul, baricadat în eterna-i teamă faţă de întrebările indiscrete.

Adrian, ocupat cu Balzac-ul lui indescifrabil şi necunoscând limba rusă, habar n-avea de gafa făcută de Petrov. Totuşi, uitându-se mai bine, îl văzu pe Mihail împotrivindu-se, iar pe celălalt plecându-se smerit, speriat de greşeala să.

— Iartă-mă, domnule Mihail, spuse Petrov. Te-am întrebat, nicidecum să te jignesc... dar... voiam să vă înţeleg...

Atins de accentul lui sincer, Mihail îşi îndulci vorba:

— Ce fel de întrebare e şi asta? De ce citesc... Dumneata citeşti şi Adrian, de asemenea... Toată lumea citeşte...

— Ce s-a întâmplat? sări Adrian, amestecându-se în vorbă.

Şi cum amândoi tăceau, se adresă lui Mihail, cu un aer morocănos.

— Nu trebuie să fii răutăcios! Du-te şi descotoroseşte-te de coş şi înapoiază-te în mare grabă. Vom merge să luăm un ceai la Procop.

Fu aproape un ordin. Mihail înţelese că pornea din inimă. Surâse cu bunătate.

— Mă supun...

— Erai cât pe-aici să strici totul! îi spuse Adrian lui Samoilă, când rămaseră singuri. Te prevenisem că nu trebuie să-l bruschezi.

— Ah, ce om! ce om! strigă pictorul. De unde ne vine pasărea asta? Dac-ai şti ce rusească perfectă vorbeşte! Nu! Nu e de teapa noastră.

— Şi eu cred la fel, că nu este de teapa noastră. Dar este din aceeaşi rasă cu noi. Stăpânul său mi-a spus, poate fără să-şi dea seama.

— Cum asta: „din aceeaşi rasă cu noi”?

— Da, din rasa celor care iubesc aceleaşi lucruri.

— Crezi, oare, că există o atare rasă?

— Vezi, bine: ieri nici nu ne cunoşteam; mâine vom fi prieteni nedespărţiţi.

— E adevărat, întări Samoilă. Trebuie să existe o rasă de oameni care şterge diferenţele de condiţie socială.

Se aflau în colţul străzii Griviţa. Mihail ieşi din dugheana lui, cu ţigara în gură, aer ştrengăresc, fericit ca un sticlete pe-o cracă. Ai fi zis că tocmai închisese în casa de bani un câştig gras, agonisit în acea zi. Spuse în greceşte:

— Ştiţi că mahalaua a şi aflat că suntem trei şi ne-a poreclit frumuşel: cei trei ţicniţi?!

— E perfect, răspunse Adrian. Nouă ne place ţicneala asta!

Şi îndreptându-se împreună spre Procop, care-şi avea ceainăria în piaţa Galaţi, îl lăsă pe Mihail în seama lui Petrov („ca să se iubească prieteneşte, în voie”), iar el îi urmă, la câţiva paşi, silabisind întruna pe muteşte din Balzac. Dar îi supraveghea, cu urechea aţintită la tonul convorbirii pe care o reîncepuse Mihail de îndată, foarte dispus în seara aceea. Îi spuse pictorului:

— Dumneata nu greşeşti, când te arăţi destul de nedumerit asupra lecturilor asidue ale unui om ca mine. Vina îţi este însă mare, când mă iei drept ceea ce nu sunt.

Iar celălalt:

— Dumneata ştii că atunci când citeşti, trebuie să fii, dacă nu fericit, cel puţin mulţumit. Cu alte cuvinte, să ai strictul necesar... Ce dracu! Doar n-o să susţii că poţi să citeşti şi când ţi-e foame!..

— Ba da...

— Ei, atunci nu mai pricep nimic.

— Ai să pricepi numaidecât. Ce-i lectura pentru dumneata?

— O fericire.

— Nu-i destul. Pentru mine este o hrană.

Petrov rămase încremenit. Mihail reluă:

— Să ştii că arta nu e gustată în acelaşi fel de toată lumea. Sunt unii care se folosesc de ea, ca de-un lichior care să le uşureze digestia...

-....Nu-s din ăştia! întrerupse cu vioiciune Petrov.

— Desigur că nu! Eşti mai presus de ei, de vreme ce vrei să tragi un profit sufletesc; dar ca să ajungi acolo, ai încă mult drum de străbătut.

— Care drum?

— Acela al suferinţei liber-consimţite, chemată aproape ca o salvare. Şi dumneata, la fel ca Adrian, n-aţi suferit de-ajuns.

— A privi suferinţa, nu-i acelaşi lucru cu a suferi tu însuţi.

— Nu, nu! Deloc.

Samoilă nu vru să se dea bătut. Alese exemplul lopătarilor. Povesti scena petrecută în timpul furtunii, îşi destăinui brutalitatea faţă de lopătar, adăugind:

— ...Dar când am aflat trista viaţă a nefericitei perechi, povestea copilului, fierar la unsprezece ani, tot calvarul lui de-atunci încoace, ah! asta mi-a săgetat inima şi m-am căit amarnic că-l lovisem.

— Pariez, spuse Mihail, că i-ai plătit apoi un kilogram de vin, ca să-l despăgubeşti.

— Chiar aşa, i-am dus la o cârciumă! mărturisi pictorul, ruşinat.

— Vezi? Eşti pradă celor mai mici mânii, a celor mai mici emoţii. Stăpânirea de sine îţi lipseşte cu totul.

— Aşa-i felul meu. Nu pot altfel.

— Ba poţi. Trebuie să poţi. Firea noastră se schimbă.

— Cum?

— Trăgând cel mai bun profit, din ceea ce ne învaţă cărţile şi mai ales viaţa. Şi asta, muşcând pământul de durere.

— Dar citesc şi observ în jur, cu toată atenţia de care sunt în stare.

— Nu faci nimic din ceea ce ar trebui. Îţi spargi capul şi pierzi vremea degeaba. Fă mai degrabă sobe!

Foarte susceptibil, Samoilă schiţă o strâmbătură, de parcă l-ai fi stropit cu apă rece.

— Aha, nu-ţi place? adăugă Mihail. E şi natural. Dar aici e buba oricărei prietenii adevărate. Ţi-ar place mai bine să-ţi spun că eşti un pictor mare. Da! ai fire de artist; şi fără să-ţi văd pânzele, pot să-ţi spun că pe ele nu se află decât gunguritul unui copil fericit, şi poate chiar dotat. Cazul dumitale se întâlneşte la nouă din zece artişti din lumea întreagă. Poate chiar la mai mulţi: vibrezi puţin (poate mai puţin decât o muscă la soare), râzi sau plângi uşor, repede te înveseleşti sau te întristezi şi apoi pictezi, sculptezi, compui, scrii... şi iată arta! Dar asta valorează mai puţin decât să ai talent, o inimă simţitoare şi chiar să fii un revoltat...

— Cum? strigă Petrov. Nu-s toate astea calităţi?

— Ba da, calităţile oţelului care nu-i călit. Nu poţi sfărâma granitul cu degetul şi nici măruntaiele maşinăriei omeneşti cu bunăvoinţa. Numai artistul este în stare să facă asta, numai asta. Trebuie să meargă acolo unde nimeni nu îndrăzneşte să pună piciorul; să lărgească potecile bolovănoase ale vieţilor de mâine, să le netezească, făcându-le practicabile, lăsând pe drum fâşii sângerânde din carnea sa, căci adevăratul artist este generos şi nepăsător, ca soarele. Dacă nu este aşa ceva, jos mutrele! Muncitorul care coboară în mină şi scoate cărbuni ca să ne încălzim dindărătul, e mult mai folositor omenirii.

Iată de ce îţi spuneam că trebuie să suferi. Suferinţa — aceea care este mută, neştiută — ascunde o mare comoară: calmul. Este cea mai solidă încercare pe care o putem smulge vieţii, care ucide. Asta nu se obţine dintr-o dată (ar însemna moartea, dacă s-ar întâmpla aşa), ci treptat. Ori, ia priveşte ce faci dumneata: vezi un om biciuit de furtună — de afară şi din lăuntrul său — şi în loc să afunzi într-însul sonda marii înţelegeri, să-i pătrunzi drama, să afli tot ce-ţi poate povesti şi dincolo de vorbele lui, dumneata te porţi ca primul birjar ce-ar fi trecut pe-acolo: îl dai peste cap cu o lovitură de pumn. Desigur, nu mă îndoiesc c-ai fi plâns pe cadavrul lui, dacă-l omorai.

Un alt exemplu: mă întâlneşti pe mine, pentru că mă căutai. Ce vrei de la mine?

— Să te cunosc... bolborosi Petrov.

— Şi m-ai cunoscut?

— Nu încă...

— Şi nu ai să mă cunoşti niciodată cu mijloacele de care dispui astăzi, pentru că, adineauri, în loc să pătrunzi ceea ce se află sub zdrenţele mele, dumneata nu le vezi decât pe ele şi începi să gemi deasupra lor, luându-mă drept un nenorocit. Ba mergi până acolo încât să crezi că starea mea actuală m-ar împiedeca să gust o carte sau razele soarelui şi vrei să-mi sari într-ajutor, fără voia mea, la fel ca şi Adrian care te-a chemat. Nu-i aşa? Voi nu ştiţi că dacă e cineva — dintre noi, trei — care să aibe nevoie de ajutor, apoi acela eşti dumneata sau Adrian. Ar trebui să vă dau mâna, ca să vă ajut să coborâţi în noroiul şi întunecimile de unde preţuieşti mai bine lumina. Sau dacă ai stofă de artist, afundă-te în acest ulei coroziv, care este durerea omului singuratic, şi de unde te înapoiezi cu fălci în stare să mestece gresia. Dar ca să se întâmple aşa ceva, trebuie să faci parte dintre cei care se încing peste măsură, având mai înainte pică pe Dumnezeu, pe lume şi pe sine însuşi.

Dar să nu mergem prea departe. Iată-ne ajunşi la gospodin-Procop, unde se zice că ceaiul este fără pereche.

* * *

„Se zice!”... Cum putea fi Mihail' atât de sceptic, să pună la îndoială până şi faima universală, la Brăila, a ceainicului sau ceainăriei gospodinului Procop? Fiindcă această faimă nu privea numai calitatea ceaiului, care la Procop era „Poppoff veritabil” (atunci când îl cereai anume, adăugând gologanul suplimentar). Nu privea în plus nici zahărul, — acest motiv de eternă discordie, care făcea pe mulţi clienţi credincioşi să schimbe brusc localul, pentru că le servise „zahăr făinos”. De aceea sunt obligat să fac aci o mică abatere de la subiect.

De ce se fereau clienţii, ca de ciumă, de „zahărul făinos”? Fiindcă, la Brăila, după exemplul sfintei Rusii, nu se bea ceaiul ca la Paris sau ca la Londra. Liber, prin alte părţi, să-ţi îndulceşti licoarea călduţă; sau s-o „mânjeşti” cu o picătură sau mai multe de lapte; sau să nu faci nimic din toate astea şi să-l înghiţi — ghiorţ! — cum ai înghiţi o sare amară; sau să-l şi primeşti „ca să faci plăcere” şi să

pleci — cu un „mulţumesc” — fără să-l fi atins. În cel de-al doilea port dunărean al României, localnicii beau ceaiul cu totul altfel. Fie că sunt băştinaşi get-beget sau lipoveni pravoslavnici — cu bărbi ca a lui Tristan Bernard, cu cizme de vidanjori sau sumane largi, în al căror buzunar ţin nelipsitul pahar greu ca de piatră, de care se slujeşte fiecare să bea vodcă pură, în cârciumi murdare, după ce s-a închinat mai întâi, din belşug — aceşti localnici sunt, înainte de toate, mari băutori de ceai. Îl beau de dimineaţa până seara, pentru nenumăratele lui însuşiri: aperitiv, nutritiv, digestiv, laxativ, constipant, excitant, calmant, diuretic. Îl beau iarna, ca să se încălzească; vara, ca să se răcorească. Şi aşa se soarbe, între doi până la patru litri pe zi, ca un nimic. Dar veţi spune, ce se face cu această cantitate de apă în stomac? Ei bine, se bea în deplină linişte, pahar după pahar, apoi tot aşa de liniştit şi de nevinovat se iese în stradă şi-şi face nevoia pe trotuar, ştergându-şi sudoarea de pe frunte şi câteodată întorcându-se cu spatele, la trecerea vreunei persoane, tocmai în momentul acela. Astfel, termosifonul funcţionează după dorinţă. Maţele spălate din belşug pe dinăuntru, sunt pişcate de foame, iar plămânii, adesea de frig, când ies afară în plină iarnă, „ca să facă găurele de chihlimbar în zăpada imaculată”.

Şi ca să poţi bea economicos atâta ceai, având în vedere preţul exagerat al zahărului şi câştigul mic, a trebuit să se recurgă la un mijloc de scăpare: zahărul a fost prefăcut în bucăţele minuscule cu ajutorul unui cleştuţ, numit sifci; bucăţica de zahăr e muiată întâi în lămâie, apoi fixată cu dibăcie între fălci şi obraz, unde rezistă vitejeşte sorbiturilor de ceai fierbinte, care o ating în treacăt, fără s-o topească dintr-o dată, şi în felul acesta ajungi la fundul paharului, păstrând încă în gură o vagă senzaţie de dulce. E ceea ce se cheamă la Brăila: a bea ceaiul pricuţc. Iată de ce toată lumea ocoleşte zahărul tos, pe care ceaiul îl topeşte la iuţeală, „ca şi cum ar fi griş” şi este căutat cel „de căpăţână”, sticlos şi fosforescent noaptea, ca acele chibrituri întrebuinţate odinioară de sinucigaşi.

Cele două bucăţi care se serveau la o „jumătate porţie” (circa cincizeci de grame), sunt tăiate cu un fierăstrăiaş, de însuşi patronul, dintr-o căpăţână de zahăr de cinci kilograme: căci trebuie să ai ochiul format şi rară îndemânare de-a tăia bucăţelele de-o egalitate aproape perfectă, înlăturând astfel ca unele din ele să pară, cutărui client, mai mici decât ale vecinilor de masă. Şi aşa e încă izvor de nemulţumire, inepuizabil. Căpăţâna de zahăr, fie ea triplu rafinată, nu e mai puţin adevărat că „spre vârf” e mai sticloasă, şi mai „făinoasă”

la bază. Şi bietul băiat de prăvălie trebuie să facă naveta, în goană, de la muşteriul arţăgos la stăpâna de la casă, care nu mai ştie unde-i este capul:

— Cu-coa-a-a-nă! Domnul X... vrea o bucată „de la vârf” !

— Dar domnule X-?... Dumneavoastră ştiţi bine că o căpăţână de zahăr n-are numai „vârf!”.

— Da, cucoană, dar n-o fi având numai „dindărăt”?

La auzul acestora, gospodin Procop, care vede şi înţelege tot, intervine îndată, scotoceşte, găseşte şi dă muşteriului o bucăţică „din partea de la vârf”; el ştie că omul are dreptate şi-l mulţumeşte, căci uneori se întâmpla să dea şi pe unii pe uşă afară...

Dar la fel cu ceaiul, care este fără pereche, chiar când nu-i musai „Poppoff*, toate celelalte chestiuni care privesc zahărul (excelent), serviciul şi materialul (fără reproş), prăvălia (mare, curată şi luminoasă), apa (provenind din două căldări, dintre care una fierbând încontinuu), toate aceste avantaje la un loc nu contribuie atât la renumele ceainic-ului Procop, cât persoana însăşi a lui gospodin Procop.

Şi omul sfinţeşte locul...

Omul — până la cel mai ordinar — e un animal care poartă în sine, inconştient, germenul perfecţiunii universale, către care umanitatea se îndreaptă fără voia ei. Iată pentru ce hamalul necioplit, care se mulţumeşte cu un colţişor de masă la Procop, ştie că uriaşul lipovean, cu privirea limpede şi barba frumos pieptănată, face o deosebire straşnică între clienţii săi. Ştie că preţul şi calitatea consumaţiei sunt aceleaşi pentru toată lumea. Dar nu şi salutul patronului: Or, la asta râvneşte mai mult hamalul necioplit, în asprimea vieţii sale, sub înrâurirea nobilului grăunte al cărui purtător inconştient este.

Acest hamal necioplit se teme de Procop, în aceeaşi măsură cu care îl iubeşte şi cerşeşte o fărâmă din stima sa, fiindcă l-a văzut pe mândrul lipovean părăsindu-şi tejgheaua — unde stă în picioare, drept ca un judecător, lângă nevastă-sa, aşezată pe un scaun — şi ducându-se să strângă mâna cutărui client care intrase, să-l conducă la un loc bun, să-i şteargă masa el însuşi, din simplă politeţă — deoarece mesele sunt curate — să se întreţină cu el un minut şi apoi să comande cu vocea-i de patron, ceea ce ştie că muşteriul ia de obicei:

— O jumătate pentru domnul X !

Asta înseamnă — pentru urechile băiatului de la bufet, pentru toate urechile din local — mai întâi consideraţie, apoi câteva nimicuri: serviciu neciobit, zahăr şi felie de lămâie acătării.

Dar asta vrea să spună, mai ales, că muşteriul care se bucură astfel de consideraţia lui gospodin Procop, nu face nimic din ceea ce face el, necioplitul de veacuri: nu şterpeleşte jurnalul ce i se dă să citească; nu scuipă pe jos; nu spune măscări faţă de femei; nu bate în masă, ca un mitocan, atunci când vrea să cheme băiatul; nu-şi face nevoile pe stradă; nu încearcă să fure şifciul sau să-şi însuşească banul lăsat la plecare, pe masă, de un consumator vecin; sau să dispară, fără să plătească, simulând „o nevoie urgentă”, ca să poată ieşi în curte.

Pe când el, omul fără ruşine, el le face toate astea. Nu se poate dezbăra de ele, căci sunt păcate ce-i aparţin numai lui, precum exploatarea neruşinată şi crima colectivă aparţin numai celuilalt om fără ruşine, aflat în capul scării sociale, ce-l asupreşte cu toată cruzimea. Deşi ţinut în mod sălbatic în ignoranţă, pradă jalnică instinctelor şi niciodată ajutat să-şi revină în fire, el se ajută cum poate. Nu, nu se ajută, el se supune. Freamătă sub clocotul plămadei care dospeşte în sufletul său. Şi când îl vede pe gospodin Procop cum onorează omul corect, curat, delicat, — bietul amărât deschide ochii, admiră liniştit, surâde, clipeşte, scuipă de plăcere şi se resemnează în colţul său: stima aceea nu e pentru el, dar se bucură totuşi, deoarece el este astăzi strămoşul necioplit al acelei omeniri corecte, curate, delicate de mâine. El nu-şi dă seama. Iar Procop, care-i un pionier al progresului, nici el nu-şi dă seama ce reprezintă. Nici el nu face decât să se supună legii lui de precursor.

Cu capul sus şi privirea dispreţuitoare, proptit pe picioarele-i zdravene, în mijlocul duzinilor de mese înşirate pe trotuar şi gemând de lume, Procop priveşte vara spectacolul ce-l oferă terasele ceainăriilor înconjurătoare: muşterii care înjură, îşi bat bucile, pârţâie zgomotos, se apucă de prohap, insultă femeile, — toate astea sub ochii jupânului care face haz. În aceste momente, Procop îşi cântăreşte influenţa ce-o exercită asupra micii sale lumi, întorcându-şi doar capul, cu vădită stăpânire de-a scuipa cu dezgust, adresându-se cu nobleţe unui client pe care-l preţuieşte:

— Uneori, îmi vine să cred că Dumnezeu a pus omul pe pământ, numai ca să dovedească animalelor că sunt mai cinstite şi mai delicate decât el!

Doar atât spune şi face Procop. Îndată, hamalul de rând se simte fericit că se află pe terasa acestui lipovean drept, în loc să fie amestecat în gloată celor dispreţuiţi de el, cărora nici nu le îngăduie să-i calce pragul ceainăriei.

Iar duminică, când Procop pleacă la biserica rusă, pentru liturghie, îmbrăcat cu rubaşca-i neagră, imensă ca şi el şi înconjurat de nevasta-i rotofeie şi cei şase copii — bucălaţi şi solemni în straiele lor împestriţate cu roşu-cărămiziu, galben ca lămâia şi albastru-marin — Samoilă Petrov, ateul convins, se ridica de pe scaun la trecerea cinstitei familii, se înclina cucernic, simţind în sinea lui o poftă de neînvins de a-l imita pe gospodin Procop, urmându-l chiar acolo unde n-a mai călcat din copilărie.

Iată din ce se încheagă atracţia ceainăriei Procop: ea e întemeiată nu pe „zahăr sticlos” şi ceai „Poppoff”, ci pe-o frumoasă credinţă omenească. Nu toţi îşi dau seama de ea, dar i se supun. Această credinţă sapă fără preget în stânca ticăloşiei noastre, provoacă încolţirea acelei lumi noi, care apropie — cu paşi de broască ţestoasă — îndepărtatele abisuri cereşti. Ca să-şi îndeplinească destinul, ea n-are nevoie de predici: obligă pe unii să dea exemplul şi pe alţii să-i urmeze. Mijloacele ei sunt simple, ca şi lumina zilei; gospodin Procop nu ţine conferinţe dulcege, nu face reproşuri amare; el trăieşte, mai întâi, cu demnitate, apoi îşi arată stima faţă de cei care îi respectă casa. Le-o arată în felul cel mai simplu, dându-le o bineţe mai afectuoasă, arătându-le mai multă atenţie.

De pildă, văzând că apare statura înaltă a lui Samoilă — care, curtenitor, lăsase pe Mihail şi Adrian să intre înaintea lui — gospodin Procop le ieşi în întâmpinare şi-i spuse lui Petrov:

— Acum un minut l-am întrebat pe băiatul care vă serveşte, dacă aţi luat ceaiul de seară.

Şi privindu-i cu atenţie:

— Dar v-aţi udat până la piele!

— De asta şi vrem, spuse pictorul, să-ţi cer, pentru o oră, cămăruţa de lângă cazane. Luându-ne ceaiul, hainele se vor usca.

Apoi adăugă în ruseşte:

— Vă recomand pe gospodin Mihail. Dacă o să vină aici, singur sau însoţit de Adrian, pe care-l cunoşti, te rog să te porţi cu dânsul, ca şi când aş fi eu.

Procop se înclină după obiceiul rusesc, strânse mâna lui Mihail şi nu dădu nici o atenţie înfăţişării lui sărăcăcioase. Apoi, ducându-i spre camera cerută, strigă cu vocea-i gravă:

— O porţie „Poppoff” la trei (pahare), pentru domnul Samoilă!

Şi toată lumea îşi întoarse capul.

Aceste evenimente se petreceau pe vremea războiului ruso-japonez. Înfrângerea ruşilor se întrevedea limpede şi numeroşii pravoslavnici, ca şi alţi cetăţeni din Brăila, îşi cheltuiau scuipatul ca să susţină, prin ceainării, moralul „tătucului”, ţarul, care trimetea armatei sale din Manciuria câte o icoană pentru fiecare soldat, în loc de muniţii, în timp ce duşmanul de la Tokio răspundea cu orez, obuze şi vestminte.

Nume de oraşe, cetăţi şi generali, de care brăilenii habar n-avuseseră până în ajun, deveniseră atât de populare, de familiare, încât copiii, jucându-se de-a soldaţii, îşi rupeau pingelele, strigând: „Ku-ro-pat-kin, Port-Ar-thur!”

Ziarele de mare tiraj îşi întreiseră numărul cititorilor, cârciumile şi ceainăriile, pe al muşteriilor. Capi cumsecade de familie care n-aveau obiceiul şi nici mijloacele să consume vreo băutură în afara casei, îi zăreai aproape în fiecare seară poposind dinaintea unui pahar cu ceai. „ca să asculte pe unde a ajuns războiul”, să citească ziarul şi să pălăvrească despre „ce se petrecea la celălalt capăt al lumii”.

În seara aceea, deşi venise ora mesei, discuţiile continuau pătimaşe şi nimeni nu se gândea că ai săi îl aşteaptă acasă cu masa gata. Era din pricina unei veşti mari, pe care o adusese telegraful din Extremul Orient şi pe care ziarele o ofereau turmei umane, ca un adevărat regal: distrugerea marelui cuirasat rus Petropavlovsk, de către japonezi.

Ah! Ce straşnică „ediţie specială” trânteşti cu o atare veste! Asta merită osteneala să fii directorul-proprietar al unui „mare organ!” Păcat însă că nu se află în toţi anii un război şi, în fiece săptămână, un cuirasat scufundat, n-are a face unde şi de cine! Cât despre felul de interpretare a evenimentului, nu e o problemă care să pună la încurcătură pe un gazetar: dacă paguba e suferită de naţiunea antipatizată, o înconjură cu imnuri de bucurie; dacă atinge „poporul” cu care simpatizezi, urli răzbunarea, revanşa, aţâţi urile. Şi într-un caz, ca şi-n celălalt, ziarul se vinde, tirajul creşte şi odată cu el preţul publicităţii şi mai ales „porţia” din bugetul guvernelor.

În odăiţa retrasă, a cărei fereastră dă spre ceainic, cei trei tovarăşi îşi aşteptau ceaiul. Mihail descifrând ziarul de seară, ceilalţi

doi perpelindu-se la zidul încins al cazanelor. Erau mulţumiţi că-s singuri. Hărmălaia localului îi stingherea puţin. Ca toată lumea, se interesau, la rândul lor, de mersul războiului, dar cu nepăsarea oamenilor preocupaţi de ei înşişi, înainte de orice lucru de afară.

Profitând de singurătatea lor de-o clipă, Samoilă rezumă pe şoptite lui Adrian conversaţia ce-o avusese pe drum cu Mihail, îi proslăvi inteligenţa, însă, la urmă, îşi mărturisi şi rezervele:

— Haide! haide ! Adriene! Să nu-mi spui că omul ăsta, cu toate cunoştinţele şi limbile ştiute, nu e în stare să facă altceva decât să vândă plăcintele, pe care le coace noaptea în murdărie şi păduchi. Uite: dacă ar vrea, mâine l-aş îmbrăca din cap până-n picioare şi i-aş căuta o meserie demnă de el. Asta nu e viaţă! Fuge de lume şi lumea îl ocoleşte. Cauţi azi un om, ca pe vremea cinicului Diogene, şi când îl descoperi eşti nevoit să te cobori până la mizeria lui, în loc să-l ridici la o stare mai bună. Trebuie să te îmbraci în zdrenţe ca şi el şi să-ţi fie teamă să-i apuci braţul, ca să nu te alegi cu unul dintre pensionarii lui. Ehei! nu cumva să-mi spui că ăsta e idealul!

Băiatul intră cu o tavă încărcată cu un întreg „arsenal” din porţelan fin, bogat pictat şi aurit, căpăcelele jucând în ceainicele clocotinde, farfurioarele zăngănind ca bronzul, ceai „Popoff”, zahăr „de la vârf”, — totul pentru şaizeci de bani.

Petrov, care murea de sete, se repezi la serviciu, opări paharele, le împărţi, turnă, apoi, cu şifciul în mână, îşi întrebă prietenii:

— Pricuţc?

— Pricuţc, i se răspunse.

Cât ai clipi din ochi, cele cinci bucăţele de zahăr, de diferite forme şi armonios geometrice, fură prefăcute într-o grămăjoară de boabe de porumb. După care, golind jumătate din pahar în farfurioară, fiecare o duse la buze, cu mai multă, sau mai puţină graţie, dar toţi sorbind zgomotos din cauza fierbinţelii lichidului, singura pricină, de altfel, care-i sileşte pe băutor să-l verse în farfurioara întinsă.

În felul acesta, ajunseră la al cincilea pahar, asudând, ştergându-se, chemând neîncetat băiatul — cu un tac-tac metalic în căpăcelul ceainicului — ca să le aducă mereu, mereu, apă fiartă (tot pentru cei şaizeci de bani!), când, aruncând o privire pe ziarul lui Mihail, Adrian strigă:

— Ce grozăvie! Vereşaghin a fost omorât în explozia blestematului cuirasat Petropavlovsk!

— Nu se poate! gemu Samoilă, sărind de pe scaun. Şi smulgând foaia din mâinile lui Adrian, citi, tremurând, telegrama care anunţa catastrofa vasului-amiral şi, cu litere groase, moartea pictorului. Vru să spună ceva, dar ochii îi fură năpădiţi de lacrimi şi-şi lăsă fruntea să cadă pe braţele-i încrucişate pe masă.

(Zece ani mai târziu, la 31 iulie 1914, Adrian va vedea sute de muncitori de rând alergând pe cheiul portului, strigând: „Jaurès a fost asasinat!... Jaurès a murit!” Şi mulţi dintre ei, cu ochii scăldaţi în lacrimi, deşi nu-l cunoscuseră sau îl auziseră vorbind vreodată.)

Vereşaghin se relevase tineretului idealist român din acea vreme, cu ocazia războiului ruso-japonez. Între altele, două opere ale sale, inspirate de măcelul din 1904 şi reproduse pe mii de cărţi poştale, deveniseră foarte cunoscute: Piramida craniilor şi Santinela, înghiţită de zăpadă, la datorie. Le întâlneai în orice casă, prinse în ace, şi influenţa lor era cu atât mai mare cu cât Vereşaghin, nobil între nobilii ruşi, îşi primejduise viaţa (până la sacrificiu, cum o dovedea telegrama din ziua aceea), ca să slujească omenirea, luptând împotriva celui mai mare flagel al ei.

Petrov nutrea o adevărată veneraţie faţă de această inimă mare de artist. Moartea lui tragică îl aruncă într-o deznădejde egală aceleia care lovi atâtea suflete cumsecade de pe întreg pământul, în ziua când marea viaţă a lui Jaures sfârşi sub gloanţele unui zănatic.

Împărtăşindu-i durerea, Adrian îi mângâia prieteneşte mâna. Cât despre Mihail, această făptură tainică nu trăda nimic. Cu coatele sprijinite pe masă, tăcea chitic, netulburat şi fuma.

Samoilă, ridicându-şi capul şi ştergându-se la ochi, rosti, sugrumat:

— Nu mi-aş fi dat o singură zi, ca să lungesc viaţa tatii; dar mi-aş fi dat jumătate din cât mai am de trăit, numai să-l reînvii pe Vereşaghin!...

Şi în tăcerea care urmă acestor cuvinte, continuă să se văicărească, privind întruna, funesta telegramă:

— Ah! Ce valoare pierdută! Cine ştie câte capodopere s-au dus odată cu el! O adevărată catastrofă pentru artă! Şi de nereparat!

— Bunul meu Petrov, obiectă blând Mihail, orice viaţă care se stinge, în chip tragic sau nu, poate fi o tragedie pentru cineva.

— Da, dar prin asta nu pierde arta?

— Nu numai arta suferă pierderi dureroase şi de nereparat. De când ne-am aşezat la această masă, sute de fiinţe omeneşti au murit pe suprafaţa pământului, unii natural, alţii înecaţi în mări sau zdrobiţi în uzine, striviţi în mine, înjunghiaţi de gelozie sau de ură, ori s-au sinucis din disperare. Gândeşte-te că aceste morţi constituie nişte catastrofe. Şi ştim noi, oare, cine sunt, mama, bărbatul, femeia, copilul, logodnicul, logodnica, prietenul, care jelesc aceste pierderi, mult mai ireparabile pentru cei care le suferă, decât pierderea resimţită de artă prin moartea lui Vereşaghin?

— Oh! exclamă pictorul, făptuieşti un sacrilegiu, vorbind astfel!

— Nu... Nu făptuiesc nici un sacrilegiu. L-am cunoscut pe Vereşaghin, cu mult înainte de-a se fi auzit despre el la Brăila, şi-mi place arta lui generoasă. Dar arta nu-i decât o viaţă fictivă, a cărei pierdere nu provoacă niciodată drame, în timp ce viaţa adevărată fiind foarte bogată în drame, pentru ea pierderile sunt în mod diferit nereparabile.

Samoilă se întărâtă în faţa acestui fel de-a judeca:

— Deci, pentru dumneata, moartea marelui artist şi a micului marinar care a murit odată cu el, sunt egale în urmări!

— Pentru mine pot sau nu să fie egale. Dar nu de mine este vorba, nici de dumneata, care mergem la culcare astă-seară, mai mult sau mai puţin liniştiţi, în ciuda catastrofei lui Petropavlovsk. Îţi vorbesc de acei care la pierderea unei vieţi se trântesc la pământ şi nu se mai scoală: pentru aceştia, „marele pictor” şi „micul marinar” sunt vorbe goale.

Petrov nu fu convins. Îl luă pe Adrian ca arbitru. Acesta, mirosind apropierea unei „şedinţe pasionate”, se prefăcu că împărtăşeşte părerea pictorului, spre a-i da ghes la vorbă lui Mihail:

— Desigur, niciodată nu m-am gândit la una ca asta. Cred şi eu că vieţile nu sunt toate la fel.

Atunci, Mihail, scoţându-şi pieptul în afară, cu figura iluminată de-o flacără lăuntrică, rosti deodată:

— Luaţi aminte, prieteni!

(Vorbi în greceşte; observase că Samoilă o înţelege destul de bine, în timp ce Adrian nu pricepea o boabă ruseşte):

Sosisem la Brăila — patria voastră — oraş frumos, fără îndoială. Veneam de undeva (asta nu vă interesează), să zicem că veneam din... Rusia, această Rusie formidabilă a lui Vereşaghin. Şi n-aveam

nici un gologan în buzunar, nici calabalâc de vânzare, căci totul fusese vândut la Odesa.

Cea mai simplă dintre înţelepciuni mă sfătui să schimb hainele frumoase, ce le purtam atunci, cu cinstitele zdrenţe ce le vedeţi pe mine, şi cu câştigul încropit să mut mai departe pionii vieţii mele.

Pe vremea aceea, nu căutam de lucru. Făceam pe rentierul, cu pâine, măsline şi castraveţi muraţi, alimente preţioase, foarte ieftine, pe care le vedeam în mâna oamenilor ce descărcau poveri grele. Cum eu nu descărcam decât amintiri puţin plăcute, adoptai hrana lor, fără să ştiu o boabă românească; arătam marfa cu degetul, dam gologanul şi plecam să-mi gust, pe malul Dunării, pâinea, măslinele şi castraveţii

Şi asta fu o viaţă dulce şi voluptoasă, viaţă plină de emoţii, viaţă cunoscută numai de oamenii în stare să schimbe nişte straie frumoase cu jerpelituri, să ronţăie netulburaţi câştigul realizat prin acest schimb, şi să nu se gândească deloc, în acest răstimp, să-şi caute de lucru. Da! aşa am făcut. Şi asta se cheamă a privi în faţă, cu gentileţe, viaţa care se pregăteşte să te sfâşie. Dar câtă vreme am putut trăi astfel? Nu-mi amintesc: poate o lună, două, apoi...

Apoi începui să flămânzesc... Desigur, nu-i plăcut. Două zile în şir n-am înghiţit decât apă chioară. A treia zi, cum mă plimbam, cu mâinile în buzunar, găsesc un ban pe chei şi-mi cumpăr o bucată de pâine neagră, care-mi căzu la stomac mai greu decât plumbul. Avui crampe, de crezui că mă otrăvisem. Şi n-aveam chef să mor, nu! încă o clipă, — încă o clipă din acest soare preţios şi această gândire la fel de preţioasă omului singur pe lume, omului tare ca stânca. Fiindcă mă gândeam — dacă ţi-e îngăduit s-o faci când eşti lihnit — la o sumedenie de lucruri care nu pot fi simţite decât în ziua când eşti convins că pământul e un pustiu.

Mă târâi cum putui la „vagonul meu”, căci, uitasem să vă spun, de la sosirea în frumosul vostru oraş, nu mă culcam decât în vagoanele de marfă ce staţionau goale pe liniile din port. Era pe la sfârşitul lui martie, vremea fiind încă destul de rece. Mă refugiai deci în apartamentul meu, mă lungesc pe podeaua de scânduri, cu burta-n sus, nemişcat. Buna dispoziţie nu-mi pieri şi nici durerile, care oricum mai mă lăsaseră...

Ah! neuitatele clipe de speranţă în viaţă, alternate cu oribilele viziuni ale morţii, în acea seară când, cu privirea îndreptată spre asfinţitul soarelui — ce mă saluta din rece-ai eternitate — mă vedeam atât de singur în vagon, atât de părăsit şi neştiut de semenii

mei, ca nimeni altul pe acest pământ! Clipe mai preţioase decât toate comorile universului... Cine nu le-a trăit niciodată, este un om sărac şi incomplet, chiar de-ar fi regele aurului şi prinţul gândirii, căci totul este relativ în existenţa noastră, în afară de deznădejdea morţii, de chinuitoarea ei incertitudine şi meschina-i certitudine, — moartea care se înfăţişează pe neaşteptate şi-ţi spune în mod stupid, în timp ce tu te zbaţi cu suferinţa, ca să-i smulgi încă o clipă de gândire frumoasă, încă o clipă de soare generos:

— Haide!

— Imediat?

— Numaidecât!.

— Nici chip să mai zăboveşti puţin?

— Nu!

Şi te smulge gândului neisprăvit, luându-te cu dânsa. În mod stupid.

În sfârşit, adormii, după câteva ceasuri de canon, când deodată o zguduitură puternică îmi tulbură mintea şi măruntaiele, părându-mi atât de îngrozitoare, de crezui c-am murit. Apoi, şuierături de locomotivă... şi iată-mă plecat în călătorie de nuntă cu foamea, într-o direcţie necunoscută... Ah! îmi spusei, numai plăcerea asta îmi lipsea din colecţie; da, în sfârşit, e mai bine să călătoreşti cu burta goală, pe lumea asta, decât cu ea plină, pe lumea cealaltă...

Mă deşteptai de-a binelea. Durerile fizice şi morale îmi pieriseră, ca prin farmec. Fără să mă mişc de pe podeaua vagonului — unde mă simţeam tot aşa de bine ca într-un vagon cu pături — încep să urlu, cu toată puterea stomacului chiorăind, un cântec de dragoste al lui Puşkin, simţindu-mă, în acest vagon de vite, mult mai fericit decât în clipa când îl învăţasem şi mă credeam unul din fericiţii pământului.

După vreo jumătate de oră de bălăbăneală, când într-o parte, când într-alta, trenul meu special se opri în gara centrală, unde fusei tras pe-o linie liberă.

Toate astea nu-s decât introducerea. Iată acum povestea.

* * *

A doua zi, la prânz, revenit în port şi leşinat ca o pisică bătută, mă aşezasem pe platforma unui vagon de marfă şi mestecam boabe de grâu, pe care le ciuguleam cu degetele ca o pasăre, cu gândul numai la soarele care încă îmi perpelea spatele.

Mă credeam singur, dar deodată zării o lipoveancă; mă fixa prin crăpătura uşii unui vagon de marfă, de pe-o linie din faţă, în care se închisese, ca să-l mături şi să adune gozuri. Ne privirăm lung în ochi, fără să ne clintim nici unul, nici celălalt, ca două animale blânde, apoi, nu ştiu de ce, începui să râd (ah, da! râdeam de ochii ei miraţi), dar biata femeie se porni pe plâns, ca o Maria Magdalena.

Mă înţelegeţi: cu înfăţişarea ce-oi fi avut şi văzându-mă mâncând boabe de grâu, îşi uitase propriile-i nenorociri, ca să se înduioşeze de ale mele. Oh! asta-mi topi inima: deci eram atât de sărman, că puteam îneca în lacrimi fiinţele cele mai împietrite de mizerie?

Sării de pe platformă şi mă apropiai:

— Nu mai plânge, îi zisei în ruseşte, nici tu nu eşti mai fericită.

Dar lipoveanca, în loc să-mi răspundă, scotoci în sac — unde avea gozurile, mătura şi făraşul — scoase un codru de pâine şi mi-l întinse, cu un gest ce spunea: „Na, mănâncă-l!”

Cu pâinea pe genunchi, lipoveanca plângea sincer, lacrimile i-alunecau din ochii-i ficşi şi picau pe pâine. Apoi o auzii vorbind, ca un miorlăit:

— Dacă nu vrei să mănânci, atunci nu eşti un bun creştin!

Ei bine, prieteni, am mâncat în faţa ei acea pâine blagoslovită, ca să fiu, măcar o dată „un bun creştin”, în viaţa mea de păgân. Şi ne-am cunoscut apoi mai bine, adică eu am fost acela care am avut de învăţat de la dânsa, căci aflaţi că această femeie în zdrenţe m-a scos din nepăsarea de până atunci şi m-a redat speranţei, dorinţei, activităţii — singurele pârghii ale vieţii.

— De ce, mi-a spus ea, n-aduni plumbii ăştia care-i vezi pe pământ? Cad de la vagoanele desplumbuite dimineaţa şi într-o zi ai putea să aduni cam două chile, adică optzeci de bani; poţi trăi cu ei, sperând la mai bine. Multă vreme am făcut şi eu asta, dar acum câştig mai mult măturând vagoanele, de unde scot de unu sau doi lei gozuri. Mai târziu, când o să fii în stare să-ţi cumperi uneltele necesare: sac, mătură, făraş, ciur, o să faci şi tu ca mine. Atunci n-o să mai fii atât de chinuit.

Priveam la această ruină omenească, cu faţa jigărită, mâinile şi picioarele crăpate, pline de noroi, dar cu sufletul tare şi mă ruşinai de slăbiciunea mea. De trecutul meu, de asemenea. Niciodată, în viaţa mea de tânăr înfumurat, nu mă îndoisem că „sufletele simple” (acei „simpli”, cărora nu le catadicseam cinstea unui răspuns la bineţea lor) fuseseră posesorii celei mai frumoase bogăţii pământeşti, aceea de a-ţi uita nenorocirile, în faţa celui învins, de-a te arăta cu sufletul

vânjos dinaintea celui mai slab decât tine şi de a-l ajuta să se ridice. Aici stă întreaga superioritate a omului asupra animalului. Restul nu-i decât deşertăciune. N-am ştiut-o, în ciuda studiilor mele. A trebuit să mă rostogolesc în drojdia societăţii, pentru că unul din aceşti năpăstuiţi să-mi arate drumul adevăratei vieţi, fără de care nu există decât haos şi bestialitate.

Aşa că, graţie acestei făpturi, ce-mi vorbea cu puterea exemplului, mă ridicai drept în picioare, îmi câştigai pâinea fără osteneală, fără scârbă, ferit de orice chin moral, trăind ca o pasăre. Izbutii, în sfârşit, să-mi cumpăr tutun şi să nu mai fumez chiştoace, căci, colac peste pupăză, sunt o pasăre care fumează cu pasiune.

Dormeam mereu în vagoanele mele şi uneori capriciul mecanicilor încerca să mă târască iarăşi în călătorii fără voie; acum, însă, săream iute din camera mea pe roate şi, pe jumătate somnoros, îmi căutam un alt „apartament”.

În felul acesta, eu cu plumbii, ea cu gozurile, ne-am împrietenit. Era o femeie de vreo patruzeci de ani, înaltă şi îngrozitor de slabă. Mergea cocoşată, tuşea întruna şi era predispusă la ore de lungă tristeţe şi chiar de lacrimi. Ca s-o înveselesc puţin, s-o fac să râdă, îi istoriseam tot felul de poveşti, bune să distreze pe cei „simpli”, cu care ne întâlneam în fiecare zi în jurul aceloraşi vagoane. Şi o dată, atâta o făcui să râdă, că-şi deschise inima şi-mi povesti istoria vieţii sale, care, după cum o să vedeţi, nu pornea dintr-o inimă tocmai veselă.

Lipoveanca mea nu fusese totdeauna atât de nenorocită. Bărbatul ei fusese pescar, pe cont propriu. Cu cel mai vârstnic din cei trei copii — „un băiat de cincisprezece ani, puternic ca un taur” — pleca în fiecare seară la pescuit pe Dunăre şi se reîntorcea în zori, cu peştele vândut şi gologanii în buzunar. Şi tatăl, şi fiul erau cumsecade: nu beau şi încredinţau toţi banii babuşcei lor. Nu erau mulţi, dar o zi mai mult, alta mai puţin, treaba mergea. Şi într-adevăr, totul merse târâş-grăpiş, „până-n ziua de înălţare, anul trecut”, când iţele se încurcară, căci în acea „dimineaţă blestemată” băiatul bătu în geam pe la două din noapte şi când îi deschise, abia fu în stare să rostească: „Mamă! El s-a înecat!” şi căzu pe pământul odăii.

Barca se răsturnase din pricina valurilor mari. Tatăl, încălţat cu bocanci grei, făcuse pe dracu în patru ca să se menţină la suprafaţă, în timp ce fecioru-său, cu picioarele goale, se lupta din răsputeri să-i

scoată „bocancii fatali”, singura piedică mare pentru aceşti înotători înnăscuţi; dar, bătrân şi istovit, tatăl căzu la fund, în clipa când unul din cei doi bocanci rămase în mâinile băiatului. Acesta îl auzi strigând, cu puţin înainte de-a pieri în valuri: „Petruşca! Salvează-te şi fii bun cu maică-ta!”

Petruşca fu bun cu maică-sa, care era aproape să moară de durere. „Dar nu mori cu una, cu două, când eşti sărac!” Cine ştie? „Poate trebuie să trăieşti ca să ispăşeşti niscaiva nelegiuiri ale taţilor şi bunicilor?”

Gospodăria îşi reveni din suferinţă, graţie sforţărilor viguroase ale băiatului, care deveni într-adevăr cap de familie pentru fraţiorii săi mici şi pentru maică-sa, „îmbătrânită cu zece ani, în şase luni”. Petruşca făcu minuni, ca să câştige atât, încât mizeria să nu-şi arate colţii la uşa căminului. Dar degeaba. Intrau de trei ori mai puţini bani decât în vremea tatălui, deşi băiatul se înhămase la cea mai grea şi mai prost plătită dintre toate muncile portului: descărcatul vagoanelor de grâu. De la şase dimineaţa până la opt seara, mântuia între zece şi cincisprezece tone de cereale, cărate pe umerii lui de şaisprezece anişori. Şi totuşi n-ajungea ca să hrănească patru guri, fiindcă n-avea de lucru în toate zilele. Lipoveanul Petruşca era iute alungat de românii „care aveau cuţite mari, cam aşa”.

Atunci, sărmana babuşca trebui să lase grija casei în mâinile fetiţei sale de doisprezece ani şi să se amestece printre nenorocitele care cutreieră din vagon în vagon, să adune gozuri şi ţarină, şi odată cu ele şi înjurături, ca să câştige încă un leu sau doi pe zi.

Şi într-una din acele zile, de la începutul meseriei sale umilitoare, într-o după-amiază, văzu „lumea alergând şi o mare gloată de hamali adunându-se la un post de lucru, nu prea departe de locul unde mătura un vagon. Nu vru să se ducă să vadă ce se petrece acolo, ştiind că hamalii „se înjură şi se încaieră din nimic”, când, deodată, „ochiul drept începu să i se bată foarte repede şi foarte tare”, iar bătăile inimii i se răriră... Şi atunci, aruncă sacul, mătura şi tot, şi alergă cât o ţinură picioarele, ca să vadă „pe cine puneau pe targă să-l ducă”?

N-avu nevoie s-ajungă aproape, ca să se încredinţeze că era chiar fiu-său, Petruşca, tânărul despre care tovarăşii spuneau „că-i fusese prins pieptul între tampoane şi turtit ca o farfurie”, căci zărise de departe „brâu-i lat, din lână verde, care atârna cu un capăt în afară de pe targă”. Atunci i se înnegurară ochii, îşi pierdu judecata şi îndată nu mai ştiu nimic...

O ridicară de jos şi-o transportară într-o farmacie, unde se trezi cu dureri groaznice de cap. Farmacistul se dovedi om cumsecade, o ajută cum putu mai bine; dar ea fu un timp mirată, trezindu-se într-un pat curat, ea, femeie săracă. Apoi, deodată, îi flutură pe dinaintea ochilor capătul de brâu ce atârna peste targa, memoria îi reveni şi se ridică, urlând „ca o vită înjunghiată”, vru să se repeadă în stradă, dar căzu în pragul farmaciei. Bunul om o ridică, o culcă într-o odaie din spatele farmaciei, o mângâie frăţeşte, telefonă la spital, de unde i se răspunse că „nu era nimic grav”, Petruşca neavând decât un umăr strivit, dar că totul se va drege la loc.

Din nenorocire, acestea nu fură decât mângâieri de circumstanţă, şi răspunsul celor de la spital o minciună plină de omenie! Adevărul, nefericita mamă nu-l cunoscu decât la comisariat, unde omenia nimereşte rareori şi acest adevăr fu nemilos, aşa cum îl presimţise inima şi ochiul drept, care începuse să i se bată: da ! Petruşca îşi „zdrobise şi turtise frumosul piept, ca o farfurie!”

— Dar, barem Petruşca are un mormânt, spuse nefericita, sfârşindu-şi spovedania. Lipovenii au alergat, care cu un leu, care cu doi şi nu l-au lăsat la spital, „unde morţii sunt ciopârţiţi şi-i îngroapă unul peste altul”. A fost îngropat la cimitirul lipovenesc, „cu popă şi slujbă, ca un bun creştin ce-a fost în viaţă”.

Mereu aceeaşi poveste! Sărmana femeie avea nevoie de-o mângâiere şi şi-o găsi în mormântul feciorului, ca şi în mine de altfel, după ce îşi descărcase inima de povara necazurilor. Şi asta ne făcu bine la amândoi. Îmi spunea: „Nu sunt chiar atât de nefolositoare pe lumea asta!”

Ne întâlneam în fiece dimineaţă, ca doi vechi prieteni. Îmi zâmbea, de departe, arătându-mi sacul ce-l umpluse cu gozuri; şi eu îi arătam punga cu plumbi, legată cu o sfoară la gât, pungă pe care mi-o dăduse într-o zi, ca să nu mai pun plumbii în buzunare.

Şi această făptură, pe care educaţia de odinioară mi-o arătase demnă de dispreţ, îmi deveni atât de scumpă, că, uneori, neîntâlnind-o la prânz, o căutam de la un capăt la celălalt al portului, printre sutele de vagoane şi furnicarul de trăsuri. O găseam, îi spuneam lucruri plăcute şi alergam până la cea mai apropiată bucătărie ambulantă, de unde îi aduceam bucăţi de ficat fript şi pâine.

Dar într-o zi n-o mai găsii, deşi răscolisem tot portul. A doua zi şi în cele următoare, nici o urmă. Ah! mă simţeam cel mai nenorocit

dintre nenorociţi! Eram sigur că e bolnavă. Tuberculoza o rodea cu încetul. Dar nu ştiam unde locuia. Nu-i cunoşteam măcar numele, fiindcă ne spusesem totdeauna; ea mie „batiuşca”; eu ei „babuşca”.

Într-a cincea zi de lipsă, începui să răscolesc mahalaua lipovenească, intrând din casă în casă, întrebând pe localnici şi dându-le ca semnalmente propria ei poveste.

Şi o descoperii. Niciodată fericirea şi nenorocirea nu au fost în mai bună tovărăşie. Am fost fericit, cum n-am fost şi nu voi fi niciodată, de parcă cineva mi-ar fi dat un regat. Dar cine va şti care-mi fu inima, când o regăsii pierdută fără scăpare?

În cocioaba ei, culcată pe un pat de scânduri, pironea cu ochi sticloşi de febră numeroasele icoane adunate în colţul dinspre răsărit. Alături, ţinându-i mâinile, fiică-sa şi un băieţaş, amândoi atinşi de boala care nu iartă. Pe masă, resturile unei ciorbe de fasole adusă de vecini. Şi în faţa acestei privelişti, eu, neputincios ca un ocnaş în fiare!

Văzându-mă apărând, avu o izbucnire de bucurie atât de vie pe faţa-i pământie, c-am îmbrăţişat-o cu o frenezie de care nu m-aş fi crezut în stare şi am plâns din adâncul inimii mele, devenită omenească...

M-am zbătut.

Ceea ce n-am făcut pentru mine, pentru tata şi mama, ceea ce n-am făcut pentru soarele şi libertatea mea, am făcut pentru acest soare al suferinţei: m-am vândut, ca servitor.

Spre fericirea mea, am dat peste un om. Un om care m-a înţeles fără să-i destăinuiesc ceva şi mi-a dat banii înainte, fără condiţie şi palavre. Acest om e kir Nicola, faţă de care am o datorie, de care n-o să mă plătesc niciodată.

Acum, prieteni, cine-i femeia asta?

Adrian şi Petrov deschiseră ochii mari, umezi de lacrimi:

— E desigur... acolo... unde...

— Perfect... Acolo unde m-aţi văzut intrând adineauri, cu micuţul blond, în josul Vadului Comorofcei.

— Ah! strigă Samoilă, mâine, dis-de-dimineaţă, iau un doctor, o trăsură şi zbor la ea!

— Ar fi un gest de bunătate, spuse Mihail. Dar află, bunul meu Samoilă, că pentru această nenorocită nu mai există „dis-de-

dimineaţă”, nici doctor, nici bunătate, care ar putea să-i vină într-ajutor cu folos, fiindcă este lovită de Ireparabil!

Ireparabilul, de care spuneaţi adineauri că a lovit arta prin moartea lui Vereşaghin, încă mai poate fi reparat prin alţi Vereşaghini, care ar putea chiar să-l întreacă. Dar, dintre toate tristeţile vieţii omeneşti, ireparabilul care a doborât-o pe babuşca mea e cel mai dureros, cel mai sfâşietor, cel mai sângeros, căci aci nu-i vorba de pânze care nu vor mai fi pictate niciodată, ci de viaţa însăşi — care este scopul suprem al Creaţiei — această viaţă care ne pustieşte cu sânge rece, nepăsătoare c-ar fi vorba de propria ei soartă sau a noastră.

Şi acest ireparabil se săvârşeşte pe toată suprafaţa pământului, în fiecare clipă din zi şi din noapte: când muncim, când ne odihnim, când dormim, când hoinărim, când cântăm, sau când plângem. El se săvârşeşte cu certitudine şi va continua să se săvârşească, atâta vreme cât va dura viaţa pe pământ, deoarece răul este însăşi existenţa. Împotriva lui, n-avem nici o şansă. Ce poţi face pentru copacul care creşte şi pe care furtuna îl ciunteşte?

Şi atunci?

Linişte. Linişte... Să chemăm liniştea, ca pe un balsam suprem al rănilor noastre, veşnic sângerânde... Numai ea singură, cu luminoasa şi aparenta-i indiferenţă, ne poate ajuta să privim limpede în opera complexă a Creatorului, s-o putem pătrunde, s-o facem în sfârşit mai puţin crudă.

* * *

În timpul celor trei zile care urmară acelei după-amieze de ploaie cu găleata, de prietenie pasionantă şi de spovedanie neaşteptată, în casa mamei Joiţa fu jale şi aproape doliu. Adrian era cât p-aci să moară de pneumonie.

Se întorsese acasă seara, tremurând de frig, nu mâncă şi se culcă. La miezul nopţii, toate păturile din casă nu mai ajungeau să-l încălzească. Pe la patru dimineaţa, maică-sa îi plimba pe piept un gălbenuş de ou proaspăt, ca să afle locul junghiului ce-i tăia respiraţia. Afurisitul de junghi fu găsit tocmai deasupra sânului stâng, unde gălbenuşul de ou „se sparse cu totul”. Îl întinse pe toată partea bolnavă, îi presără sare şi piper şi-l obloji pe deasupra cu o bucată de pânză subţire. Dar degeaba: două ore mai târziu — chiar în momentul când biata femeie trebuia să plece la muncă — Adrian ardea ca un

cuptor şi-şi pierdu cunoştinţa. În uşoara-i aiurare, un singur cuvânt îi revenea pe buze:

— Mihail... Mihail... Mihail...

Îşi aruncă toate păturile la pământ. Înnebunită, plângând cu lacrimi fierbinţi, nenorocita mamă uită îndată ocările din trecut şi alergă la plăcintărie, unde deschise uşa cu atâta putere, încât clopoţelul sări din loc, izbindu-se de perete:

— Mihaile! strigă ea, într-un suflet, Adrian moare şi te cheamă! Ah! mi-am pierdut băiatul!

Mihail tocmai îşi încărca coşul, gata să plece. La apariţia fulgerătoare a deznădăjduitei mame şi la auzul cuvintelor ei îndurerate, rostite într-o grecească perfectă, se răsuci pe călcâie, maşinal, păli şi o întrebă uşor:

— Adrian moare, spui dumneata? Apoi către kir Nicola, care era de faţă:

— Acum, descurcă-te singur!

Şi întorcându-se spre mama lui Adrian, spuse:

— Să mergem, iute!

În faţa lui Adrian, care nu mai recunoştea pe nimeni, Mihai îşi dădu seama de gravitatea primejdiei, dar îşi impuse liniştea de care vorbise în ajun:

— Îmi trebuie apă rece de la puţ şi un cearceaf, zise, scoţându-şi haina.

I se aduse. Mihail rugă pe toată lumea să se retragă, deoarece, pe lângă Leana şi mamă-sa, în cameră se aflau şi alţi vecini care şedeau ciorchine în pragul uşii deschise.

Dintr-o singură mişcare, procedă la prima compresă rece, care deveni curând fierbinte şi fu repetată. Apoi Mihail intră la mama bolnavului, în bucătărie, unde plângea:

— Aveţi un termometru? o întrebă, mereu senin.

— N-am avut niciodată! răspunse mama, suspinând.

— Îmi trebuie unul neapărat... Şi cum nu vreau să-l las pe Adrian singur, aleargă mata până la farmacie să cumperi unul. Cu această ocazie, cred c-ar fi bine să chemi un doctor.

Mama Joiţa stropi câteva străzi cu lacrimile ei şi se întoarse cu termometrul şi doctorul. Termometrul era stricat, doctorul îl uimi, însă, pe Mihail. Era un evreu tinerel, sărăcuţ, cam slăbuţ, mărunt, oacheş, cu ochi şi mişcări de veveriţă. Înainte să-l vadă pe bolnav, remarcase sărăcia căminului şi a îngrijitorului, care-l întâmpină, luându-i piuitul, cu aceste cuvinte în franţuzeşte:

— Dacă veţi găsi cazul îngrijorător, vă rog să nu vă daţi de gol!

Doctorul adânci în ochii lui Mihail o privire călduros-cercetătoare, luă temperatura lui Adrian şi o găsi de patruzeci de grade. Apoi, luându-şi bastonul, zise:

— Continuă cu compresele, e singurul lucru pe care-l putem recomanda ca folositor în atari cazuri. Dă-i să mănânce lapte, supă de carne şi puţin vin. Şi fiindcă nu aveţi termometru, vi-l las pe-al meu.

După ce rosti acestea în franţuzeşte, se întoarse spre mamă, care se ghemuise într-un colţ cu faţa acoperită de şorţ, îi puse mâna pe umeri şi i se adresă.

— Băiatul dumitale va birui boala şi-ţi garantez că, va da încă de furcă iubitelor sale. În orice caz, sunt la dispoziţia dumitale. La revedere.

Şi ieşi.

— Dar, făcu mama, alergând în urma lui, îţi datorez vizita, dom'le doctor.

— Nu-mi datorezi nimic, măicuţă bună. Dumnezeu îmi datorează mai mult. Haide, fii sănătoasă!

Femeia rămase uluită în mijlocul curţii. Mihail, care înţelesese totul, îl ajunse din urmă, la poartă.

— Doctore, iartă-mă, pot să-ţi strâng mâna?

— Iat-o!

Şi cei doi oameni se priviră, gândind unul despre celălalt tot felul de lucruri care nu se pot exprima.

* * *

Trei zile şi trei nopţi, Mihail nu închise deloc ochii şi nu încetă cu compresele, decât atât cât îi trebuia să alerge la puţ, ca să scoată apă proaspătă. După care, Adrian deschise ochii mari şi înlănţui cu aceeaşi mişcare gâtul mamei sale şi al lui Mihail. De bucurie, îl podidiră lacrimile. Mihail spuse:

— Acum, te cred scăpat dragul meu. Şi începând de azi, ne vom tutui, în semn de sărbătoare!

Samoilă, prezent, fu de aceeaşi părere, ţopăi prin toată curtea, îmbrăţişă pe toată lumea care intră, inclusiv Leana, şi aduse de la târg o pulpă de vacă şi o căruţă de zarzavat pentru supă lui Adrian. Dar bolnavul nu se vindecase încă. Alte cinci zile de îngrijiri, cu răstimpuri de odihnă, se alăturară primelor trei, în care timp, Petrov

aproape se bătu cu Mihail, ca să-i cedeze locul. Acesta îşi petrecuse nopţile pe o saltea trântită la picioarele patului lui Adrian, cu un ochi mereu deschis. Abia atunci mahalaua pricepu că prietenia acestor oameni era cu totul altceva decât „dragoste turcească”, iar Mihail un alt om decât acela arătat de zdrenţele sale. Şi în faţa mamei, care spunea: „Dumnezeu să-l păzească! Numai el mi-a scăpat pe Adrian! Acum am doi feciori şi sunt fericită”....Mahalaua, înduplecată, răspundea: „Da, Joiţo, am fost răi cu acest biet străin.”

Şi pacea se încheie. Chiar Leana veni într-o zi ca o pisică şi i se adresă lui Mihail, sub privirea surâzătoare a lui Adrian:

— Tare mult mi-ar place să am un catalog de mode de la Paris, dar nu mă pricep cum să procedez. Poate ştii dumneata, care cunoşti limba franceză!?

Mihail luă un toc, însemnă câteva cuvinte către o mare casă din Paris şi, după opt zile, Leana se pomeni cu un kilogram de hârtie ilustrată. Dar ceea ce o făcu să-şi piardă cumpătul, fu numele ei, tipărit pe plicuri.

Şi cei doi prieteni o auziră, strigând buimăcită, în curte:

— Sunt aşa de mulţumită, că l-aş săruta, dacă...

— Aproape totdeauna e un „dacă”, de care atârnă virtutea unei femei, spuse Mihail.

* * *

Adrian scăpă de pneumonie, după cincisprezece zile de zăcere în pat, o săptămână de convalescenţă şi peste nouă kilograme pierdute pentru totdeauna. Terenul pentru tuberculoza de mâine era de-acum pregătit. Dar, în prima zi a ieşirii în oraş, după zdravăna chelfăneală ce-i trăsese dragostea lui puternică de viaţă, putea merge cel puţin cu fruntea sus între Mihail şi Petrov, privirea lui încă înfrigurată spunând limpede: „E dreptul meu! L-am plătit!”.

Mihail lucra acum cu Petrov, kir Nicola fiind nevoit să-l înlocuiască, pe loc. Pentru locuinţă, refuzase până la urmă să împartă odaia lui Adrian, aşa cum mama şi fiu îl invitaseră. Se mulţumi cu un culcuş înjghebat într-un chioşc de vară, aflat în partea dreaptă a curţii, drept în faţa odăii lui Adrian.

Desigur, Mihail a trebuit să înghită pe ascuns multe noduri, acceptând acest adăpost şi nu-i ascunse lui Adrian stinghereala de a-şi „freca coatele” de Leana şi de chiriaşii ei.

Dar şi aici soarta interveni încă o dată cu sabia ei, aruncând pe amândoi — dintr-o lovitură — dincolo de strada Griviţei, trimiţându-i să-şi „frece coatele” în lumea întreagă.

Această aventură neaşteptată începu astfel:

Era prin septembrie, lună darnică, vreme blândă. Lui Adrian, refăcut complet, Petrov îi propusese să încerce, pe cont propriu, zugrăvirea câtorva odăi din locuinţa unui popă dintr-un sat apropiat, unde tocmai construia nişte sobe, ajutat de Mihail. Adrian sări în sus de bucurie.

— Vezi, visul meu începe să se realizeze, spuse el. Să muncim tustrei laolaltă, nesupăraţi de nimeni, e primul pas spre fericirea la care avem dreptul, ca prieteni liberi.

Se duse să vadă lucrarea. Târgul se încheie pe loc. Chiar în aceeaşi seară, după ce băură aldămaşul, se înapoiară acasă, cântând, clătinându-se pe picioare.

Şi o viaţă frumoasă dură trei săptămâni...

Din Brăila şi până în satul popii aveau de mers cinci kilometri, în zorii zilei şi pe înserat, la ultimele pâlpâiri ale asfinţitului. Mergeau pe jos — ca nişte tineri adevăraţi — o oră, care li se părea scurtă, când erau în întârziere sau cerul nu le spunea nimic, sau când „ucenicul sobar” avea o cută verticală între sprâncene; o oră lungă (uneori cât două!), când cerul, pământul şi sufletele li se contopeau în acelaşi elan, care stăvileşte viaţa din mers şi o soarbe dintr-o înghiţitură. O sorbeau şi ei adesea, în felul acesta fiind demnă de inimile noastre, când aurora smălţează cu flăcările ei jumătate din bolta cerească şi când pământul geme sub povara porumbiştilor înalte de peste doi metri şi nesfârşite ca apa oceanului. Porumbişti ce-şi oferă, pe cele două laturi ale drumului lung şi singuratic, ştiuleţii săi pietroşi şi lăptoşi, ca sânii tinerelor femei ce-i culeg. Pierdute în pădurea nesfârşită de coceni, culegătoarele cheamă Dragostea în cântecele lor tânguioase şi care se plimbă nestânjenită, în ciuda strădaniilor omului de a-i tăia aripile.

În atari momente, lui Mihail îi pierea cuta urâtă ce-i cresta fruntea, deasupra nasului şi nu mai alerga ca gonit de lupi. În capul gol, pieptul scos în afară, poalele hainei mototolite fluturânde în vânt şi cămaşa desfăcută la gât, lăsând zefirul să-i mângâie pieptul păros, abia atingea cu picioarele ţarina groasă şi pufoasă, părând că vrea să încetinească scurgerea vremii. Mereu la stânga lui Adrian, mereu, la

dreapta lui Petrov, Mihail simţea uneori cât era de fermecat între cei doi paznici ai dragostei şi asta nu-i plăcea deloc. Ca să-i „înveţe să trăiască”, se fereca într-un mutism absolut, cu faţa voioasă, ochii scânteind de-o plăcere zeflemitoare; putea merge aşa o oră întreagă, fără să scoată o vorbă, obosind şi cei doi paznici şi distrându-se grozav pe seama aşteptării lor zadarnice. Căci aşa-i ciudăţenia firii omeneşti: un om prea atent, căruia n-ai chef a-i spune nimic, este tot atât de plictisitor ca şi un flecar, care nu se mai opreşte şi care-ţi taie pofta să-l asculţi.

Astfel fu începutul curselor între Brăila şi casa popii, dar cei doi prieteni se vindecară, fără prea multă suferinţă. Văzând mereu pe Mihail ocupat tot lungul drumului, ca să atingă cu degetul roua dimineţii ce atârna ca nişte boabe de diamant pe foile aspre de porumb, sau mângâind mătasea blondă ce ieşea din ştiuleţi, sau aruncând cu pietricele în înaltul cerului, sfârşiră prin a face şi ei la fel. Şi n-o brodiră rău. Şi când stinghereala decepţiilor îndurate în timpul primelor duceri şi întoarceri fu uitată cu desăvârşire; când, mai târziu, Mihail se trezi întrecut de prietenii săi în tot felul de zburdălnicii de-a lungul porumbiştelor fără sfârşit — de unde ieşeau gâfâind de oboseală, cu faţa în flăcări, obrajii zgâriaţi de foile tăioase ale porumbului şi sărind ca nişte copoi după prepeliţele care zburau speriate — el le spuse într-o dimineaţă, când radiau de bucurie:

— Vedeţi voi, dragi prieteni? Niciodată, nici cel mai interesant om, nu-i mai demn de mai multă atenţie decât ceea ce se află uneori în jurul său, chiar de n-ar fi vorba decât doar de porumbişti, de un drum şi un cer deasupra...

Astfel, scăpat de curiozitatea celor doi prieteni care-l pândeau ca pe-un oracol, Mihail se simţi, la largul său, atât de bine, că într-o seară începu să îndruge „prostii”.

Faptul se întâmpla în ziua terminării lucrului la popă şi din cauza unui „pahar”, cu „Cotnari” bun, un pahar mereu acelaşi, dar puţin cam prea des umplut.

Eu arunc vina pe vin. Dar, în realitate, adevăratul vinovat fu popa, care, mulţumit de lucrarea executată şi de „popia” sa, dădu „nitroglicerina” din sfintele-i butoaie pe seama drăceştilor limbi ale celor trei meseriaşi. Deşi ţăranul nostru se fereşte de „popă roşcovan” şi îşi face nod la batistă când îi iese în cale, acesta era totuşi cumsecade, şi ca popă, şi ca om, poate puţin cam prea bogat

pentru o comună atât de săracă. Gurile rele ale oamenilor din sat aveau pică pe el, pentru că în acest ţinut locuit de-o populaţie oacheşe, apăreau, din când în când, în unele case, mici capete blonde ca de îngeri şi care semănau, ca două picături de apă, cu copiii preotului. Bărbaţii erau furioşi, iar preoteasa nu mai puţin. Silită de bărbatul ei să explice acest fenomen, femeia care aducea pe lume „o astfel de ruşine”, răspundea liniştită:

— Bărbate, tu ştii de la părinţii noştri că femeia însărcinată e uneori impresionată de ceea ce vede... Ăsta lucrează asupra fătului. Poate că m-oi fi uitat cu ochi prea curioşi la popă, duminica la liturghie şi la zi-întâi când vine cu botezul... Şi... de! Ştiu eu?... Poate că m-am uitat prea mult la el...

— Cum femeie? întorcea vorba bărbatul. Tu nu-l vezi pe popă decât duminică şi la zi-întâi şi dai zor că poate l-ai privit prea mult? Dar pe mine, care mă vezi în fiece zi, nu puteai să mă priveşti oleacă?

Atari scene se petreceau în casele ţărăneşti. Într-a popii era iadul. Era iadul, căci căminul popii simboliza într-un fel Maternitatea bisericii, unde preoteasa ţinea să aibe numai ea monopolul divin de-a fabrica popi mici. Şi dacă din partea ţăranilor, bietul slujitor al Domnului se alegea cu un nod la batistă, din partea preotesei înghiţea alte lucruri, care adesea îi rămâneau în gâtlej şi, ca să le urnească din loc, avea nevoie de-o „duşcă din băutura sfântă”. Această „licoare” era desigur vinul, pe care preotul era obligat să-l aibe pentru împărtăşanii. Dar şi aici ţăranii erau cârtitori:

— În timp ce noi îl gustăm cu linguriţa, popa îl gustă acasă cu sticla! strigau ei.

Nu era adevărat. Cei trei prieteni văzuseră cu ochii lor că preotul nu bea „cu sticla”, ci cu paharul. Îl văzură şi chiar participară la libaţiile lui, căci nenorocitul, totdeauna în luptă cu necazurile casnice, fugea adesea de nevasta-i cicălitoare — cu părul şi barba vâlvoi, râzând cu toată faţa lui mare şi roşcovană — şi venea să se împărtăşească împreună cu meşterii, să uite lângă ei ocările nelegiuite ce i le azvârlea preoteasa.

Aşa că, în acea zi de toamnă frumoasă şi de trândăvie voluptoasă, cei trei tovarăşi auziră deodată un zgomot mare de crătiţi, încărcat cu blesteme. Ca de obicei, pricepură că e vorba de-o scenă de gelozie; dar îl văzură pe bietul popă ţâşnind din bucătărie ca din iad, urmat numaidecât de potcap, care i se rostogolea printre picioare. În acelaşi timp, sfânta nevastă striga din răsputeri:

— Na! Ia-ţi ţucalul! Lua-te-ar dracii şi nu te aş mai vedea în ochii mei! Ţap blestemat, marş!

— Auziţi, feţii mei? suspină nenorocitul, adunându-şi „ţucalul” de pe jos şi ştergându-l cu mâna. Ah! să nu vă fie cu mirare! Toate femeile sunt la fel, fie ele preotese sau diavoliţe. Cum te-nsori cu ele, te omoară cu fidelitatea lor, ţi-o impun şi-ţi fac viaţa de nesuferit. Dar, Doamne Dumnezeule! Dacă aş rămâne măcar văduv! Atunci, da! ar mai fi de trăit, căci noi, popii ăştia, odată văduvi, nu mai avem, din fericire, dreptul să ne recăsătorim. Iată o lege făcută de un înţelept. Cu siguranţă că şi ăsta a fost însurat.

Apoi alergă la beci şi se întoarse cu un urcior de „chihlimbar de „Cotnari” şi un ghiudem mare.

— Haideţi, fraţilor, zise popa, ridicând paharul, să mâncăm şi să bem! Din fericire, ne rămâne încă sângele lui Iisus Christos, care n-a fost otrăvit cu veninul căsătoriei!

— Dar, părinte, obiectă Samoilă, totuşi în Sfânta Scriptură scrie că „oamenii trebuie să se înmulţească, ca nisipul mării”.

— Da, răspunse preotul, sugându-şi mustaţa muiată în vin. Da! „să se înmulţească”, dar să nu se însoare... Şi apoi, Cărţile sfinte nu sunt decât nişte cărţi; vreau să spun că virtutea lor e tot aşa de uşoară, ca şi a femeilor lehuze.

Petrov izbucni într-un hohot de râs formidabil, care zgudui geamurile. Popa se sperie:

— Nu mai râde aşa tare, fiule! „Blestemata” ar putea să pice peste noi şi să-mi arunce în cap cu una din oalele voastre.

Şi se sculă ca să încuie uşa.

Pe nesimţite, urciorul de cinci kilograme se golea, pe măsură ce dispărea şi ghiudemul. Figura preotului devenea din ce în ce mai roşie, dar se ţinea bine. Prietenii noştri începură să se ameţească. Petrov, care voia să-şi transporte toate sculele în acea zi, plecă să caute un ţăran cu căruţă.

Puţin mai apoi, călare pe şevaletele sale, lua drumul Brăilei, trăgându-se de barbă şi strâmbându-se la Mihail şi Adrian, care, ca să scape de zdruncinăturile căruţei, preferară să-l urmeze pe jos. Poate şi pentru că voiau să se simtă puţin mai singuri, cu ocazia acestei ultime reîntoarceri acasă.

* * *

Soarele ardea însă destul de puternic, deşi era „târât spre asfinţit de-un iepure şchiop”.

Îndată ce trecură de casa cantonierului, ce domină valea Siretului, drumul îi înghiţi în marea de porumb pe care o despica în două câmpuri fără sfârşit. Pe acest drumeag, flăcăul din sat îşi încetineşte pasul — ca şi strămoşii lui, haiducii — îşi descheie haina şi îşi aprinde ţigara. Aici, pierdut în singurătatea mişcătoare, îşi deschide stăvilarele bucuriei sau cele ale necazurilor şi îşi încredinţează vânturilor spovedania împătimită sau strigătul răzbunător al urii sale. Numai aici, toate sufletele pătimaşe ce străbat această mare a belşugului, se aruncă încet în valurile ei. Şi Mihail, care era unul din aceste suflete, nu i se împotrivi mult. Ochii lui întredeschişi se acoperiră cu un văl duios de amintiri, umerii îi căzură striviţi sub greutatea zilelor trăite în suferinţă.

Adrian n-avu nevoie să-l privească, pentru a presimţi totul. Ah, dacă am fi avut numai privirea, ca să vedem lucrurile, ar fi fost destul de trist pentru sărmanele noastre suflete! Dar când simţi că tovarăşul de alături e preocupat mai mult de ţigara sa; că îşi întoarce deseori capul, în partea cealaltă, ca să respire; sau că îşi priveşte prea mult picioarele, ca şi cum cărarea ar fi semănată cu capcane, oh! lasă-l atunci în pace, dacă vrei să te proslăvească în imnurile sufletului său!

Ca să-l lase pe Mihail în pace, Adrian se dădu la felurite comportări, de-o naivitate copilărească şi care măriră dragostea ce-i nutrea Mihail. Să nu fie oare o plăcere, ca să prinzi lăcuste şi greieri şi să-i priveşti îndelung, rămânând mai în urmă? Sau să zăboveşti pe lângă ştiuleţii de porumb, să-i crestezi cu unghia, ca să vezi cât au crescut?

Mihail îl opri pe Adrian ca să-şi aprindă ţigara de la el şi, cu această ocazie, îl fixă până în albul ochilor. Dar pe buzele sale se şi schiţase zâmbetul blând al liniştii lăuntrice, recâştigate de un convalescent. Îl întrebă:

— Nu ţi-e frig, Adriene?

— Deloc! Aş putea chiar să mă culc aci, dacă aş avea o ghebă.

— Atunci, să ne odihnim oleacă.

Şi se trânti, ca un butuc, în iarba înaltă, care tivea drumul. Apoi zise:

— Vezi tu, prietenii visători nu sunt totdeauna plăcuţi, ei doresc, câteodată, să viseze singuri, întovărăşiţi fiind de fraţi ca tine. Poţi

găsi asta cam egoist, dar egoismul este şi el una din sevele care hrănesc pomul vieţii, cu condiţia ca să ajute la coacerea fructului bun. Deci, tu n-ai pică pe mine?

— De ce aş avea? Dealtfel, n-am observat nimic la tine.

— Taci, dragul meu urâcios, i-o reteză Mihail. Vrei să vinzi castraveţi la grădinar?

Adrian râse şi mărturisi:

— Da, ai dreptate! Te-am simţit absent, dar am preferat să revii singur la realitate, decât să te aduc eu cu trompeta prieteniei.

— În sfârşit! Aşa te vreau. Dacă-ţi dai seama de adevărul celor spuse, ei bine! vom fi prieteni buni. Şi-acum, vreau să te răsplătesc pentru gingăşia ta, arătându-ţi de ce te-am lăsat singur jumătate din drum.

Adineauri, lângă casa cantonierului, am văzut două vrăbii ce se zbenguiau, în felul lor, sărind una peste alta. Şi să mă ia dracul — cu vinul ăsta afurisit în cap — vrăbiile mi-au reamintit, deodată, o poveste veche, un fapt neplăcut sau nu, cum vrei să-l iei. Nu ştiu, Adriene, dacă ai cunoscut clipa când tristeţea se înfrăţeşte cu bucuria... E ceva foarte rău... Te descompune. În sfârşit, am mai văzut, cândva două vrăbii zbenguindu-se.

Mă aflam într-o curte mare, împrejmuită de ziduri înalte, foarte înalte. Nici un om nu fusese în stare vreodată ca să sară peste ele! Şi eu mă aflam acolo de câteva zile. Când eşti în asemenea locuri, nu-i decât o singură cale de scăpare: să te gândeşti la viaţa trăită până atunci şi s-o retrăieşti. Aşa-i tot! Cine n-o poate face, e pierdut. Mă străduí cum putui mai bine.

Cum vremea era blândă, îmi petreceam tot timpul în curte, fie plimbându-mă, fie tolănit pe caldarâm, mai mult însă tolănit. Mi se-ntâmpla uneori să nu înţeleg cum se poate explica existenţa soarelui, a vântului şi ploii, singurele evenimente ce se desfăşurau sub ochii mei şi care-mi păreau tot atât de puţin libere şi stupide, ca şi existenţa mea în acel loc...

Mihail se opri, răsuci o ţigare şi afundându-şi privirea în ochii lui Adrian, îl întrebă deodată:

— Ţi-ai pierdut vreodată libertatea?

— Nu, niciodată!

— Îţi urez s-o pierzi într-o zi, pentru o clipă, o clipă grea... o necesitate vitală pentru oameni ca noi: cel care nu şi-a părăsit niciodată ţara, nu cunoaşte nici ţara lui, nici pe celelalte; cel care nu şi-a pierdut niciodată libertatea, nu-şi cunoaşte nici resursele

sufletului, nici slăbiciunile lui. Ah! nu toate sunt bine alcătuite pe acest pământ blestemat, dar e bine să simţi orice, până nu înnebuneşti!

Eu eram cât pe-aci! Când soseşte nebunia, simţi ca un zgomot, un freamăt în spaţiu, asemănător celui pe care ţăranii cred că-l aud înaintea unui cutremur de pământ şi despre care dau amănunte. Odată cu acest zgomot, îţi simţi capul devenind mai uşor, dar cu o apăsare nemaipomenită pe creştet. Chipurile iubite se perindă atunci, cu iuţeală, pe retină, apoi dispar înapoia capului, unde ochii se întorc şi ei, ca şi cum le-ar urmări, în timp ce braţele îşi caută un sprijin undeva, deşi sunt în realitate sprijinite pe ceva. Totul e treabă de-o clipă, apoi... Apoi una din două: nebunia sau revenirea la loc. Eu am fost readus la loc de două vrăbii, ca acelea de-adineauri.

În clipa când am fost uşor atins, în treacăt, de fuga raţiunii mele, mă aflam în acea curte, în locul preferat, cu spatele pe caldarâm, picioarele sprijinite cât mai sus pe zid şi cu ochii spre cer, căznindu-mă de un ceas să aflu cine eram, rostindu-mi neîncetat numele. Chiar în momentul când percepui zgomotul şi primii lovitura de ciocan care-mi uşura capul şi când bătui lespezile cu amândouă mâinile, văzui trecând în goană, una după alta, două păsări negre, uriaşe, care întunecară cerul... Erau, în realitate, doar două vrăbii, mărite şi înnegrite de dezechilibrul minţii mele. Dar trecerea lor fu de-ajuns ca judecata mea să-şi vină în fire.

Vrui atunci să mă scol. N-avui nici măcar putere să mă clintesc şi trebui să aştept. Abia în momentul acela îmi dădui seama de ciudăţenia vedeniei mele de mai-înainte: cele două vrăbii se aşezaseră pe muchea zidului; ceea ce fu pentru mine un prilej să le văd zbenguindu-se atât de zglobii. Una sărea pe cealaltă. Săriră de unsprezece ori la rând. Era oare vorba, acolo, de-o adevărată virilitate — în cazul ăsta de necrezut — sau pur şi simplu o zburdălnicie?

Habar n-am, atât de ea, cât şi de restul poveştii mele.

Şi ridicându-se să plece, adăugă:

— Eh! astea-s prostii! Uită această poveste cu vrăbiile şi virilitatea lor, asemănătoare celei cu al nostru popă roşcovan!

* * *

Parcurseră restul drumului într-o tăcere desăvârşită. Mihail deveni îndată rece, mut, un mutism fără duioşie, fără revenire, feroce.

În oraş, trecând prin faţa felinarelor, el cercetă ochii lui Adrian, cu o privire răutăcioasă. Cuta grozavă de la frunte era mai adâncită decât oricând. Adrian se înfricoşa. Nu ştia dacă trebuie să vorbească, sau să tacă în continuare. Şi totuşi n-avea nimic să-şi reproşeze: nu-i pusese nici o întrebare curioasă, nici nu-l zgândărise să-i istorisească povestea cu vrăbiile.

Ajungând acasă, Mihail refuză să mănânce de seară, merse drept la chioşcul său şi se culcă îmbrăcat, fără măcar să aprindă lampa. Rugăminţile lui Adrian fură retezate scurt:

— Când îţi spun să mă laşi în pace, trebuie să înţelegi. N-am obiceiul să fac nazuri.

Mama Joiţa îi ceru lui Adrian s-o dumirească:

— L-oi fi jignit?

— Nu, mamă, ţi-o jur.

Se duse la Mihail, îi mângâie capul, pe întuneric şi-i spuse:

— Haide, nu fi supărat! Dacă s-a purtat urât cu tine, o să-i lungesc urechile! Numai spune-mi...

Mihail îi luă mâna şi i-o sărută:

— Mamă bună... Mamă sfântă... Te asigur că Adrian n-are nici o vină în amărăciunea mea. Vina e a mea, dar nu chiar a mea: mi-am adus aminte de lucruri ce-mi fac rău. Te rog să mă laşi singur! Nimeni nu m-ar putea alina, în clipa asta. Aşa sunt eu... O să-mi treacă.

Să fi fost miezul nopţii? Să fi fost înainte sau după?

Adrian n-ar fi putut-o spune, când se trezi din ghearele unui coşmar: Mihail se izbea cu capul de zidurile unei fortăreţe şi vorbea vrăbiilor, care ciripeau pe metereze.

Fericit că totul nu a fost decât un vis urât, cu pleoapele grele de somn, Adrian adormi din nou.

Dar iată-l că se deşteaptă iarăşi, cu această întrebare răspicată în faţa ochilor: „Oare Mihail o fi barem acolo?”

Cu o mişcare bruscă, sări din pat şi aprinse lampa, ca să se uite la ceas. Era ora cinci. Îşi trase pantalonii, micşoră lumina şi ieşi pe fereastră, ca să nu-şi deştepte mama. Afară era frumos. Cer înstelat. Dinspre partea Levantului, ziua îşi arăta faţa albicioasă.

Adrian alergă cu inima zvâcnindu-i, ca să se încredinţeze că Mihail se află încă în pat: chioşcul era gol! Bâjbâi ca să-i găsească traista. Nimic!

O clipă, nu voi să creadă o atare crimă împotriva prieteniei. Apoi îşi aduse aminte de un proverb pe care Mihail i-l spusese într-o zi: „Câtă vreme ţii o taină în tine, ea e Sclava ta. Cum ai spus-o altuia, eşti tu sclavul ei”.

Asta era: Mihail nu iubea nici un fel de sclavie...

Ai fi putut vedea, în zorii acelei zile de septembrie, un tânăr care ieşea prin bariera Galaţilor şi alerga ca vântul, cu capul şi picioarele goale şi în cămaşă.

Ciobanii, care păşteau oile în câmpia ciulinilor şi zarzavagiii, care veneau la Brăila, cu legume, îşi făceau cruce, văzându-l şi scuipau în urma lui: „Un apucat!”...

„Da! sunt !”... se gândea Adrian, auzindu-i.

Animale şi păsări speriate: măgari, oi, corbi, şi sticleţi; cât pe-aci să-l sfâşie câinii şi să dea peste un tren care zgudui aerul, trecând la doi paşi de el.

Apoi, departe tare, acolo unde nu-i decât cer auriu şi câmpie cenuşie, Adrian zări, la câteva sute de paşi înaintea lui, un omuleţ care înainta legănându-se, cu traista lovindu-i şoldurile — un om mărunt, cu inimă mare, care se ducea fără să-i pese de ceva şi care şi catalogase Brăila şi pe Adrian printre amintirile ce trebuiau să-i umple cândva ochii cu lacrimi.

Ah! prietene răutăcios, care fugi de prietenie! Meriţi prea bine o îmbrăţişare!

Încă vreo câteva salturi de ogar. Apoi:

— Mi-ha-i-i-l!...

Şi Adrian se prăbuşi în ţarina rece. Ca lovit de un glonte, Mihail se răsuci locului şi înălţă braţele spre cer:

— Nu se poate!... Nu se poate!...

Alergă, se aruncă asupra trupului fierbinte al prietenului său, acoperindu-i faţa cu sărutări:

— Iartă-mă, Adriene! Iartă-mă! Nu merit o atare prietenie!

— Ba da! făcu celălalt din cap.

Mihail îi scoase cămaşa udă-leoarcă, îi dădu o alta din traista lui, precum şi propria-i haină. Apoi, în picioare, îl apucă de mână:

— S-o ştergem acum, s-o ştergem cât mai repede cu putinţă. Altfel o să mori!

Dar Adrian:

— Nu moartea!... Ci viaţa!... Căci noi gonim împreună pe acelaşi drum!

Astfel părăsiră Brăila, pentru lumea largă...